

MINELE RODNENE

VIRGIL ȘOTROPA

Viața cunoscutului târg Rodna din Nord-Estul Ardealului totdeauna a stat în strânsă legătură cu minele situate în apropiere, și dacă nu erau acestea, nici Rodna nu avea pe departe însemnătatea sa istorică, ci trecea mai puțin remarcată, ca oricare altă așezare mărginașă. Puterea fascinantă a aurului, argintului și altor metale, care în toate timpurile a agitat și pasionat pe oameni, a excitat și pofta de cucerire a diferitelor popoare și neamuri străvechi și mai nouă, a regilor, voievozilor, principilor și altor muritori, îndreptând-o spre minele ardeleni, deci și spre această comoară dela poalele și din văile munților est-carpatici.

Despre Rodna și minele sale s'a vorbit și scris mult, și totuș se știe prea puțin. Știm multe din colecțiile de documente latinești, germane, maghiare și românești publicate până azi, în cari se vorbește sau despre diferite danii sau despre târgul Rodna ca orașel situat la trecă

toarea spre Moldova având anumită importanță strategică și comercială. Prea puțin știm însă despre fazele prin cari a trecut viața internă și organizația acelor mine cari, deși lung timp îmbâcsite și posedate de elemente streine, se aflau din timpuri imemoriale pe pământ locuit de popor românesc și stropit de sânge românesc.

Scopul acestor șiruri nu este să repet aci lucruri știute și adesea menționate, nici să mă întind prea departe asupra chestiilor administrative, juridice și de proprietate, cari sunt prea multe și complexe; ci vreau să relevez numai unele date și izvoare puțin cunoscute, dar mai ales materialul pe care l-am putut afla în acte militare grănicerești, în arhivele bistrițene, precum și în resturile arhivei minelor din Rodna, dintre cari multe le erau și le sunt necunoscute chiar și bărbaților de specialitate și funcționarilor minieri.

Petrecând vara anului 1921 în stațiunea climaterică Valea Vinului, am avut de mai multeori ocazie să vizitez cancelaria minelor, unde într-o descriere din condica fonciară am aflat date demne de reținut. Multe scrisori am descoperit în beciurile și podurile clădirii administrației miniere unde am putut culege câte ceva ce mai are legibil și nu apucase să fie cu totul deteriorat, putrezit și mucegăit.

În rafturile și pe dușumeaua din beciu actele și scrisorile, — cum am putut descifra în cea mai mare parte socoteli și adnotări de mai puțină importanță — erau atât de mult atacate de igrasie, încât hârtia se rupea fiind-o în mâni; iar pe podul casei, deși ceva mai bine conservate, scrisorile zăceau prăfuite, aruncate și sfârticate, și numai cu mare greutate am putut să caut

în căldura dogoritoare și să mântuesc ce mai putea fi de folos. Iarăș se adevărește ceea ce am scris și deatâte ori am accentuat în fața organelor care au cădere să ia măsuri în direcția aceasta, că ni-se prăpădesc arhivele din vina prea multelor și nenorocitelor preocupări politice și din lipsa chiar și a celor mai modeste ajutoare financiare.

*

Incep aci cu actele aflate în arhivele rodnene, și în primul rând cu un extract din susamintita descriere oficială a minelor, alcătuită în 1903 în limba maghiară de autor necunoscut.

Minele se află în depărtare de 8—13 km. dela comuna Rodna între 47°25' latitudine și 14°29' longitudine geografică, la picioarele Ineului (2280). Pe muntele Curățel erau cele mai vechi mine erariale cu galeriile Petru Zapp, Mihail, Anton, Nepomucul nou, Nepomucul vechi, Ioan, Terezia, Carol, Glückauf și Ferdinand. Galerile Geczi și Iosif, deschise din nou în 1860, nu mai sunt în funcție. Intreg teritorul minier face cam 8 miluri□.

Cei mai mulți mineri, atât în timpul graniții până la 1851 cât și mai apoi, au fost și sunt de religie rom.-catolică având nume germane și maghiare. Nu cunoșteau însă limba maghiară, și numai cam de 25 ani încoace au început a-o vorbi după ce se înființase școala de stat maghiară.

Pe munții Beneș și Curățel se găsesc urme de mine foarte vechi, și întreg teritorul dintre Anieș și Șanț, pe Someș și Izvor, ba chiar și părți azi neumblate ale munților și pădurilor, până pe Cucureasa, sunt pline de grămezi de sgură. În baza acestor urme se poate constata, că exploatarea minieră s'a ramificat dela Rodna în toate direcțiile pe un teritor cu rază de 40 km.

Vechimea și bogăția așezării miniere o dovedesc: *ruinele bisericii gotice din Rodna, vechea alcătuire artistică a comunei, și catacombele cu arcuri de trahit, folosite în parte și azi ca beciuri.*

Cu prilejul năvălirii Tătarilor în 1241 au fost nimicite probabil minele de pe Dealu Băiții, Curățel și Beneș, iar în 1717, când Rodna din nou a fost devastată de Tătari, au încetat lucrările miniere pe Dealu Popii și pe Crăciunel.

Dovadă despre exploatare pe Beneș este moneda de argint aflată în 1863 într-o mină vechie și determinată de Carol Torma. Ea este din sec. XIII. În Șanț s'a aflat în 1888 o piesă de aur, subțire de $\frac{1}{2}$ mm. pe care era imprimat bustul regelui Matia cu coroana pe cap și cu corbul și inelul Huniazilor.

Privitor la Rodna există multe documente vechi, dintre cari însă nu se găsește niciunul la administrația minelor, căci vechea arhivă a ars în 1812. Atât se știe însă că erarul (vistieria statului) încă înainte de 1720 a făcut explorări și a avut mine în lucrare. Au exploatat mine și particulari, cari își vindeau produsele furnalelor (topitorilor) erariale. Ca dovadă pot servi: Un act de estimare din 1745 conform căruia plumbul conținea 7 loți (semiuncii) argint aurifer. În 1799 se edifică o topitoare (furnal). Tezaurarul minier a preluat dela familia *De-Jean de Hausen* în 1766 o jumătate, iar în 1795 un sfert, cu totul trei sferturi din proprietatea ei minieră, cu îndatorirea ca toate cheltuelile împreunate cu exploatarea să se achite de erar, iar din timp în timp să se facă răfuială cu familia De-Jean.

În acei ani întreg personalul minelor consta din 87 persoane, între cari și funcționarii superiori și inferiori. Sediul oficiului minier era în Bistrița unde steteau: directorul conte *Ignat Ybarra* și maistrul *Paul Holzberger*; iar în Rodna locuiau: administratorul *Tobias Szojka* și cancelaristul *Francisc Haberle*.

Din documente reiese că produsele minelor particulare se valorizau la topitoarele erariale. Erau galerii în Dealu Popii, Valea Vinului și în Valea Ursului. Miniereurile de plumb conțineau: 30—50 kg. plumb curat în care erau 0.040—0.080 kg. argint aurifer, și un kg. din acest din urină conținea 3—10 gr. aur. Excepție făceau miniereurile de plumb din Beneș cari aveau în argint 0.3—0.4 kg. și miniereurile arsenice din galeria Carol, cari erau mai bogate în aur.

În 1806 erau în funcție, în locul topitoarelor de mai apoi, o topitoare și o piuă mai mică și mai simplă de fier, instalate de particulari.

În timpurile mai vechi se spăla în pârae mult aur și încă la 1850 se ocupau mulți Țigani cu această meserie.

Cu începere din 1766 lucrările miniere întâmpinau mari dificultăți maicuseamă din pricina puținelor cunoștințe geologice, așa că în 1770 se curmară aproape cu totul exploatarea și numai 8 mineri lucrau. Situația de atunci a descris-o consilierul Eder într'un raport care nu se află în arhiva minelor. Minerii părăsiră minele, își vândură casele și pământurile și se așezară ca economi în diferite ținuturi ale Bistriții.

La 1782 exploatarea minelor luă nou avânt așa că în 1785 iarăș lucrau numeroși mineri. Pe Blasna se deschiseră nouă galerii și în 1792 lucrau deja 72 mineri.

Până la 1848 minele au lucrat cu câștig, iar atunci ridicându-se mult lefurile muncitorilor, până în 1859 s'a lucrat tot cu pierdere, așa că fiscul se ocupa cu gândul ori să vândă minele ori să suspende lucrările. În acel an mai întoarse odată spre bine munca de exploatare descoperindu-se nouă bogate filoane în galeria Amalia. Dar în următorii 15 ani lucrările se continuă cu deficit.

Un proces verbal privitor la lucrările săvârșite la mine cu începere din 20 Mai 1731, intitulat: „Actum Rodnau den 20 Mai 1731 in praesentia des Herrn Bergmeisters Holzberger und andern Officianten“, conține următoarele date demne de remarcat:

1731, 20 Mai — Au sosit mineri, spălători și rechizite din Bănat așa că lucrările pot începe să se facă mai sistematic. În galeria Geczi nu s'a putut lucra zilele trecute din pricina timpului nefavorabil. Acum să se lucreze cu zor; așa și în galeria Hoffnung, St. Petru și în galeria nouă pe care o vizitase și inspectorul De-Jean v. Hausen. Spălătorii slovaci și roboțarii au să muncească în diferite locuri, iar la topitoare să se amestece plumbul scos din cariere cu cel spălat, cum pretinse dl Hötzeldorfer din Bistrița. În unele locuri vor avea să lucreze și lemnarii.

27 Mai — După ce spălătorii nu pot să se alimenteze cu ceea ce primesc săptămânal, să li-se mai dea celor căsătoriți câte cu două pâni, și necăsătoriților cu o pâne mai mult.

3 Iunie — E amintit ferestreul care lucră bine. Hasky Istok să facă tărăboanțe. În locul dulgherului Paul Kirschner bolnav să se caute altul. La spălat și topit sunt amintiți lucrătorii George Vaum, Ion a Pelagii și Jurca Pelagii.

17 Iunie — Cu cărbunarii cari nu voesc să furnizeze cărbuni sub 15 bani măsura obicinuită, după ce lucrul merge bine, să se încheie acord cu 10 bani dându-li-se și lemnele necesare, până ce vor sosi cărbunari din Bănat.

24 Iunie — La ordinul consilierilor Baron *Samuil Francisc de Rebentisch* și De-Jean v. Hausen a sosit pentru inspectarea minelor maistrul *Lamberger* din Bănat. Împreună cu el a sosit și un cărbunar slovac cu care să se facă acord. Se amintesc mineri maghiari, și 23 măji de litargă (Glätte).

7 Iulie — Argintul obținut să fie trimis la Alba-Iulia pentru prelucrare mai fină.

5 August — În galeria Sf. Petru în huliera (Zeche) stângă nu se poate extrage metal decât foarte amestecat cu blendă (Blend), deci să se curme lucrarea. Lucrătorii slovaci cam slăbind cu lucrul, unul dintre ei Andrei Stoltitzky promite că-i va face să lucreze cu zor.

19 August — E amintit dulgherul „valah”.

26 August — În toate galeriile au să lupte cu apa. La raportul făcut de *Lamberger* sosește din Sibiu răspunsul dat din sfatul ținut între consilierii *Rebentisch*, Doctor *Vette* și maistrul *Lamberger*, în care se ordonă ca galeriile Sf. Petru, Petru Zapp și *Samuil* să fie abandonate. În galeriile Ioan și *Hoffnung* să se continue lucrările sistematice. Galeria *Geczi* e cea mai bună dar e nevoie de mare precauție. — Pentru ca lucrările să progreseze ar fi bine să se ia în arendă cel puțin satele *Maieru* și *Sângeorzul* plătind orașului *Bistrița* contingentul de contribuție pe care sunt datorare să-l presteze acele două sate. Așa s'ar putea dispune în tot timpul de *robotăși*, cari după trebuință ar putea fi chiar forțați la munca obligată. Mai departe va fi necesară o provizie anuală de 700 gălete cereale, din cari o jumătate să se pună în casa

felcerului din Bistrița, iar cealaltă jumătate să se transporteze la Rodna. Furnizarea la Bistrița ar avea s'o facă dl Szendrei, administratorul domeniilor fiscale Appafiane, dar să se ia samă căci cărăușii iobagi nu pot fi prea lung timp reținuți. — Să se caute ca din mineriuri să se scoată cât de mult metal, deaceea e necesar să se facă toate probele. — Ar fi bine să se înființeze pentru mineri o cârciumă și o măcelărie, și cu conducerea acestora să fie încredințat noul crășmar fost cantinier la regimentul Wallis, care însă să fie obligat și cu transportul produselor miniere pe două cară, și încă cu alte servicii.

*

Administratorul minelor rodnene Tobias Szojka, în scrisoarea sa d. d. 30 Noemvrie 1755 cere din Sibiu informații privitoare la privilegiul de cârciumărit și măcelărit al magistratului bistrițan pe teritoriul minelor. Ii se răspunde în 18 Decemvrie 1755 că în chestia aceasta are să observe articolii legii minelor. Tot în materia aceasta s'a adresat curții din Viena și consilierul cameral De-Jean.

*

Consilierul *Francisc v. Gerstdorff*, directorul Ignăț conte de Ybarra și maistrul minier Paul Holzberger semnează în 20 Iunie 1766 o anexă la procesul verbal dresat în 11 Iunie, în care recomandă diferite ameliorări la minele din Rodna, mai ales după ce în procesul verbal se recomandase ca galeriile De-Jeane să se transformeze în mine asociate cu cele cesaro-regești. Să se numească un funcționar special al uzinei în persoana lui Francisc Braunecker ca administrator al uzinelor, cu leafă anuală de 200 fl. cvartir sau 20 fl. bani de cvartir, 20 fl. bani pentru lemne, 8 fl. pentru cancelarie și 30 fl. pentru întreținerea unui cal. Lemnele pentru mine să se taie sub îngrijirea topitorului Ignăț Kreibig cu un adaus lunar de 2 fl. Să se aplice strict control, deoarece cu aurul se fac mari și multe prevaricații. Se aude că în Bistrița și aiurea se găsește mult aur zălogit și chiar și la medicul din Rodna s'ar afla o cantitate amanetată pentru 50 fl. Cu diriguirea casei să fie încredințați administratorul Tobias Szojka și cancelaristul Francisc Anton Haberle iar controlul să-l facă maistrul Holzberger.

Szojka să primească anual 150 fl. și pentru doi cai 30 fl., iar Haberle 100 fl. și asemenea 30 fl. întreținere pentru 2 cai. Să se lucreze în galeria Geczi și pe Blasna.

*

În 1788 curtea din Viena emite un ordin adresat guvernorului din Sibiu, privitor la recrutarea minerilor. La cererea ca aceștia să fie liberați, curtea accentuează că în timpuri rășboinice, ca pe atunci, nu se pot face excepții, și chiar muncitorii dela domeniile camerale trebuie să dea altora pildă bună.

*

Pe nește file se găsesc interesante notițe din cari iasă la lumină că chiar și ofițeri, actuali ori foști în graniță, erau părtași la mine, posedând *cuxe* (porțiuni). Astfel se constată că în 1789 inginerul *Carol de Brunecz*, locuitor în Rodna, este proprietarul galeriei „*Hoffnung Gottes*“, ale cărei părți, în număr de 128, el le cumpărase dela următorii proprietari anteriori: Maior Wilhelm baron *Schirnding* din Rodna 56 *cuxe*, generalul de brigadă Carol baron *Enzenberg* din Sibiu 16 *cuxe*, căpitanul Iosif *Bohats* din Bârgău 16 c., locotenentul Carol *Richter* 16 c., chirurgul Ferdinand *Mühlbeck* 16 c., generalul de brigadă Maurițiu cavaler *Schlaun* în Croația 8 c. Controlul lucrărilor îl făcea maiorul *Schirnding*.

Urmează apoi o descriere a galeriilor Amalia și Sf. Petru pe Curățel. Ele stau sub conducerea inginerului Cărol de Brunecz, care însă nu-și prea înțelege meseria și nu acceptă îndrumări, face mare risipă de bani pe cari nu-i nădejde să-i mai vadă. Părtași la acele galerii sunt: inginerul Brunecz din Rodna cu 64 *cuxe*, generalul de brigadă *Metzger* din Galiția cu 32, și inginerul *Barthenstein* din Viena cu 32 *cuxe*, laolaltă 128 *cuxe*.

Galeria „Sfânta Troiță“ din Dealu Popii lângă Izvor o exploataseră doi proprietari particulari. Ea stătuse abandonată mult timp, și și acești doi noi proprietari au părăsit-o din pricina nerentabilității și a neînțelegerii între sine. Ei au fost: Henric Sporet inspector al oficiului silvic afiliat din Șanț cu 64 și Hans Georg Hoffmann, miner din Rodna cu 64 *cuxe* = laolaltă 128 *cuxe*. Din ceeace se vede că numărul de 128 *cuxe* era fix pentru o asociație.

Adnotările aceste sunt făcute în 1789 de *Ladislau Nováky* administratorul de atunci al minelor, care mai spune că în baza hotărârii curții privitor la protocolul de vizitație al administratorului suprem *Chotka*, i-s'a ordonat de către inspectoratul minelor să facă imediat arătare comandai regimentului grăniceresc din Năsăud despre delictele silvice, fără de-a cere însă deocamdată separarea unui teritor fix pentru minele rodnene; apoi să indice pășunile neîncunjurat necesare pentru vitele minerilor și ale uzinelor.

În consecință administratorul Novaky raportează regimentului, că la topitoarea erarială s'au grădădit lemne căzute în valoare de 20.000 fl. din pricina că nu sunt în număr suficient cărbunari cari să lucreze. Pe teritoriul de munte al minelor erariale, în pădurile și pășunile cari ar trebui să se conserve cu mare grijă, se cauzează imense pustiiri din partea păstorilor de oi și capre. Așa și pe Crăciunel, unde se întrețin cam 30 cai necesari pentru transportul minereurilor și cărbunilor. Acești cai deja în Septemvrie nu mai au nutreț, încât cărbunarii trebuie să înceteze cu lucrările, și topitorile sufăr din lipsa cărbunilor. Pentru lucrările la topitoare ar fi nevoie de un număr întreit de cărbunari, pecând nici puținii cari lucrează în prezent nu pot exista, și așa multe lemne căzute nu pot fi prelucrate. Deci administratorul roagă ca poenile și livezile de pe Crăciunel, cari în trecut au servit la întreținerea cailor administrației minelor și cari numai în timpul din urmă — când minele au scăpătat — au fost lăsate grănicerilor ca fânețe și pășuni, să fie delimitate și îngrădite, precum făcuse odinioară Bruncz pe Izvor.

Urmează un raport despre exploatări ce se fac de către particulari în galeria Hoffnung Gottes și pe Curățel.

În sfârșit administratorul raportează despre următoarea afacere: În Iunie 1787, când în întreg Ardealul a domnit foamete, administratorul adusese din Moldova, pentru personalul minelor, 800 mierțe cereale: 300 grâu à 1 fl. 15 cr. și 500 păpușoiu à 1 fl. 08 cr. Se cumpărase destul de ieftin, deoarece atunci în întreg districtul rodnean grâul costa 1 fl. 59 și păpușoiul 1 fl. 25 cr. și chiar și cu acest preț se căpăta cu greu. Către sfârșitul lui Iunie, fiind prețurile atât de favorabile, Greci din Moldova au por-

nit spre Rodna peste 300 care cu diverse cereale. Dupăce însă din pricina boalelor de vite nu li-s'a permis să treacă granița, Grecii nevoind să întoarcă și să păgubească și mai mult, au vândut acolo administratorului grâul cu 1 fl. și păpușoiul cu 36 cr. mierța. Administratorul apoi a amestecat aceste cereale cu cele cumpărate mai înainte așa că spre pildă prețul păpușoiului a scăzut acum la 57 cr. de mierță. Dar scăzând în Moldova și mai mult prețurile, minerii n'au mai voit să preia cerealele amestecate ci pleacă să cumpere acolo unde aflau că-i mai ieftin. Deci ca cerealele amestecate să nu se strice, administratorul fu nevoit să le vândă cu prețul de pe piață în nădejdea că diferența totală de 113 fl. în minus se va putea compensa ușor, dacă se va permite ca pentru câțva timp minerii să fie obligați să cumpere cerealele dela administrație cu un surplus de 3 cr. la mierță. Așa la sfârșitul anului 1788 diferența a scăzut la 66 fl. 40 cr., după primul cvartal al a. 1789 la 24 fl. 30, și diferența aceasta încă va dispărea la mijlocul anului.

*

Intr'un extract din procesul verbal consultativ din Noemvrie 1789 aflăm raportul administratorului Ladislau Novaky către inspectoratul din Zlatna, că minerul Rudolf Scharschmidt din Băița și-a isprăvit lucrările pentru cari a fost trimis la Rodna. E mare nevoie de lucrători. Aceștia zic că e imposibil să străbată cu cai în ținuturile de aci inaccesibile din pricina zăpezii mari în timp de iarnă. Novaky spune că a cutezat să cumpere 2 cai și să susțină cu cheltueala sa minele din Beneș până se va afla o altă modalitate. Inspectoratul din Zlatna răspunde că Scharschmidt poate acum întoarce la Băița, iar lui Novaky i-se permite să țină 2 cai lipoveni, și cheltuelile i-se vor achita dacă caii vor aduce folos.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

In raportul de vizitare semnat la 30 Septemvrie 1793 în Zlatna de funcționarul miner Anton Matia Graff se vorbește despre predarea uzinelor și afacerilor miniere rodnene din partea fostului administrator Ladislau Novaky noului administrator *Ioan Budai* și controlorului Francisc Gangh. Se accentuează starea slabă a lo-

cuințelor minerilor și chiar și a cvartirului administratorului, așa că grănicerii rodneni se tem să nu izbucnească foc din casele acelora, acoperite cu pae. Păzitorul Ioan Bennert, spălătorul Ioan Hortulani și topitorul Ioan Wagner cer să fie permutați din cauza depărtării minelor la cari și cu caii greu pot să urce și nu răz-besc cu cheltuelile.

Se constată mai departe starea precară a *bisericii* dela mine. E datină ca minerii să dea pomeni când primesc lefurile. Așa înainte cu 5 ani au adunat 58 fl. pentru un potir, care numai acum a sosit din Bistrița. Putea tot așa să servească și un potir de aramă aurită, cu 20 fl. și restul de 38 fl. să se întrebuințeze mai bine spre alt scop, decât „să se fure acum din capela de lemn“. De 5 ani se află în casetă numai 11 fl. fără livret de control, iar banii cari se adună cu săculețul milelor îi ia popa la sine. Sunt 185 suflete catolice și totuș nu se plătește nimic pentru trasul clopotelor. Curatorul bisericesc Ioan Sabo știe ceva ceti și scrie și crede că-și împlinește slujba dacă aduce jar pentru cădelniță. Dintre toți numai doi știu să ajute la slujbă, și în absența lor serviciul de „ministrant“ îl face vameșul fiind pentru aceasta răsplătit cu „cetirea unei liturghii pentru sine, odată în lună“. S'a întâmplat că în absența oricărui ajutor, preotul și credincioșii au întors dela biserică acasă neputându-se servi liturghia. Preotului îi pare bine când în lunile de vară imediat după slujba divină poate grăbi la oaspeții băilor (Sauerbrunn-Gäste) și în acel timp arareori citește litanii Dumineca și în sărbători; el întoarce acasă numai după apusul soarelui zicând că trebuie să cerșască pentru biserică și pentru sine, căci din 12 fl. 30 cr. nu poate trăi. Există Armeni caritabili cari au făcut mult bine acestei biserici și zic că ar jertfi și mai mult dacă administratorul preoțesc *Ausențiu Török* ar pleca de aci, fiind și minerii nemulțămii cu el. Dovadă că e om nesuferit este și întrebarea pusă de căpitanul Schuller și maiorii Brinsfeld și Bedeus dacă oare n'ar putea fi permutat de aci. Spre rușinea sa preotul așa o purtare are încât chiar și *vica-rul districtual „valah“ Para* a zis administratorului să facă ca preotul acesta să plece din Rodna căci dimpotrivă „Valahii“ îl toacă în cap; deci să nu se 'ntâmple vr'o nenorocire din pricina pur-tării sale rele și a faptelor rușinoase ce comite. La 185 suflete,

dintre cari 80 copii, ar trebui să fie un învățător, precum și în Zlatna încuviințase Maiestatea Sa împăratul pentru șismatici un învățător și pentru biserică un cantor cu 60 fl. leafă. Aci n'are cine să tragă clopotul, să asiste la slujbă și să ducă noaptea lumânarea la bolnavi. Deoarece mica capelă de lemn nu mai poate dăinui 5—6 ani și nu cuprinde pe toți credincioșii, preotul armean Karácsonyi a rugat pe administrator să intervină la inspec-torat și la comanda generală din Sibiu pentru încuviințarea unui loc de biserică și casă parohială, pe cari le-ar clădi Armenii. Karácsonyi a și voit să-i înmâneze administratorului 200 fl. spre scopul acesta. Împreună cu căpitanul au ales locul din piață unde se află măcelăria, pe care ar putea sta biserica, casa parohială și ar rămânea o bucată și pentru o grădiniță.

Funcționarul Angel Bulza din Zlatna care a venit să contro-leze pe spălătorii de aur, i-a spus administratorului că aceștia se plâng de piedecile ce li-se pun din partea ofițerilor, oficianților civili și a cumpărătorilor de aur cari îi șicanează și nenorocesc.

În sfârșit, s'a încheiat acord cu maistrul-dulgher Cărdan să construiască un ferăstrău pentru suma totală de 151 fl. 40 cr., căci ar fi bine ca și particularii să cumpere scânduri dela erar.

*

Intr'un raport datat Năsăud în 10 August 1804, semnat de colonelul *Devchich* și maiorul *Gratze* și adresat comandai generale din Sibiu în chestia cercetării acuzei ridicată de administrația mi-nelor rodnene împotriva miliției grănicerești, pentru asuprirea mi-nerilor, se zic următoarele:

Plânsorile înaintate prin tezaurar au fost trimise colonelului regimentului II valah grăniceresc, iar acesta le-a expediat căpita-nului *Richter*, împotriva căruia erau îndreptate, cu somația să răs-pundă la diferitele puncte. Acum se așterne răspunsul căpitanului precum și rezultatul conversațiilor pe cari colonelul le-a avut în chestia aceasta cu administratorul minelor, cu proprietarul de mine Carol Brunecz, cum și cu funcționarul miner Hygner. Răspunsul în rezumat e acesta:

Este adevărat că căpitanul *Richter* a ordonat la paradele bisericești grănicerilor că fără știrea lui să nu dea fân Evreilor,

arendașilor, jelerilor și altor persoane streine, nici să le dea locuri pentru cultivarea cânepii și inului. Dar porunca s'a dat spre a-se curma cu economia rea și risipa unor gospodari destrăbălați leneși, îmbuibăți, și spre binele grănicerilor. Inșă cu toate amenințările vinderea și cumpărarea clandestină a continuat. Chiar și administratorul împreună cu ceilalți funcționari dela mine s'au făcut vinovați de transgresiuni.

Conform recensământului făcut în Aprilie 1804 la ordinul regimentului, Rodna are 731 locuitori, 616 vite mari și 2097 animale mici. Pământuri arabile sunt 653⁴/₈ și fânețe 922 jugere. Deci nu sunt pământuri superfluie, cum susțin minerii, mai ales că ele nici nu se pot folosi în fiecare an în întregime. Funcționarul Hygner a susținut că și în anul trecut, fiind de prisos, au rămas necosite sute de care de fân pe Poiana rotundă, pe Beneș până la Someș și pe Măgura mică spre Ilva mare. Pentru de-a cerceta amănunțit chestia aceasta au fost trimiși sublocotenentul *Puica*, câțiva mineri și bătrâni ai satului la fața locului.

Conform dotației familiilor grănicerești din Rodna e posibil că vr'o văduvă ori fată aflătoare singură pe o moșie să aibă ceva fân ori pământ de prisos, însă aceasta nu poate servi ca normă, căci mare număr de familii duc lipsă. Faptul că minerii au luat în arendă dela grăniceri 179 care de fân este de explicat așa că afaceri de acestea au încheiat grăniceri ușuratici, fii fără știrea părinților ori viceversa, în detrimentul familiei și a vitelor. Apoi spre primăvară neavând nutreț, grănicerii erau nevoiți să-și răscumpere cu preț foarte mare fânul vândut minerului. Astfel Todoșia Hohaia a dat înainte cu 4 ani minerului Somkerek Gyuri 9 care de fân și un loc de arat ca să-i construească o casă până sub coperiș. Conform estimării lemnarilor Ion și Arsente Cărdan casa face 20 fl. Dar Somkerek a luat dela Arsente Cărdan pentru 6 care de fân 37 fl. 24 cr., iar pentru celelalte trei, dela Ion Filipoi din Șanț, 17 fl., laolaltă 54 fl. 24 cr. — Grănicerul Ion Cicioc din Rodna a cumpărat în primăvara trecută dela minerul Berța Marczi ¹/₂ car de fân cu 7 fl. 39 cr. pe când tot el primise dela administrator 1 fl. 08 cr. pentru un car de fân pe care are să-l furnizeze la toamnă.

Din specificarea anexată se pot vedea mai multe cazuri analoge. Chiar se plâng fii lui Grigore Matei, că tatăl lor a dat în arendă un fânaț minerului Adam Fintser, dela care însă ei nu văd niciun ban și nici n'au fân suficient pentru vite. — Tot Fintser a luat în arendă cu 51 cr. un loc dela grănicerul Maței Migovan fără știrea tatălui acestuia, căruia locul îi este absolut necesar. — Văduva Todora a Ciurilă Oanchi are un fiu Ștefan, care fără știrea ei a luat dela Carol Brunecz bani pentru un car, iar dela minerul Daniel Schuller pentru 3 care de fân, cutoatecă înșiși duc mare lipsă de fân. — Asemenea invalidul Iftene Bouțan fără știrea fratelui și soției sale a luat bani pentru 4 care de fân și a beut banii fără ca familia să vadă vr'un ban. — Tot astfel a făcut și Vasile Flama. — Apoi Lazar Croitor în dauna proprie a vândut minerilor 9 care de fân, când din cele 7 jugere situate pe dealuri e imposibil să nutrească la iarnă 2 boi, 2 vaci și 3 viței. Mai e și bolnav și sărman încât familia trebuie să vândă un obiect după altul. Nu era mai bine să ceară dela comanda companiei un avans în bani și să dea locurile în parte?

Așa sunt acuzele ridicate împotriva căpitanului Richter, care vrea numai binele grănicerilor. Dacă se va lăsa curs liber procedurilor imorale, atunci grănicerii trebuie să sărăcească, să bolnăvească și să apuce toiagul pribegiei.

Faptul cum personalul miner, începând dela înființarea graniței, și-a completat din hotarul Rocnenilor lipsurile, se explică așa :

Prin căsătoria fiicelor de grăniceri cu mineri — 16 cazuri — aceștia au trăit din pământurile căpătate pe ascuns dela socri. Apoi grăniceri mai bogați și chiar și unii mai săraci continuu au dat locuri în arendă, în mod clandestin, minerilor, fără de controlul militar, căci ofițerii erau mai mult în război. Iar dacă îl lovea pe grănicer vr'o nenorocire : moarte, boală etc. ori avea trebuință de unelte, lațuri, cue etc. pe cari cu mari greutate și-le putea câștiga din Bistrița sau alte locuri, iar minerul le avea toate la îndemână ; atunci acesta pentru pământuri și fân îi sărea în ajutor, se'nțelege totdeauna în paguba grănicerului. Se poate tolera aceasta pe mai departe ? Cu ce drept pot pretinde minerii iarba și fân dela grăniceri, când văduva Torockai Mari, care n'are nici

o vită, cumpără toamna dela grăniceri fân, pe care primăvara îl vinde cu mult mai scump?

Privitor la interzicerea căratului de lemne lucrul stă așa: Conform mărturisirei primarului Ion a Luchi și a câtorva bătrâni căpitanului Richter i-s'a raportat că un miner a tăiat 38 lodbe din pădurea delângă varnițe. Căpitanul a ordonat să se aducă lemnul tăiat la pichet, mai târziu însă l-a liberat, dar a poruncit că pădurea aceea să nu mai fie călcată. Ce rău a făcut prin aceasta?

Cu lemnul de construcție stă așa: Inspectorul Sporet și-a adus primăvara un car de lemne foarte frumoase de construcție la casa sa delângă biserica unită. Fiind bănuială că lemnul e tăiat din pădurea oprită, în Valea vițeilor, a fost sechestrat. Aflându-se mai apoi că nu-i de acolo, iarăș i-s'a liberat. Dar Sporet are dreptul să taie fără taxă în pădure alodială?

Astfel de acuze se ridică împotriva căpitanului Richter, cum se poate vedea și din notele căpitanului Buschenthal.

Minerii nu se pot plânge că sunt aspru tratați, căci vânează și pescuiesc neconturbați, cutoatecă singur numai grănicerii plătesc pentru dreptul acesta peste 800 fl. în cassa proventelor.

Când se dau în arendă locurile orfanilor, pot concura și minerii. În anul corent ei au luat 10 pământuri de aceste în arendă.

Grănicerii le datoresc minerilor mari sume de bani. Când și prin cine se vor încassa acei bani?

Câțiva mineri arată următoarele cantități de fân de cari au trebuință: Controlorul Mihelyes 10 care, topitorul Czirbesz 10, topitorul Bennert 12, chirurgul Pippan 6, minerul Istvan Peter 4, Somkerek Gyuri 6, Bercza Marczi 12, uzurarul dovedit Miskolczy Laszlo 4, Szilagy Agost 8, Szabo Ianos 8, Hajdu Adam 12, Hajdu Kobi 4, Bogdan Filip 4, Banyai Moisi 5, Szabo Eva 5, Fintser Marton 15, Lukats Pal 16, Schutak Jakab 10, Gedeon Gaspar 5, Doszkel Ilye 4, laolaltă 160. Dintre aceștia mulți n'au nici o nevoie, fac numai negoț. Apoi dintre cei nenumiți aci ca d. e. inspectorul Bilegan zice că pentru o vacă îi trebuesc 22 care de fân.

De prezent Rocnenii posed 38 cai, 246 boi, 332 vaci, 406 viței și mânzi, și 1691 oi și capre. Pentru iarnă îi trebuie unui cal 3 care, 1 bou 4, 2 vaci 5, 1 vițel 2 și 2 oi 1 car fân; deci pentru toate animalele ar avea nevoie de 3585 $\frac{1}{2}$ care. Ei de fapt au

numai 3.566²/₇ care, din cari minerii au și cumpărat 179 care pelângă cele ce le fac pe jumătate Crăciunelul, pe Dealu Popii și în diferite locuri prin păduri. Oare se pot satisface pretențiile minerilor, cari cer încă cu 1110 care de fân mai mult?

În scopul lucrărilor minere s'a hotărît să fie cedată și a doua jumătate din muntele Crăciunel, pe care mai 'nainte grănicerii îl foloseau în întregime. Această față de munte până 'n vale face 77⁸¹⁶/₁₆₀₀ jugăre fânaț, cu 68 care mari de fân. Ce e drept și mai 'nainte au folosit din ea minerii când o jumătate când o treime, iar restul grănicerii, cari acum au cu atât mai puțin, și roagă să li-se dea o poiană revendicată, pe care — fiind toate poienile date în arendă — o vor putea căpăta numai în anul viitor.

Comanda regimentului nu e autorizată să publice proiectul (Entwurf) generalului Siskovičs. Și chiar dacă ar face-o, acolo se spune că minerii au să țină vite numai pentru trebuința casei; deci cum vine ca unele familii de 5 membri să poseadă 4 vaci, iar altele numai o vacă?

Locuri de case nu există, și locurile comunale neclădite s'au repartizat grănicerilor sărmani. Peste tot conform legilor existente minerii pot să-și edifice case numai pe terenul montan, și nu pe alodiu militar

Nu este adevărat că li s'ar fi întêrzis grănicerilor transporturi și muncă la mine, însă ei nu pot lucra la mine căci din iarnă până în lunie trebuie să se ocupe cu economia, altfel n'au pâne. Încep cu aratul, sămănatul și prășitul, apoi urmează cositul și seceratul și cu munca aceasta câștigă la zi 30 cr. și mâncare, ceea ce nu pot avea la mine. Numai iarna ar putea lucra grănicerul la mine, dar și pentru aceasta ar trebui îmboldit și sfătuit.

Toate acestea nu le cumpănește administrația minieră, ci umblă cu denunțuri și plângeri săcăitoare.

Privitor la observarea ofensătoare că colonelul ar fi exerciat presiune asupra grănicerilor, el declară că aceștia au mărturisit fără nici o frică ce au dat minerilor, și comanda regimentului propune, că dacă tezaurarul ar avea ceva îndoieli, să fie numită o comisie imparțială care să cerceteze și judece în chestie.

La raportul acesta comanda generală din Sibiu într'o scrisoare din 26 August 1804, semnată de generalul *Mitrowsky* și adresată

tezaurarului, reprobă pările neîntemeiate și, înfierând pe administratorul minelor, declară că prima datorie este să fie îngrijit de binele grănicerilor. E aplecat să intervină la consiliul aulic de războiu ca minerii să capete și a doua jumătate a muntelui Crăciunel. Nu poate permite însă ca locuri grănicerești să fie date în arendă fără îngăduirea comandai regimentului; nu admite trafic clandestin, avansuri în bani pe orice titlu și îngrămădirea în Rodna a minerilor demisionați. Numai așa pot sta mineri în Rodna, dacă n'au loc pe terenul minier. N'au minerii nicio îndreptățire la vânat și pescuit, pe cari fiscul le-a lăsat gratuit grănicerilor. Minerii pot să-și cumpere cele necesare la târgul din Rodna, dar nu pot fi privilegiați și nu pot aștepta hatâruri, ci trebuie să se supună dispozițiilor și ordinelor polițiene existente. Ei stau în Rodna pentru mine și nu pentru prăsiere de vite, căci și în proiectul din 1764 e vorba numai de vitele absolut necesare pentru familiile lor. Grănicerii au prilej să câștige bani la mine, însă comanda nu-i poate forța la muncă. Oameni ca Brunecz, cari au mine particulare, nu pot pretinde în dar locuințe, lemne, fân ș. a. Deci tezaurarul e somat să înfrâneze abuzurile și să ordone ca administrația minieră să caute raporturi convenabile cu comanda militară din Rodna.

În 6 Septemvrie 1804 primește administrația minelor dela tezaurariatul din Sibiu ordin strict să înfrâneze abuzurile, să trăească în bună înțelegere cu comanda militare din Năsăud și Rodna, să nu aștepte pășuni neîndreptățite și să nu permită exercitarea vânatului și pescuitului fără învoirea comandai militare.

*

Între actele vechi arhive din Rodna am aflat și un extract din procesele verbale consultative redactate între anii 1767 și 1806, făcut în Mai 1862 de administratorul de atunci al minelor: *Victor Mialovici*. Părțile mai importante din acel extract urmează aci:

Unul din cele mai vechi documente privitoare la minele rodnene este protocolul de consultare și vizitare din Martie 1767. Rezidența oficiului superior era Bistrița, unde se așterneau protocoalele de consultare lunare și trilunare. Președintele direcțiunei era Ignat grof de Ybarra, consilier și director: Ioan Paul Holzberger totodată maistrul minelor rodnene, care însă locuia în Bistrița și de aci vizita tot la trei luni minele și redacta protocolul

de consultare. Administrator local al minelor era Tobias Szojka, iar secretar: Francisc Anton Haberle. Personalul complet aplicat la mine făcea 87 capete, inclusiv oficianții și servitorii. Minerii erau plătiți cu 18 cr. pe zi, dulgherii cu 21 cr.

La minele din Beneș aflăm următoarele galerii: Nepomuc, Sf. Anton, Sf. Barbara deschis în 1762 de familia De-Jean; Maria Terezia și Ioană veche, cu 4 șteampuri.

În acel an s'au încuviințat 300 fl. pentru scopuri bisericești și de binefacere, dintre cari 100 fl. pentru preot și 100 fl. pentru învățător. În timpuri bune mierța de cereale costa 17—24 cr.; în timpuri rele, ca la 1767, urca la 38—40 cr.; păpușoiul 20—24 cr.

Galeria Ioan în 1768 era aproape să fie suprimată.

În 1768 s'au estimat pădurile districtului militar rodnean, și pentru aceasta precum și în scopul de-a face Someșul navigabil s'a instituit în Bistrița o comisiune, în care și contele Ybarra figurează ca comisar.

Tot în acel an s'a înființat direcția minelor ardelene, iar în 1769 a fost numit De-Jean prezident al direcției.

Atunci se amintesc exploatarea și răscumpărarea galeriei Amalia aparținătoare lui Brunecz, iar în 1770 consilierul Eder propune încetarea lucrărilor.

În 1771 lucrează mai puțini mineri și în 1772 părăsesc 60 mineri lucrul dintre cari doi funcționari sunt aplicați în alt loc, iar administratorul Szojka împreună cu un topitor din Săcărâmb și 8 mineri se îndrumează să facă în împrejurimi explorări după metale. În Beneș continuă explorările și iarna cu o regie de 113 fl. 14 cr.

Din procesul verbal d. d. 15 April 1772 se vede că minerii și pe timpul miliției grănicerești au posedat pământuri pe cari la plecare le-au vândut cu 138 fl. 50 cr. grănicerilor rodneni. Minerii depărtați au fost plasați în ținutul Bistriței la gospodărie.

Lucrările pe Beneș se făceau în mod foarte restrins și explorări se făceau în Valea Clinii după fier, Amalia — plumb, Runcu Bugnarului — în galerii vechi, Valea Vinului — după pirită, Dealu Popii — diferite, și în Geczi Maria Hilf — sub galeările vechi.

Până la 1772 pe Beneş s'au făcut exploatări mai mici în galeriile Terezia şi Ioan, dimpotrivă se lucra bine în galeriile Frideric şi Maria Hilf. Din 1772—1779 exploatări slabe. Din 1779—1781 lipsesc cu totul date. Dar în 1782 lucrează în galeria Sf. Ioan 9 mineri cu bun succes, şi în 1783 încep cu zor şi lucrările în galeriile Anton şi Terezia.

Erarul exploata pe Beneş galeriile Geczi, Maria Hilf şi Frideric, şi începură să se facă explorări în Dosul Varvari şi în Blasna, dar lucrările întâmpinau mari greutăţi maicuseamă din lipsa de lucrători. Pe Beneş începu însă a-se ameliora starea, aşa că în 1787 fură instalate două şteampuri şi o nouă topitoare. Era însă acum alt necaz: domnia foamete şi tâlhăriile nu conteneau.

În 1789 veni porunca să se facă mai cu zor explorări şi să se lucreze în galeriile străvechi ale Beneşului. Pe Izvor se făceau încercări de-a spăla metale. Un bărbat agonisea în 5 zile 7—8 denari. În 1792 proprietarul de mine Brunecz oferi mina sa Hoffnung Gottes erarului.

La 1794 personalul minier consta din 72 capete şi în anul următor pe Beneş se lucra în galeriile: Terezia, Ioan Baptista, Nepomuc şi Anton. Iar în 1796 pentru intensificarea muncii fură aduşi lucrători din Iacobeni, după care obţinându-se un rezultat mai bun, din partea administraţiei minelor se aşternu propunerea ca materialul scos să nu se mai trimită la Zlatna ci să se prelucreze în Rodna.

Încă în 1764, adică în anul militarizării, preluase erarul jumătate din minele posedate de De-Jean, împreună cu vechiul privilegiu exclusiv de-a pune în funcţie un fereastrău. Atunci se iniţiă şi zidirea caselor pentru 10 mineri, cari pun bazele noiei populaţii miniere rodnene ale căror descendenţi se pot constata după nume şi astăzi.

În 1798 tezaurariatul ordonă să se cerceteze toate minele vechi ardeleni abandonate din cauza războaelor şi revoltelor. Era vorba de complexul munţilor ce se întind dela Maramureş şi Capnic până la Moldova. Ordinul se publică pe întreg teritoriul regimentului şi descoperitorilor li-se asigurau premii considerabile. S'au şi aflat pe coastele munţilor spre Bucovina urme de mine străvechi, dar exploatări deosebite nu s'au iniţiat.

În 1799 s'a clădit o topitoare, în 1800 se amintesc galeriile Mihail și Carol; iar în 1802 se amintesc de'nția oară explorările făcute în Săcuime sub conducerea comisarului Molitor.

În acel an și până la 1803 lucrau în Rodna 141 mineri în galeriile Terezia, Ioan Anton, Samuil și Zapp Peter. Personalul consta din: *George Méhes* administrator, *Mihelyes* controlor, *Nicolau Hygner* suboficiant primconducător de mine, *Sigismund Zirbusz* topitor, *Schulleri* practicant, *Bennent* capul așa zișilor lucrători în separație și *Lukács* conducătorul lucrătorilor. În 1805 urmă ca administrator *Procopiu Szelvig*, iar în 1806 era administrator *Helbling* în fruntea personalului de 180 capete.

În acel an starea generală era următoare; Blasna a fost abandonată de erar. În galeriile *Maria Hilf* și *Geczi* mic a lucrat scurtă vreme *Lorenz Blum*, în fine însă le-a abandonat. În Dealu Popii s'au deschis galerii străvechi și scurt timp s'au prelucrat minereuri de argint. Tot așa s'a lucrat și în galeria străveche *Martin* și în cele din Valea Ursului din partea lni *Ioan Somkeréky*. S'au încercat lucrări în galeriile *Amalia*, *Carol* și *Hoffnung Gottes*. În Valea Clinii lucra o societate în frunte cu conducătorul *Steixner*, dar lucrările se sistară și edificiile fură vândute. Tot așa se sistară lucrările și în *Maria Hilf*, *Geczi* mic, *Mina neagră* și galeria *Martin*, căci întreprinzătorii erau necesitați să muncească în minele erariale spre a-și asigura traiul zilnic.

Privitor la minele particularilor e de observat că din galeria străveche *Amalia* a exploatat argint proprietarul *Brunecz*, realizând prima valorizare în 1769. În 1786 însă tot el face o descriere a galeriilor *Amalia* și *Sf. Petru* probabil în scopul de a-le preda eventual statului. Dealtfel ambele galerii amintite au fost mai apoi abandonate ca nerentabile. În *Hoffnung* încă sunt menționate ultimele exploatări în 1803. În Dosul Vârvarii s'a lucrat puțin în 1786 de către societatea în fruntea căreia stetea majorul *Schirnding*; asemenea în *Hoffnung Gottes* și Dosul *Gaurii*; tot galerii străvechi, cari în fine au fost părăsite.

Pe *Beneș*, *Curățel* și Dealu Băiții unde fuseseră mine străvechi, particulari au făcut în 1794, 1804 și 1806 explorări după argint și aramă, însă din cauza sărăciei minerilor și a foametei lucrările s'au întrerupt. Tot ca nefructifere au încetat și lucrările

în Valea Vinului și Valea Clinii începute în 1772. Asemenea au fost fără rezultat și explorările în Blasna începute în 1785 și sistate în 1806. Lucrările în Dealu Popii dedeau mari speranțe și câțva timp s'a și exploatat deacolo plumb, dar în 1806 și acolo au trebuit să înceteze întreprinderile.

În multe locuri începuseră să lucreze la finea secolului XVIII întreprinderi particulare, așa în Prelucă, Valea Secii, pe Dealu Teiului, la Runcu Bugnarului, unde tradiția vorbea despre „*străvechi mine bogate și înfloritoare*”; apoi în Dealu Cornii, unde se vorbea de succese tradiționale și se aflară urme de șteampuri, în fine în Măgură, unde s'au descoperit enorme cantități de sgură. Dar în toate aceste locuri precum și în Valea Ursului unde minele Somkereki începuse să lucreze din greu într-o galerie străveche, în sfârșit toate încercările au trebuit să înceteze din cauzele amintite mai sus și maicuseamă din pricina scumpetei ce domnea pe atunci.

*

Administrația minelor cu pretențiile ei demultori exagerate ajungea adesea în conflict cu comanda militară din Rodna și Năsăud, cum se poate vedea din scrisoarea generalului baron *Szentkereszty* adresată în 19 Septembrie 1812 dela comanda generală din Sibiu comandai regimentului în Năsăud cu somația ca aceasta să respingă orice pas neîndreptățit întreprins de administrație afară de terenul montan, și cazul să-l raporteze imediat forului superior.

Era adică vorbă deastădată despre faptul că administrația minelor în 2 Iulie 1812 trimise comandai generale din Sibiu un raport, în care se plângea că grănicerii rodneni tau prea multe lemne din pădurile de care ar avea nevoie și oficiul montanistic. Apoi cerea ca varnița alodiului militar să fie mutată la Șanț iar ferestrele de pe Anieș, la Romuli ori Telciu. Pretențiile acestea comanda din Sibiu le respingea cu următoarele observări:

Piatra de var din Rodna este foarte bună, lemnul necesar abundează și drumul este comod, deci mutarea varniței la Șanț ar însemna o nouă povară pentru grăniceri și mai mare cheltuială pentru erar. În consecință nu se poate da ascultare părerilor unilaterale exprimate de către un funcționar subaltern, și comanda

grănicerească are să instaleze noua varniță încuviințată. Tot astfel se vor putea construi ferestrele în Telciu și Romuli dacă fondul de provente poate avea folos din ele, însă ferestrele de pe Anieș pentru aceea nu se abandonează. Tot așa se respinge repeșita cerere a administrației de a-se aviza un loc afară de terenul montan pentru construirea unei uzine de zinc.

Administrația minieră dă asigurarea că atât muntele Crăciunel lăsat minerilor cât și întreg terenul montan vor fi măsurate geometric și o hartă se va trimite comandai generale. Au trecut cinci ani și nu s'a făcut măsurarea, din care s'ar fi putut vedea ce teren întins și ce păduri considerabile posedă oficiul montan în Rodna care, — aprovizionat pentru mulți ani — chiar și dacă ar lucra mai intens, nu este îndreptățit să dicteze grănicerilor norme privitoare la utilizarea propriilor lor păduri.

În sfârșit comanda generală repetă declarația că în afară de terenul montan nu va încuviința nici o bucătică de pământ pentru întreprinderi de speculă, deoarece toată niziunța administrației miniere este îndreptată într'acolo să pună mâna pe Izvor, să se întindă cât de comod și să disloce pe grăniceri din dominiul lor. Nu va satisface cererilor exagerate și nu va tolera demersuri arbitrare cum a fost înainte cu câteva săptămâni tăierea unei mari cantități de lemn gratuit din pădurile grănicerești, pe seama administrației, care putea tăia acel lemn din pădurea de pe terenul său. Și după toate acestea i-se pare comandai extraordinar de ciudată pretenția administratorului Helbling exprimată în raportul din 25 Iunie, ca erarul militar să curme orice întreprindere cu lemne în ținutul Rodnei, singur numai în scopul ca administrația minieră pe vecie să aibă la dispoziție lemne pe plac.

*

Într'un conspect din anii 1815—1816 aflăm numele minerilor veniți și plecați în fiecare lună, fiind indicate numele membrilor fiecărei familii, starea averii în vite, case, pământuri etc. Se vede că-i aduceau la Rodna parte dela alte mine, parte din sate apropiate și depărtate. Între mulți mineri cu nume streine, găsim și pe următorii Români: Bretan Lupuț, Chifor Jucan, Neamț Vasilie, Someșan Petre, Brașovean Nicolae, Trif Tănăsie, Muntean Dumitru, Spermezan Ion, Căinar Ion, Coroian Alexa, Iancu Timoc,

Rus Pavel, Ardelean Ion, Mihail Demian, Buta Nica, Căilean Vărtolomei, Oprea Teran, Ion Roman, Pop Iov, Oros Petre, Sabo Ion, Frunza Vasilie, Moroșan Vasilie, Morcov Arsente, Tepelaga Maxim.

*

În 16 Februarie 1825 înaintează administrația minelor rodnene tezauraratului rugarea preotului romano-catolic *Ioan Săroși*, ca să i-se încuviințeze un loc de casă în apropierea noiei biserici spre a-se clădi pe acela o locuință pentru preot, fiind vechea locuință în stare deplorabilă și situată departe de biserică. Administrația roagă ca tezauraratul să intervină la comanda generală și la comanda regimentului năsăudean pentru acordarea locului, și să aproabe devizul de cheltueli pentru clădire.

La aceasta tezauraratul raportează chestia comandai generale din Sibiu cu adaosul că grănicerii companiei rodnene ar fi învoiți să dea un loc de 200⁰ spre amintitul scop cu condițiile: 1. ca locul să nu fie folosit decât pentru clădirea casei preotești; 2. dacă eclezia ar înceta sau locuința preotului s'ar strămuta, atunci locul să treacă iarăși în proprietatea comunei; și 3. fiecare preot catolic să se oblige a instrui gratuit, pe lângă copii minerilor, și pe copii grănicerilor. La punctul al 3-lea tezauraratul face observarea că îndatorirea de-a instrui pe copii grănicerilor nu i-se poate impune preotului care pentru instrucția băieților minerilor primește anual numai 60 fl., ci el o poate face benevol sau pentru o mică gratificație.

Generalul Baron *Splenyi* trimite actele comandai regimentului năsăudean, iar de aci locotenent-colonelul *Cutean* le trimite comandai companiei 5 rodnene spre finalizare.

În sfârșit la 28 Ianuarie 1826 căpitanul *Frideric Storch*, comandantul companiei rodnene raportează că reprezentanții comunei au hotărât definitiv să cedeze acel loc pe lângă amintitele trei condiții și s'a și predat prin actul semnat de bătrânii satului Artene Domide și Lazar Bindiul, estimatorii Flore Sângeorzan și Alexa Bouțan, jurații Grasim Sfrangău și David Bindiul, primarul Toader Popii Larion, în prezența locotenentului *Francisc Markesits*, a caporalului Todor Pioraș Constantin și a reprezentanților minelor: a administratorului *Fr. Freudl de Königshulden* și a controlorului *Georg Enyedi*.

Actul predării s'a confirmat și de către comandantul regimentului colonel *Anton Zatetzki*.

*

Intr'un tablou al minerilor contribuabili din 1827, făcut de perceptorul Wilhelm Lani, aflăm că administrator este Francisc Freudl de Königshulden, conducător suprem Mihail Bennert, chirurg Ignat Szojka; iar între mineri sunt menționați următorii: Alexa David, Avram Flore, Borza Vasilie, Bulbuc Costan, Buta Nica, Filipșan Aron, Ciorba Irimie, Frunză Nica, Moldovan Nițu, Mărar Irimie, Moroșan Andrei, Adam Mihai, Ion și Chirilă, Pop Ion, Părăscan Gligore, Rus Condrate și Vasilie, Săcan Chifor, Sângeorzan Mihăilă și Ion, Someșan Andrei și Cosma, Tăpălagă George, Pantea, Néchita și Maxim, Vescan Ion și Vasilie, Precup Petre, Oltean Andrei, Bodea Filip, Lăpușan Vasilie și văduvele Tăpălagă Maria, Măgurean Ioana, Butușan Maria, Dochia Marcu, Moldovan Ileana.

În alt tablou din 1846 făcut de perceptorul Eduard Lani aflăm ca administrator pe *Iosif Zaharias*, controlor Gustav Fornszek, scriitor Iosif Marx, chirurg Sigismund Bartok, maistru lemnar Ioan Muzsnai, conducător Ignat Schreiber, iar între mineri, afară de unii din cei amintiți încă pe: Alexa Iacob, Augustin Jucan, Bodea Dănilă, Flore Chifor, Cheucian Gligore, Coroian Ion, Jucan Ion, Jetar Ilie.

*

Urmează câteva documente privitoare la diverse chestii și anume:

Intr'un ziar sunt însemnate afaceri mai puțin importante de ale minerilor, arătări despre certe și bătăi între grăniceri și mineri, transgresiuni silvice etc.; iar într'un tablou din 1840, semnat de administratorul Iosif Zaharias și preotul rom-cat. *Francisc Horváth*, sunt înșirate toate sculele, hainele, cărțile etc. aflătoare în biserica r. c.

Prin ordinul d. d. 22 Iulie 1843 căpitanul *Petrizzevici* interzice grănicerilor să mai dea locuri în arendă minerilor; iar în tabloul din 1858, semnat de primarul *Avacom Anca* se stabilesc prețurile alimentelor, veșmintelor, încălțămintelor, cerealelor precum și lefurile minerilor.

În 1858 minierii se adresează cu o rugare către guvernorul ardelean, iar cu alta către direcția silvică și minieră, în care își expun următoarele doleanțe: Cutoatecă nu au proprietate stabilă, trebuie să ia parte la lucrări publice, ca de pildă la construirea șoselei spre Cârlibaba, și trebuie să contribuie la toate impozitele sătești cu a treia parte, fără de a poseda dreptul, ca ceilalți săteni, la lemne și pășune pe întreg hotarul comunal. Cer să li-se facă dreptate.

În raportul administratorului făcut în 1859 consilierului minier *Ioan Kosztka* se constată, că, conform actelor și socotelilor, rămase intacte după *marele incendiu iscat în 1812 în arhiva minelor*, locuințele din sat ale funcționarilor și servitorilor, cu excepția locuinței medicului clădită din casa particulară a minierilor (Bruderladen), au fost edificate toate numai pe cheltuiala erarului, așa casa administrației cu locuința administratorului, locuințele controlorului, preotului și conducătorului de mine; iar tovărășia De Jean-ă nici la clădiri și nici la reparații n'a contribuit nimic. Dimpotrivă clădirile aflătoare pe terenul montan s'au clădit și întreținut pe cheltuiala comună a statului și familiei De Jean conform contractelor din 1766 și 1795, în raport de $\frac{1}{4}$ De Jean și $\frac{3}{4}$ erarul.

Pe o foaie se află următoarele notițe importante: Contractul original al minelor s'a așternut în 1858 direcției miniere din Cluj, iar dela aceasta s'au cerut documentele donatare și contractele încheiate în 1766 și 1795 cu familia De Jean.

Apoi urmează lista hărților și planurilor aflătoare în arhiva minelor rodnele:

1. Plan de situație a terenului montan rodnean, desenat de practicantul-controlor Ioan Méhes.

2. Harta minelor rodnele de Francisc Freudt administrator.

3. O copie a hărții de sus făcută de controlorul Gustav Fornszeck.

4. Harta minelor din Beneș, de Niclas Prajkan.

5. O copie făcută de tot același.

6. Harta galeriei Hoffnung Gottes și Glückauf, de Gustav Fornszeck.

7. Harta galeriilor de pe Beneş desenată de Grim copiată de candidatul Samuil Jikeli.

8. Hartă geognostică a terenului montan, de Grim, copiată de candidatul Carol Knöfler.

9. Harta galeriilor Geczi mare şi mic, de Jos. Zacharias.

10. Harta galeriei Geczi mic, de candidatul Pechi.

11. Harta veche a galeriei Hoffnung Gottes şi Carol, copiate de Carol Brunecz.

12. Harta galeriei Geczi mic, de Gustav Fornszek.

13. Baza şi profilul galeriei Geczi mare, de Ioan Méhes, în 1795.

14. Hartă veche a galeriilor Geczi mare, Frideric şi Fekete, fără indicarea desenătorului.

15. Hartă veche a galeriei Glückauf şi Dialu Popii, de Ioan Méhes în 1796.

16, 17 şi 18. Planul topitorilor şi şopronului de cărbuni, de Paul Plesch în 1831.

19. Harta unei păduri, fără indicarea desenătorului.

*

Mai sunt de menţionat trei documente şi adică:

Un tablou al lucrătorilor mineri din 1865 cu suma retribuţiilor şi ajutoarelor primite de ei. Din acel tablou aflăm că funcţionarii minelor erau pe atunci următorii: *Mialovici* administrator, *Marx* controlor, *Bartok* medic, *Popp* preot, *Schreiber* maistrul topitoarei, *Neubauer* şi *Steţ* conducători de mine, *Reissenauer* funcţionar, *Carol Blum* cassar, *Grünspacher* conducător de uzină şi *Iacob Pop* elev.

Urmează două procese verbale consultative dresate cu prilejul vizitaţiilor obişnuite: Unul din 1862 semnat de consilierul prezidial *Samuil Szakmary*, consilierul miner *Ioan Kosztka*, raportorul uzinelor *Georg Richter*, administratorul *Victor Mialovici*, funcţionarul *Posepni* şi controlorul *Iosif Marx*; altul din 1872 semnat de consilierul *Kosztka*, administratorul *Mialovici* şi funcţionarul *Francisc Süssner*. În ambele este vorbă despre diferite afaceri cari privesc minele, administrarea şi exploatarea lor ca: tăieri de pădure, lucrători rusnieci din Bucovina, cărbunărit, probe de metal, explorări, edificii, mori etc.

Mai interesant este însă în procesul verbal din 1872 capitoul privitor la școală, din care — pentru caracterizarea spiritului timpului — reproducem aci următoarele părți demne de reținut:

Dintre 182 elevi îndatorați a cerceta școala, au vizitat-o în 1872 numai 78, căci copii minerilor cu locuințele în depărtare de un mil dela Rodna n'au putut fi constrinși la aceasta. E remarcabil că în localitatea locuită exclusiv de Români, elevii vorbesc corect limba maghiară și și-au însușit încă și limba germană. Minerii fără excepție insistă ca elementul maghiar să fie cultivat în biserică și școală și copii să fie educați în spiritul acesta. În scopul ca elementul maghiar să fie neștirbit susținut în școală și ca să fie scutit *împotriva influenței preotului Popp care manifestează sentimente românești*, minerii au înaintat în 1871 o adresă inspectoratului suprem din Dej ca școala să fie declarată aconfesională și subvenționată de stat, fiind ea instalată în casa baronului Radák. După ce prin contractul din Martie 1872 terenul montan a trecut în proprietatea fondurilor școlare și de burse născădute, acesta ar avea îndatorirea să se îngrijască și de școală. Însă acel fond întreține în Rodna o școală românească confesională unită, în consecință nu se va învoi să mai susțină și pentru minerii o școală neconfesională ori romano-catolică, ci va pretinde ca minerii să-și trimită copii în școala confesională românească *pentruca acolo ei să fie romanizați*. Infiorându-se minerii de ambele aceste posibilități, în interesul elementului maghiar și a patriei comune va fi necesară intervenția la inspectoratul școlar, ca la tot cazul în Rodna să se susțină școală maghiară, deoarece din partea elementului românesc nu se poate aștepta prosperarea minerilor.

În sfârșit tot în amintitul proces verbal se accentuează că administrația minelor să revendice locuri intravilane din Rodna pentru minerii, și în scopul acesta să între în tratative cu funcționarul fiscal Stancsek. Apoi se constată că din jos de comuna Sângeorz pe malul stâng al Someșului s'a ivit aur în nisip. Pe vremuri s'au îndeletnicit aci mulți oameni cu *spălatul aurului*, însă după ce în 1848 s'au anulat privilegiile spălătorilor așa că aceștia, în majoritate Țigani, nu pot suporta cheltuielile traiului, administrația minelor nu află cu cale să întreprindă lucrări în regia pro-

prie, ci cel mult va îndemna pe particulari să facă încercări în această direcție.

*

Să vedem acum unele documente din vechile arhive bistrițene care, împreună cu cele publicate până acum în diferite colecții, ne fac cunoscută o mare parte din multiplele stadii prin care au trecut minele rodnene în secolii trecuți.

Amintisem că în cursul timpurilor la minele noastre s'au perindat foarte mulți proprietari și arendași, între cari în diferite rânduri figurează orașul Bistrița ori Sași bogați bistrițeni cum au fost de pildă în sec. XV și XVI unii membri ai familiilor Eiben, Kugler, Forster și Beuchel.

Maicuseamă numele lui *Valentin Kugler* îl aflăm menționat în numeroase documente. Astfel într'un protocol magistratual din 1517 se zice că numitul orășan în ziua de 9 Ianuarie, „die Veneris”, s'a prezentat în fața primarului și senatului bistrițan și a ridicat protest pentru faptul că a fost infestat de către Bartolomeiu Aurarul (Bartholomeus Aurifex) pentru suma de 200 fl. pe care o dăduse Voivodului (?). Kugler nu vrea să sufere rușinea aceasta în detrimentul numelui său bun, totuș nu supune chestia unui judecător strein, ci așteaptă hotărîrea senatului orășenesc.

În alt document din 16 Februarie 1519 *regele maghiar Ludovic* îi dă lui Kugler privilegiul ca atât el cât și moștenitorii săi să poată lucra și exploata *minele de aur rodnene*, nefiind împiedecați de nimeni, dacă vor plăti regulat darea cuvenită coroanei. Iar tot în acel an, în 6 Decembrie, Voievodul transilvan *Ioan Zapolya* scrie Bistrițenilor că la caz dacă nu vor putea împăciui pe Valentin Kugler cu „*Valahii din Valea Rodnei*” cu care a ajuns în diferend, atunci chestia are să ajungă înaintea tronului.

Este important și semnificativ că în aceste documente regele maghiar se adresează nunumai „*Valachis Rodnensibus*”, ci și „*Vai-vodis volachis*”.

*

Regele maghiar *Ioan Sigismund* ordonă în 8 Mai 1563 senatului bistrițan să restituie în drepturile și posesiunile lor pe

orfanii *Salatiel*, despoiați de acestea — dupăcum îi raportează regelui un anumit Petru Szentgyörgyi — prin propriul lor tutor, care folosindu-se de timpurile turburi, și-a însușit averea orfanilor constătătoare din mine de aur, argint și plumb în Rodna, din case, mori, pământuri arabile, grădini, munți cu pășuni, pârae cu pești ș. a. Regele amenință cu grele pedepse.

*

În 6 Iulie 1575 scrie Voivodul transilvan *Ștefan Bathory* senatului bistrițan că dupăcum i-se raportează prin Anton Cothwes perceptorul care adună dările dela minele rodnene, nu se pot încasa și expedia dările de trei ani încoace nevoind nimeni să le plătească. Dupăce aceasta se face în paguba principelui și fiscului, Bathory ordonă strict ca imediat să fie scoase și trimise dările cuvenite iar primarul orașului să controleze lucrările perceptorului Cothwes.

*

Se vede că se comiteau adesea neregularități și transgresiuni din partea arendașilor minelor căci într'un prófocol magistratual se află notat la 25 Decembrie 1636 că i-s'a luat dreptul de-a exploata mine în Rodna „negustorului” (nenumit). În Mai 1837 însă din nou i-s'a permis să exploateze plumb.

*

În 10 Februarie 1639 magistratul Bistriței primi informație că administratorii minelor din Capnic și Zlatna anume *Ion și Enric Lisibona* împreună cu *Ștefan Sebessi* trimisul principelui au plecat la Rodna. Imediat primarul expedie în urma lor pe doi senatori, cari îi întrebară că în ce misiune vin ei la Rodna. Streinii răspunseră că vin cu plenipotență dela principe să viziteze minele, să ia diferite probe și să controleze mersul afacerilor. În fine declarară că nu pot recomanda stăpânului lor restaurarea minelor fiindcă banii investiți în ele ar fi periclitați și, cum s'a văzut de curând, pot fi chiar și delapidați. La întoarcere plenipotențiarii cari duceau cu sine o cantitate de litargă (Glätte) fură primiți în oraș (Bistrița) cu toate onorurile și fură încărcăți cu daruri numai ca să nu întreprindă ceva împotriva intereselor orașului, „care în timpul din urmă a suferit atât de mult din cauza turburărilor și nesiguranții generale”. Este semnificativ că în acelaș an moare și Enric Lisi-

bona și Ștefan Sebesi, iar în protocolul magistratual la sfârșitul menționării incidentului de mai sus se zice: „E de băgat seamă să nu i-se nască orașului și districtului neplăcere și mare pagubă”.

La jumătatea a doua din sec. XVII se vede că minele rodnene au suferit mult în urma neliniștei și a neîncetătelor incursiuni și frământări. Așa într'un protocol aflăm la data 1 Octomvrie 1665 notița că în curând vine *Ioan Hartmann* administratorul minelor din Capnic ca să viziteze și examineze minele „devastate” din Rodna și district, iar magistratul să ia seamă ca „să nu se atenteze la dreptul său”.

În alt protocol la 24 Iulie 1663 se află menționată cearta ce s'a iscat între Ștefan Hajdu, primarul maghiar din Rodna și între Sasul bistrițan Ion Bertleff din chestii privitoare la mine.

Mai lămurit însă ne vorbesc însemnările protocolare dela 11 Iunie 1699, unde magistratul bistrițan se tânguie astfel:

În timpul acesta a început cearta noastră cu tezaurarul țerii conte Apor care zice că în scopul promovării intereselor Maiestății Sale — unde Apor înțelege însă interesele proprii — poate să deschidă și exploateze mine oriunde va voi, chiar și în fondul regesc (teritoriul locuit de Sași). Astfel el a introdus pe un orășan din Cluj, pe un tâmplar, care auzise despre aceste mine lucrate de sute de ani, și-i dăte și un avans ca să poată începe lucrările, în detrimentul privilegiilor noastre (bistrițene) și a constituției regesti. Cutoatecă orașul se opuse cu îndârjire și uză de toate mijloacele spre a împiedeca „pe acel vagabond nemernic” (solch nichtsnutziges Gesindel); totuș nu putu să reușească, deoarece pe „mișelul” (lumpigen Menschen) îl proteja contele Apor, deși toate cheltuielile făcute erau zădarnice. Ca să nu poată fi învinuit că e „trândav” (träge) și că lăsând în paragină minele face să sufere fiscul Maiestății sale, în câteva locuri începuse orașul să deschidă și să repare mine maidemult exploatate, însă de 100 ani părăginite, în nădejdea că pe calea aceasta probabil vor putea fi respinși (abgewiesen) din fondul nostru regesc oamenii streini, va fi promovat câștigul Maiestății sale, și și orașul ar putea să aibă ceva venit. Dar chiar la început, un lung timp n'au rentat lucrările, deși se cheltuiseră câteva mii.

Din anii următori avem trei socoteli și adică:

Una din 1 Martie 1701 și alta din 28 Februarie 1702, în care Frideric Testina estimator de monede (Müntz Guardian) din Alba Iulia confirmă că Samuil Bedeus din Bistrița a furnizat dela minele rodnene întâiaoară argint în valoare de 13 fl. 54 cr. iar a douaoară aur în valoare de 160 fl. 87 $\frac{1}{2}$ cr.

În a treia socoteală se constată din partea orășanului Ștefan Klein că pentru muncitorii mineri din Rodna s'a cheltuit din 30 August—20 Noemvrie 1705 suma de 158 fl. 06 cr.

Tot mai sus amintitul estimator Testina scrie în 13 Mai 1702 din Baia mare primarului bistrițan Ioan Klein a Straussenburg o scrisoare mai lungă privitor la probe făcute la nește metale trimise, apoi adaogă: „Im übrigen weisz Eueren Wohl Edelen von diesmal nichts neues zu schreiben, als dasz Rait Partey von Räuber oder Kurutz in drey Spanschaften Ugocsa, Bereg und Zathmer herumbstreichen und grossen Schade thun. (Altminteri n'am de scris deastădată nimic nou Măriilor Voastre, afară că *horde călări de hoți sau Curuți* cutreeră trei județe: Ugocia, Bereg și Sătmar și fac mare pagubă)*.

*

În protocolul magistratual din 1705 se află în Februarie următoarea notă:

„După predarea cetății Bistrița — în mâinile imperialilor, cari alungară din ea pe Curuți, — Rodna a fost ruptă de noi (Sașii bistrițeni), și minele au trecut la fisc instituindu-se acolo inspectorul *Károlyi Boldizsár*, care avea să reinceapă lucrările. Magistratul însă protestă la contele Teleki, inspectorul suprem al bunurilor fiscale, și producând privilegiile a dovedit că odinioară atât Rodna cât și minele și întreg teritoriul au fost încorporate la oraș și nicidecum nu se pot separa de acesta. Apoi și primarul Klein de Straussenburg a lucrat în Cluj cu zor în chestia aceasta. Astfel Rodna împreună cu minele și toate apertinențele s'au retrocedat și iarăși s'au anexat (la oraș), așa că dacă vr'un strein voiește să înceapă lucrări la mine, trebuie mai întâiu să convină cu magistratul*.

Pare însă că curtea vieneză nu prea privea amintita „încorporare și anectare“ atât de absolută, ceea ce reiese din scrisoarea

pe care în 10 Martie 1710 contele *Hercules de Montecuccoli*, comandantul general transilvan, o adresează din Sibiu Bistrițenilor, și al cărei conținut este următorul:

„Conform hotărîrii curții minele de argint rodnene în toți anii anteriori au fost lăsate spre restaurare și exploatare domnilor bistrițeni cu acea condiție ca tot *argintul provenit din ele să fie prezentat fiscului* spre răscumpărare cu 15 fl. renani fontul vienez. În anii din urmă din cauza răsvrătirilor și întreruperii exploatărilor miniere fiscul n'a putut lua în chestia aceasta dispoziții precise. Pentruca în viitor să se reguleze afacerea și fiscul să nu sufere pagubă, până vor urma timpuri mai liniștite și dispoziții ulterioare, din partea camerei aulice, se ordonă primarului bistrițan Ion Klein a Straussenburg ca el să ia în primire argintul scos din mine, să plătească taxa cuvenită fiscului și la ocazie dată să l'în-mâneze tezauraratului din Sibiu. Iar dacă va întâmpina obstacole și renitență din careva parte, atunci să ceară ajutor militar“.

*

Urmează mai multe chestii mărunte. Așa între altele în 24 August 1711 contele Ladislau Teleki din Șieu Sânpetru scrie primarului Klein să libereze pe sama mătușei sale, soția lui Ioan Kemény, o majă de litargă (Glet) ca să-și poată construi niște cuptoare. Iar din 1721 iarăși avem o socoată a estimatorului din Alba-Iulia care spune că în 21 Ianuarie au furnizat senatorul Martin Wolf și secretarul Ștefan Zeivert (Seifert) argint în valoare de 112 fl. 1 cr.

Încep însă în acest timp să se întetească certurile când între mineri și locuitori rodneni, când între funcționari și magistratul bistrițan. Rocnenii continuu se plâng că minerii le tau pădurile, fac fân pe munți și l'vând la streini, țin prea multe vite, vânează și pescuiesc în mod arbitrar și bat pe femeile sătenilor, cari merg să culeagă smeură; apoi nu prestează nicio muncă la drumuri, iazuri etc.; iar femeile minerilor numai privesc cum le muncesc Rocnenii. Dimpotrivă magistratul bistrițan în repetite rânduri în scrisorile expediate organelor superioare provinciale denunță pe sătenii rodneni că deși aceștia ar fi îndatorați să furnizeze lemne, pământ și alte materiale la varnițele orașului și la prepararea si-

litrei, n'o fac cu zelul cuvenit. (Notă. Și aceasta e una din multele încercări și atentate pentru de-a ținea pe „Valahi“ în sclavie).

În anul 1720 primarul și jurații orașului Bistrița adresează o rugare contelui *de Tige*, generalului comandant în *Transilvania și „Valahia“*, în care expun că în Septemvrie 1719 o societate industrială minieră a început să repareze și să exploateze câteva mine, ceeace Bistrițenii — cu rezerva drepturilor și privilegiilor — n'au împiedecat. Dar aflând ulterior că perceptorul societății, *Ioan Pabst*, cumpără în Rodna case censuale (supuse dărilor) și și arogă dreptul de cărciumărit, prin ceeace cauzează pagubă fiscului și nesocotește privilegiile orașului, magistratul roagă pe general să ia orașul în apărare și să curme răul ce s'a încuibat în comuna Rodna „pe care orașul în multe rânduri a trebuit să'l ridice cu imense cheltuieli“. În 1724 magistratul trimite un comisar la Rodna, ca să constate amănunțit transgresiunile și ilegalitățile comise de „minerii nemți“ (német bányászok) și acela raportează per longum et latum că perceptorul Pabst, maistrul miner *Holzberger* și inspectorul *Cristof Adrian de Opatowsky* au ocupat case și grădini dela Ieremie Domide, Ieremie Simion, Nechita Cicșa, Gavril Vijul, Piticar Vasile, Piticar Tănase, Alexa Belei; apoi au luat zăloage făr' de a-le înapoia dela Todor Cosa, Grigore Șteopan, Doroftei Câmpaș, Marta Ion, Ion Porcul, Lupșa Topca, Popa Ion; au luat caii lui Filip Domide, Migovan Vasile, Popelea Vasile și i-au silit să le lucre și să facă cărașii; dela Tănase Lupul, Petre Jugan, Petre Croitor, Ion Lupșai, Vasile Vlasin etc. au luat fân, unt, cași, bani pentru nește poieni slabe; ba mulți au căpătat dela susnumiții funcționari chiar și bățai.

Dimpotrivă maistrul miner *Ioan Paul Holzberger* în 9 Iunie 1730 reproșează, într'o scrisoare, magistratului că atât el cât și ceilalți mineri aduși de el din Banatul timișan sosiți în Rodna n'au aflat locuințe, fiind chiar și cvartirele oficianților foarte rele. A fost necesitat și el să între într'o casă rea țerenească cu o cameră mizerabilă; însă dupăce are autorizație dela consilierul cameral baron *Rebentisch* să-și clădească locuință, magistratul să-i avizeze loc de casă, și mai cere să i-se dea și pășune pentru cai.

În protocoalele bistrițene pe anii 1730—1731 aflu menționate următoarele două lucruri.

În Martie 1730 Nagy Ioan vulgo Vilhelm din Rodna pentru diferite delictе deastădată scapă de o pedeapsă mai mare, în schimb însă magistratul îl obligă să tae pentru minele orașului 100 scânduri pe cheltuiala sa și din lemnele sale; mai departe i-se interzice să măi tae în moara proprie scânduri pentru sine ori spre a-le vinde, ci are să furnizeze tot materialul prelucrat orașului care îi va plăti de bucată doi denari.

În 26 Februarie 1731 inspectorul minier orășenesc Pressler raportează magistratului că arătându-se semne de o bună recoltă minieră, ar trebui să se continue cu zor lucrările și să se facă ameliorările necesare conform proiectului așternut. În consecință magistratul hotărăște ca din argintul scos din mine 1000 fl. să se destine în scopul acesta.

*

Între anii 1730 și 1760 în diferite tablouri și liste aflăm pe următorii Români, cel mai mulți rodneni și măiereși, ca lucrători la mine, lemnari, vărari, cărbunari, spălători, plăiași, vameși etc. toți stând în serviciul Bistriței și muncind în folosul orașului: Ștefan Moroșan, Nistor Georgița, Grigore Folforo, Constantin Caba, Grigore Jucan, Vasile Piticar, Pintelie Mutul, Doroftei Cimpoeș, Gavrilă Boldiș, Filip Crețul, Iftim Băran, Grigore Folfi, Grigore Cărbunar, Precup Flama, Iftim Cărdan, Dănilă Măierean, George Slăvoacă, Lupul Bosacă, Tănăsie Mari, Casian Jurca, Ponț Mihoc, Toma Bouțan, Sandul Tîrșul, Ion Mătîeș, Ion Potrohaică, Andrei Olar, Gavril Țogan, Leonte Ponterița, Grigore Stimpuli, Petru Trumțului, Grigore Ometița, Grigore Istrate, Lupul Dănilă, Simion Constantin, Precup Grigore, Alexa Avram, Ion Poșota, Lupul Hensa, Popa Ostati, Alexa Pioraș, Ion Petruș, Pușuca Todor, Hora Dănilă, Lupul Băsăcoi, George Slăvoacă, Eremie Bouțan, Constantin Luchi, Tofan Migovan, Todor Dobri, Isip Mândrilă, Costan Tăpălagă, Petre Borza, Gavrilă Bindiul, Chirilă Huhul, Ion Puiul, Nicolae Cotul, Tănase Popârțac, Cosma Solovestru, Nichita Hazbei, Ion Filipoi, Ion Popelea, Tănase Bălăi, Ion Puju, Anisie Domide, Partene Sidorvac, Ion Stoichi, Gavril Sângeorzan, Vasile Pomăhaci,

Zaharie Berinde, Petru Croitor, Vasile Boldiș, Ion Bucșa, Doroftei Solcan, Ion Păiuș, Ion Grăpini, Todor Măierean.

*

Dintr'un proces verbal datat Rodna în 4 Septemvrie 1732 și semnat de maistrul miner I. P. Holzberger, contrôlorul Iosif Monschein și chirurgul Ioan Gebler aflăm că prima instanță judiciară era magistratul bistrițan, deoarece în acel proces se constată că minerul Chira Moldovan din com. Dobâca trăește în bigamie, și actele lui se trimit magistratului pentru de-a anunța asupra delictului sentință.

*

În 7 August 1744 baronul Ion Ioachim de Toroczko dela tezaurarat din Sibiu adresează magistratului bistrițan o scrisoare în care spune că, conform informației primite, un delegat orașenesc trimis la Rodna să execute la mine porunca guvernială, a comis acolo excese, a dus cu forța de acolo pe mai mulți cu sine, i-a tratat crud și a luat dispoziții arbitrare, prin ceace și-a arogat drepturile fiscului. Încercând el să lucreze în favoarea orașului cu disconsiderarea dreptului regal, magistratul e somat să cerceteze excesele comise, să dea satisfacție oamenilor maltratați, ordinea să fie restabilită, ca minele să nu sufere.

*

Un interesant incident s'a ivit în 1754 când magistratul se plânse la tezaurarat că secretarul minier *Tobias Nepomuk Szojka* din Rodna își aroga și exerciază în mod abuziv dreptul de cârciumărit și măcelărit. Dela consilierii *Dietterich* și *Seeberg* din Sibiu vine atât la adresa lui Szojka cât și a magistratului răspuns evasiv și incolor în înțelesul că chestia să se aplaneze pe cale pacinică. Intr'aceea însă în 23 Iulie 1754 secretarul Szojka se adresează direct magistratului, citând dintr'o scrisoare a superiorului său, a consilierului cameral *Ioan Anton De-Jean de Hausen* — care încă era proprietar de mine în Rodna — următoarele pasagii semnificative:

① Dacă orașul liber Bistrița ori inspectorul economic te va întreba că în ce bază exercezi dreptul de cârciumărit și măcelărit, să răspunzi la fel cu întrebarea pusă magistratului ori inspectorului: că oare orașul Bistrița în ce bază posedă pe cele 22 co-

mune situate în jurul minelor rodnene și aparținătoare la aceste mine? Mai departe, cum acei domni (Bistrițenii) cărora împăratul Ferdinand le-a dat dreptul de-a exploata mine, au lucrat numai pro forma cu doi muncitori într-o galerie argiloasă, și totuș posed o copioasă licență de beuturi?

2. Apoi să spui că cârciumăritul și măcelăritul din chestie se exerciază numai pentru mineri și încă fără întrerupere și neconturbat cu începere din anul 1727.

3. Dacă magistratul va mai reflecta ceva, atunci îl îndrumază la mine, superiorul d-tale, care îi voi da răspunsul cuvenit.

*

Intr-o notă d. d. 18 Mai 1762 a secretarului judecătoresc Daniel Czigler aflăm următoarele:

Primarul Klein împreună cu colonelul baron Schröder, trimis spre a face preparativele militarizării, au plecat în 11 c. la Sibiu. Când ajunseră în Reghinul sășesc veniră la ei doi orășeni bistrițeni: ferarul Matei Schuller și cuțitarul Laurențiu Schmidt, cari întorceau acasă din Gurghiu și cari raportară colonelului că Români din Guighiu le-au făcut descoperirea despre existența unor mari cantități de metal în muntele Alkosbik pe coasta de graniță spre Dorna, și încă și mai mari pe fața muntelui dinspre Est despre care până acum nu e sigur dacă aparține Ardealului ori Moldovei. Cei doi Sași bistrițeni aveau cu sine și probe de pietri metalifere, din cari pe unele colonelul le luă cu sine spre a-le arăta comandantului general. Când judele Klein întoarse din Sibiu la Bistrița în prezența senatorului Ioachim Bedeus, a notarului Samuil Saal, a secretarului judecătoresc Dan. Czigler și a arhivarului Daniil Hennrich le împărtăși numiților Bistrițeni ordinul generalului că ei deocamdată să nu cuteze a vorbi cuiva de zăcămintele metalice dinspre Moldova. Pe cealaltă lature delângă graniță însă ei pot să-și încerce norocul și să caute după metalele semnalate.

*

În 19 Iulie 1764 consilierul minier contele Ignaț Ybarra scrie magistratului că Maiestatea sa i-a încredințat direcția minelor rodnene, deci el vine la Bistrița și roagă să i-se avizeze lui și familiei sale cvartir.

*

La 16 Martie 1771 primarul și senatul bistrițan publică satelor românești din Valea Rodnei următorul ordin guvernial: Țigani fiscali *spălători de aur*, cari dela începutul primăverii până'n toamna târzie neîncetat se ocupă cu spălatul, așezați pentru iarnă în sate sunt aci într'atâta asupriți și apăsați cu muncă și taxe inadmisibile; încât ei în multe cazuri, în paguba erarului, sunt siliți să fugă. Deoarece acei Țigani aduc folos fiscoului, se ordonă ca să nu li-se pună piedeci dacă vreau să ierneze în vr'o localitate, ci să fie primiți, tolerați și să li-se avizeze loc pentru colibi, scutiți fiind de orice taxe. Numai cât sătenii să bage seama ca Țigani să nu se dedea la furtișag, spre care au mare înclinare, și să aibă la sine totdeauna scrisoarea de confirmare a tezauratului că sunt veritabili spălători, fără de care nu pot fi acceptați nicăiri.

*

În sfârșit e de amintit că după trecerea Văiei Rodnei sub regimul militar, decâteori comandantul regimentului grăniceresc năsăudean cere asupra situației de mai'nainte a minelor și mine-rilor rodneni oarecare deslușiri dela magistratul Bistriții, acesta ori nu răspunde, ori dă informații intortochiate, încât colonelul cu greu se poate orienta în chestie.

*

După militarizarea Văiei Rodnei în 1762 terenul montan forma o parte din teritoriul regimentului II grăniceresc năsăudean și administrația și exploatarea minieră se făceau acum nunumai sub controlul direcției minelor și a tezauratului, ci și al organelor militare. Comandantul companiei din Rodna și a regimentului din Năsăud continuu raportau comandei generale din Sibiu despre fel de fel de chestii privitoare la mine și personalul minier, iar comanda generală discuta și trata asupra acelor afaceri cu organele civile. O procedură foarte dificilă și complicată.

Dintre multele documente militare care se refer la afaceri miniere rodnene și dintre actele miniere care cel

puțin au trecut prin mâna organelor militare, voi aminti aci pe unele ce socotesc că merită să fie cunoscute.

Deodată cu operațiunea militarizării generalul Siskovici, încredințat cu misiunea grea de-a finaliza organizația grănicerească, așternu curții din Viena un proiect privitor la ordonata separare a unui district minier în districtul militar rodnean, pentru scutirea minerilor, exercitarea jurisdicției și evitarea conflictelor; proiect dat din Bistrița 19 August 1764 și semnat de generalul baron *Siskovici*, consilierii *Ignat* conte *Ybarra* și *Carol* *Frideric Eder*, și de maistrul minier *Ioan Paul Holzberger*. Propozițiile proiectului în extract sunt următoarele:

După cercetarea ținutului rodnean maicuseamă dealungul văilor Someș, Izvor, Anieș și Cormaia, se poate trage concluzie nunumai din minele prezente ci și din galeriile exploatate în timpurile trecute, că în împrejurime mai sunt încă și alți munți metaliferi. Deci înainte de ce Maiestatea Sa ar intenționa să exploateze aceste mine sau pe cheltueala proprie sau prin asociații particulare, ar trebui să se încerce cu explorări de nouă galerii și zăcăminte probabil mai bogate decât cele existente și cunoscute. Fiind dar încă necunoscut caracterul multor munți, deocamdată nu se poate face delimitarea și separarea unui anumit district montan, căci prin aceasta li s'ar periclita existența la 3—4 companii grănicerești, cari trăesc numai din prăsirea vitelor pe pășunile de munte, și cărora li s'au asigurat aceste pășuni, prin patente împărțite, ca proprietate intangibilă.

În consecință ar fi să se încuviințeze libertatea de-a face explorări în districtul militar rodnean, observându-se dispozițiile miniere Maximilianene și cele din 1747.

Ce privește apărarea minerilor, ar fi de stabilit:

1. Minerul care își clădește casă lângă uzine să poată ținea vitele absolut necesare și să fie scutit de taxele pentru pășune și tăiat de lemne.

2. Să fie scutit de orice contribuții după pământul ce-l posedă.

3. Celce voiește să-și clădească locuință în vr'un sat învecinat să capete loc de casă, dar să plătească taxa cuvenită, ca un stimul pentru alții de a-și clădi case lângă mine.

4. Până la finirea edificării grănicerii să primească pe mineri de aceștia în casele lor pe lângă o arendă modestă.

5. Pentru de a atrage pe mineri, să li-se permită ca, peste numărul vitelor necesare casei, ei să poată ținea câte 3—4 bucăți pe pășunile de munte comune.

6. Dacă numărul minerilor ar crește atât de mult încât vitele lor n'ar încăpea pe teritoriul unui sat, atunci aceste să se repartizeze pe pășunile și altor sate însă fără de-a păgubi pe grăniceri.

7. Precum niciun grănicer nu poate fi persvadat și amăgit să se facă miner, așa nici minerul nu poate fi silit sau amăgit să între în statul militar grăniceresc.

8. Minerii au să fie liberați de orice taxe iobăgești, încvartirări și alte sarcini.

9. Oficianții și administratorii mineri pot să țină beutură pentru trebuințele casei, nefiindu-le permis însă cârciumăritul.

10. Precum minerii au să stimeze pe grăniceri, așa și aceștia au să întimpine pe mineri cu cinste și să încunjure orice discordie.

11. Peste tot ofițerii grăniceri să vadă ca minerii să nu aibă neplăceri cu grănicerii, și să nu-și piardă voia de muncă și să părăsască minele, ci să lucreze în folosul erarului și pentru avantajul grănicerilor.

Mai departe grănicerii să nu fie primiți la lucrări miniere speciale ci numai ca zileri, cărauși, tăietori de lemne, ca să nu fie supuși la două jurisdicții deosebite, și de altă parte să poată avea câștig. Grănicerul criminal nu poate afla scut la mine și nici minerul la miliție, și fiecare are să fie judecat de jurisdicția sa.

Cârciumăritul și măcelăritul sunt alodii (proprietate, drept) militare. Pădurile din terenul explorărilor miniere ca și celelalte din districtul militar au să fie administrate prin statutul ce se va alcătui.

În sfârșit dacă totuș s'ar hotări separarea și delimitarea unui district minier, atunci granițele aceleia ar fi următoarele:

Din Valea Izvorului pe Valea Săcii în sus, dealungul pădurilor de pe Dealul Popii și celor de pe muntele Cișa, apoi în jos până la Gaura de sub Ineu. De aci dealungul pădurilor depe Cărățel și Beneș până la Valea Clinii și pe cursul acestei văi până iarăș la Izvor.

Prin aceasta ar cădea în terenul montan toate pădurile și pășunile aflătoare pe Dealul Popii, Crăciunel, Curățel și Beneș, precum și de pe coasta muntelui Cișa spre acel teren. Din păduri n'ar fi permis să transporteze sătenii rodneni alte lemne decât numai pe cele necesare pentru clădiri, iar pășunatul în ele trebuie să fie cu totul interzis. Locuitorii caselor erariale ce s'ar clădi pe Izvor, dela Valea Săcii și Clinii în jos, încă să fie opriți dela pădurile și pășunile învecinate. Rămâne ca alodiul militar, ca recompensă pentru pădurile cedate districtului montan, să primească o bonificație anuală de 50—100 fl.

*

Funcționarii administrației miniere și anume: *Ioan Méhes* administrator, *Ioan Mihelyes* controlor, Nicolau Higner conducător sup. de mine, Sigismund Czirbesz topitor, Ioan Schulleri practicant, Mihail Bennert conducătorul lucrărilor în separație, Anton Lukats conducător de lucrări, aștern în 25 Ianuarie 1804 guvernului un apel, care conținând multe părți instructive urmează aci în extract:

Comanda regimentului II grăniceresc a respins cererea ca lângă un cvartir erarial să se încuviințeze o grădină în mărime de $\frac{1}{8}$ juger. Miliția grănicerească tratează vitreg mineritul și nefiind locuințe suficiente și corespunzătoare, minerii și funcționarii dispuși la Rodna parte renunță la post parte fug, și astfel minele nu vor putea fi întreținute. Neobservându-se nici normativul generalului Siskovici, prin ceeace mineritul e amenințat cu abandonare totală, administrația propune ca comunele militare Rodna și Șanț să fie supuse jurisdicției camerale.

Motive: 1. Necesitatea necondiționată a mineritului pentru Transilvania, căci altfel încetează circulația monedelor. 2. Avantajele pe cari statul le poate avea din Rodna, privitor la siguranța militară și la venitul alodial. Astfel minele pot da Rodnei 3000 fl. cu cari se pot susține 60 militari, iar statului un venit anual de 2000 fl. Din industria minieră rodneană, dacă se va întinde și peste terenul învecinat, statul ar putea să aibă un venit anual de 160.000 fl.; dimpotrivă va avea pierderi de peste 100.000 fl.

În 16 Decemvrie a. tr. Direcția minelor a rugat pe autoritățile militare să permită clădirea unei locuințe pentru medic, dar

comanda regimentului nu s'a învoit. Par'că se copiază faza din urmă a petrecerii Izraeliților în Egipt: Adică folosul ce-l au grănicerii și fiscul din minerit e plăcut și bun, însă petrecerea minerilor aci în Rodna par'c'ar fi o sarcină pentru graniță; și încă petrecere nu pe pământul fericit egiptean, ci într'un ținut sălbatic, necultivat și puțin populat.

Dacă grănicerii pun așa mare pond pe pământuri, pentru ce lasă atât teren tufarilor și pădurilor, pe care la înființarea miliției grănicerești începuseră să le lăzuiască? Pentru ce se neglijează coștinele și anual se pierde sute care de fân rămânând iarba necesită? Pe terenul acesta ar putea să trăască o populație întreită, pelângă o cultură rațională.

Ce privește locul de grădină cerut, pe el timp de 11 ani a locuit într'o colibă văduva unui miner cu 4 fl. arendă anuală, și după ce casa s'a ruinat locul s'a dat în folosință caporalului bogătaș Flore Mora. Dacă pelângă atâte grădini părăsite, nici locșorul acesta nu se poate ceda erarului pentru bani, atunci cum să-și câștige locuințe minerii nou veniți? Din ce să se nutrească pe stânci? Chiar și în sat în Rodna suferim de lipsa alimentelor, și cutoatecă grănicerii se ocupă mai mult cu prăsirea vitelor, adesea nu poți căpăta o cupă de lapte, ba înșiși grănicerii, cari au atâte grădini, cumpără zarzavaturi dela streini. Ce să facă cei ce trebuie să trăască cumpărând toate pe bani, mai ales când de multeori este întreruptă comunicația cu provincialii?

Pentru aceea nu rămân aci minerii streini, ci fug lăsând datorii, ca cei trimiși în 1802 când din 97 au rămas numai 7; și tot așa a fost înainte cu 15 ani cu cei trimiși pe cheltueala erarială. Grănicerii nu se îndeletnicesc cu mineritul, iar puținii minerii nesprîjiniți, șicanați și trăind în scumpetea continuă, nu pot exista aci. Șicanele cele mai multe le sufăr ei în timp de războiu, când se schimbă adesea comandantii stațiunilor și nu se observă normativul-Siskovici impus administrației decâtre tezaurarat cu prilejul preluării minelor Dejeane în 1766. Minerii sunt tratați ca jeleri și provincialiști și sunt expuși capriciilor unor domni. Ce puțină considerație față cu o clasă de oameni cari muncesc atât de greu pentru stat!

Ardealul împodobit de D-zeu cu atâte daruri naturale, — încunjurat de Ungaria, Bănat, Muntenia, Moldova și Bucovina cu care își în schimbă produsele sale: vite și cereale cu coloniale și manufactură, — își încheie bilanțul cu un deficit anual de un milion. Având o circulație anuală de 3 milioane, după trei ani n'ar mai avea niciun ban dacă nu s'ar completa și bonifica din minerit.

Filip Macedoneanul la 354 î. d. Ch. a ridicat țara sa la înflorire prin deschiderea minelor părăsite și părăginite realizând un câștig anual de 5 milioane. Atena nunumai c'a promovat mineritul ci l-a scutit de toate impozitele; lucrau sclavi cărora li-se plătea pe zi 1 obol = $2\frac{1}{2}$ crețari, și statul trăgea numai a 30-a parte din exploatarea din care Temistocle a construit flota ce apărase Grecia împotriva Persilor năvălitori. Cât sânge și ban au jertfit Romanii pentru Ardealul bogat în metale și minereuri! Ei aplicau chiar și pe soldați la lucrarea minelor.

Dar să se ia în considerare importanța și înflorirea de odinioară a Rodnei azi atât de neînsemnate! *Treisutecincizeci mormane de zgură și urme de topitori și spălătorii de aur* ne oferă o dovadă vecinic nerăsturnaveră despre o mare populație, industrie febrilă și bunăstare. Indicația istoriografilor că în Rodna trebuie să fi fost 15 mii mineri, nu e exagerată dacă considerăm exploatarea uriașe ce se făceau. E cert că Rodna a pus pe atunci în circulație metal în valoare de peste $\frac{1}{2}$ milion. îmbogățind cu el statul; și numai *invaziile în două rânduri ale Tătarilor*, multe prădăciuni comise de dușmani, precum și *o inundație groaznică* au pus capăt, probabil pe vecie, acelei bunăstări.

Deci până când locurile înalte nu vor da Rodnei sprijin, libertăți și privilegii, în urma cărora au înflorit minele și 'n alte părți; până atunci nu se poate spera nici aici vr'un progres vădit.

Ce mare necesitate reprezintă resursele metalice pentru circulația banilor! Pelângă ținutul vestic și sud-vestic de 36 miluri q., Ardealul mai are încă în ținutul nord- și sud-estic munți de exploatat pe o întindere de 120 miluri q. începând dela Țibleș, prin Solnocul interior până la Brașov. Cheltuelile ar fi mari, dar s'ar recompensa în viitor. Ar fi norocos și avantajos pentru stat dacă în scopul acesta s'ar lua în vedere în prima linie Rodna,

unde cu jertfe se făcuse un început. Și s'ar putea începe aci încă și cu alte ramuri de industrie. Numai cât e nevoie de o altă orientare politică.

Rodna zace în colțul graniței ardelene spre Maramureș și Bucovina, poate fi privită deci azi ca localitate grăniceră pentru Transilvania, dar nu pentru monarhie. În 1764 la crearea graniței militare, Rodna a fost o comună grăniceră a monarhiei, acum însă după câștigarea Bucovinei ea nu mai face serviciu de grăniță. Apoi ce privește emigrarea, ea se poate preîntîmpina și dacă Rodna ajunge sub jurisdicția camerală, deoarece toate comunele din jur până la cele provinciale sunt grănicerești și comunicația se face prin ele. Dar și cordunele de pază pe munți pot rămânea neschimbate, ca până acum, și în scopul acesta regimentul nu s'ar lipsi mai mult decât de un pătrar ori o treime dintr-o companie, adică cam de 60 soldați, și și aceștia ar sta în serviciu numai circa a treia parte din an. Întreținerea acestora, cu ofițeri cu tot, pe stat l-ar costa 3000 fl.

Privitor la proventele alodiale ale regimentului, ele constau din: un fereștrău, o varniță, două cârciume și licențe de beuturi la borcut (Anieș) în Rodna și în Șanț, precum și două mori de făină, cari toate împreună, după scăderea cheltuelilor, pot produce un beneficiu de 2000 fl. în cea mai mare parte dela mineri. Dacă s'ar suprima mineritul, atunci sigur în Rodna ar fi mai trist decât în satul vecin Maieru, care deși are venit din apa minerală, totuși în arendă plătește numai 415 fl., precum și sediul ștabului, Năsăudul, produce alodiului numai suma de 600 fl. anual.

Obiecțiunea, că cedând fereștrăul și varnița alodiul militar va suferi în ce privește clăditul, n'are niciun rezon deoarece în ținutul Țibleșului și al Rebrii există păduri întinse cari zac aproape de Năsăud și sunt potrivite pentru exploatare.

Tot așa recruții scoși din Rodna și Șanț ușor se pot înlocui cu tineri din celelalte comune grănicerești ori din alte părți ale țerii, pânăcând munți metaliferi numai D-zeu poate crea.

Deci fiind deoparte satisfăcut alodiul militar, de altă parte completat statul militar, propunerea aceasta privitoare la sporirea bogățiilor țerii ar putea fi acceptată. Așa erarul montan ar putea să contribuie anual pentru întreținerea celor 60, în realitate 20, soldați

suma de 3000 fl., iar ca despăgubire pentru drepturile alodiale cedate, suma de 2000—5000 fl. Dacă acești 5000 fl. numai timp de 12 ani s'ar capitaliza și nu s'ar folosi pentru scopuri militare, atunci dobânda după 60 mii fl. ar fi suficientă pentru întreținerea celor 60 soldați. Mai este de adaus că în suma aceasta s'ar cuprinde și contribuția prestată de Rodna, pe care statul de prezent n'o încassează, fiind locuitorii grăniceri liberi de dare. În sfârșit s'ar cuveni ca din considerații superioare toate clădirile visteriei aflătoare la mine să se cedeze erarului montan, fără de nicio despăgubire.

Prin cedarea Rodnei erarului montan nu s'ar slăbi nici siguranța statului și nici statul militar, și venitele alodiale cu nimic nu s'ar diminua.

Având uzinile din Zlatna, pentru extracția aurului și argintului, în fiecare an nevoie de 1500 chintale plumb, iar țara pentru diferite trebuințe circa 500 chintale, prin cedarea sub jurisdicția camerală Rodna sigur va fi în stare să producă și furnizeze cantitatea de 2000 ch., și plătindu-se azi chintalul cu 24 fl. statul ar câștiga anual 48.000 fl. După ce suma aceasta statul o plătește țărilor streine dela care cumpără plumbul, prin faptul că banul ar rămânea în patrie, suma de 48.000 fl. ar câștiga-o dublu. Mai departe erarul ar profita în zăciueli și în exploatarea galeriilor proprii circa 10.000 fl. Pelângă această cantitate de plumb, fiind dată posibilitate să reînflorească și minele de argint, totodată s'ar câștiga și argint aurifer (goldisch Silber) în valoare de 20.000 fl. plus că ar înflori și alte industrii, ar progresa prăsirea vitelor și agricultura, sporind și populațiunea.

Locuitorii n'ar avea de suportat alte sarcini decât contribuțiile legale, și afară de minerit — pentru care ar fi compensați în bani — n'ar avea să săvârșească altă muncă iobăgească. Exploatarea cu timpul s'ar înzeci și însuti.

Dimpotrivă, mineritul după sistemul actual continuu va regresa, în paguba statului, și în sfârșit va înceta cu totul, iar capitalul mare de peste 100 mii fl. investit până azi, ar fi pierdut, prin ceea ce s'ar sufoca o cultură importantă. În locul venitului anual de multe mii, erarul va trebui să se mulțamească cu câteva sute,

ori chiar cu nimic, după care ar urma despopularea acestui ținut neproductiv, nefiind resurse de-a agonisi ceva.

*

Ivindu-se în cursul anilor o mulțime de diferențe între administrația minieră din Rodna și comanda regimentului năsăudean, așa tezaurarul a propus comandai generale din Sibiu să se caute modalitățile pentru o bună înțelegere și colaborare pacinică. În scopul acesta în Iunie 1806 consilierul minier *Kimerle* și locotenent-colonelul *Gracze* primiră ordinul să studieze chestia din tot punctul de vedere. După studiarea proiectului lui *Siskovici* și a întregului dosar privitor la afacerile minelor, aceia așternură rezultatul cercetărilor lor unei comisii mixte compusă din consilierul tezaurarial baron *Podmanitzky*, consilierii minieri *Anton Prybila* și *Kimerle*, comisarul supr. de războiu *Fillner*, loc. colonelul *Gratze* și căpitanul *Sehonthonn*, cari după multe consultări și debateri, ținute sub prezidiul generalului *Schlaun*, conveniră să semneze la 30 Octomvrie 1806 un proces verbal ale cărui puncte principale pe scurt au fost următoarele :

1. Grănicerii și minerii au să conviețuească în prietenie pe pământul aparținător aceluiaș stăpân, căruia amândoi îi sunt asemenea dragi și folositori. Minerii pot căpăta loc gratuit pentru locuință în teritoriul montan, dar le stă în liberă voie să se așeze și în Rodna.

2. Minerii așezați în Rodna au dreptul la o grădină de cel mult $\frac{1}{4}$ juger și nu-și pot niciodată câștiga altă proprietate grănicerească. Le este însă permis, cu excepția pământurilor orfanilor, să ia în arendă loc de produs inul și cânepa necesară familiei, dar aceasta numai cu știrea comandantului companiei și numai pe un an.

3. După ce pe pământ grăniceresc orice altă proprietate e privită numai ca temporală, așa minerul, care la avizul și cu știrea comandantului companiei rodnene ocupă o locuință în sau afară de terenul montan, nu o poate vinde pe aceasta altuia decât iarăși unui miner sau unui grănicer și nicidecum vr'unui provincialist. Casele părăsite de minerii vor fi reocupate de grăniceri.

4. În caz dacă sosesc deodată mai mulți minerii noi, neaflând locuințe la mine ei pot fi primiți în cvartir de grăniceri, încheiând

învoială, despre care are să fie încunoștiințat comandantul companiei. Pentru locuințele funcționarilor minieri se va îngriji comanda generală.

5. Privitor la vite se statorește că fiecare din cele 112 familii miniere poate ținea câte o vacă; dacă însă vr'un miner sărman nu e în stare să țină o vacă atunci altul poate ținea și mai multe, maximum șase; dar numărul de 112 nu poate fi depășit.

6. Niciun grănicer nu se poate face miner deoarece e obligat să facă serviciu de soldat, și niciun miner nu poate deveni grănicer, deoarece n'are proprietate în districtul militar grăniceresc. Fetele grănicerilor măritate după mineri nu pot primi pământuri ca zestre.

7. Să se aibă în vedere ca atât administratorul minier cât și comandantul companiei din Rodna să fie oameni drepecți, pacinici și cumpătați cari să încunjure și aplaneze orice neînțelegeri.

8. După isprăvirea serviciului și a îndatoririlor militare grănicerii pot să presteze pentru bani servicii și la mine, dar nu pot fi silți la aceasta, cum o cer funcționarii minieri, zicând că „Valahul nu ușor se apucă de lucru dacă ori direct ori indirect nu e îmboldit la muncă.”

9. Anticipații pentru lucru poate da administrația grănicerilor, dar nicidecum nu e admisibil să i-se plătească înainte grănicerului fânul încă necosit ori cerealele încă neculese de pe câmp, prin ceea ce se abuzează de sărăcia omului și să promovează cel mai dăunător chip de uzură.

10. Serviciul polițienesc îl exerciază comandantul companiei care poate aresta orișând pe minerul infractar, apoi îl predă administrației care face cercetare în prezența unui ofițer. Minerul incorigibil trebuie să părăsească în 8 zile terenul minelor. Grănicerii însă nu pot fi puși niciodată în fața judecătoriei miniere, ci cel mult numai în fața unei comisiuni investigatoare mixte.

11. Deoarece *Evreii și Armenii sunt excluși dela orice arendă în districtul regimentului năsăudean*, să aibă și minerii posibilitatea, ca și grănicerii, de-a lua în arendă măcelăritul, cârciumăritul etc.; și pentru ca totdeauna să se constate cine e veritabil miner, așa administrația minelor în fiecare Sâmbătă să notifice comandai militare numele minerilor noi sosiți și plecați.

12. După ce personalul minelor constă azi din 112 familii și conform prevederilor de exploatare ar putea să urce la 142 familii, pentru întreținerea vacilor acestor familii precum și a celor 63 cai și 20 boi necesari la lucrările miniere va servi peste vară pășunea de șes și de munte a comunei Rodna; iar pentru iarnă, pelângă fânul cosit în terenul montan, se va cosi și pe Crăciunel o față de 87 jugere întindere. Cu totul minerii vor avea la dispoziție peste 381 care de fân și eventual li-e permis să lucreze grănicerilor și în parte, prin ceeace cantitatea ar fi și mai mare. Funcționarii minieri nu pot să uzeze de fânul cosit pe Crăciunel ci trebuie să-și cumpere fânul necesar. Pentru muntele Crăciunel, pe care se pot cosi 1050 chintale fân, grănicerii rodneni au să fie despăgubiți cu bani.

13. Rodna posedă atâte păduri încât pelângă o economie rațională nici grănicerii nici minerii nu vor duce niciodată lipsă de lemne. Dacă s'ar deschide nouă mine pe Blazna Șanțului ori altundeva, atunci organele militare vor aviza pădure suficientă și pentru scopul acesta. Grănicerii și minerii pot să-și taie lemne pretutindeni unde nu le este interzis prin statutul silvic. Minerii au lemne de clădit în teritoriul montan și dacă vor avea nevoie și de alte soiuri cari nu se află acolo, comanda regimentului va aviza unde au să-și taie gratuit.

14. Ce privește drumul, în sus dela Rodna până la jumătate distanța pe Izvor, dela primul pod până la Valea Colbului are să facă odată în an reparațiile necesare întreaga divizie (2 comp.) rodneană, iar zdrobirea stâncilor prin explosive are să o săvârșească oficiul minier, și tot acesta are să întrețină podul peste Izvor dela cancelaria minelor, iar grănicerii pe cel dela capătul satului Rodna.

15. Comisarii militari sunt gata să permită administrației miniere a-și construi o varniță; apoi îi lasă în folosință fereastrăul existent cu condiția, ca „in recognitionem dominii” pentru fiecare obiect administrația să plătească anual în cassa de provente a regimentului suma de câte 10 fl. Rhenani, înțelegându-se dela sine că în ambele are să se lucreze numai pentru trebuințe proprii, exclus fiind orice schimb, trafic ori altă speculație. Tot cu condiția aceasta se lasă minerilor și moara de făină depe Izvor, cu adăușul să nu se permită niciunui grănicer să macine acolo, și că

arendatorul morii din Rodna ca despăgubire să primească dela administrație în bani vama calculată cu 5 mertice (Metze) ori 3 gălete (Kübel) de fiecare cap al familiilor locuitoare pe Izvor. În sfârșit se poate permite sporadic minerilor vânatul și pescuitul, excepționând hăituiele formale.

16. Pentru muntele Crăciunel și pentru toate lemnele necesare minelor și minerilor, comisarii militari propun ca administrația să plătească anual 600 fl. din cari jumătate să între în cassa comunală a Rodnei, iar cealaltă jumătate în fondul de provente al regimentului. Comisarii montanistici acceptă propunerea și roagă ca acordul acesta să se încheie pe 30 ani. La obiecțiunea militarilor se statorește durata de 20 ani, dupăce consiliul de războiu tot pentru atâta timp a încheiat contract și cu Manz de Mariensee în Iacobenii.

În 10 Decembrie 1806 arhiducele Ludovic, directorul general al graniței, își exprimă mulțămirea că pe calea aceasta s'a pus capăt neînțelegerilor dintre grănicerii și minerii rodneni. Numai tezaurariatul în Sibiu nu prea părea încântat de rezultatul acordului și trăia în nădejdea zadarnică că curtea din Viena nu-l va ratifica. Dar din procesul verbal datat Rodna în 20 August 1807 vedem că o comisie compusă din loc. colonelul Gratze, căpitanii *Raikovici* și *Brandhuber* dela regimentul năsăudean, consilierul tezaurarial baron Carol Podmanitzky și administratorul minier Andrei Helbling la ordin mai înalt a publicat și executat la fața locului toate stipulațiile acordului din 1806 făcând numai unele adause și explicări.

Tot la protocolul din 1806 s'a mai adaus în 6 Mai 1808 un proces verbal suplimentar semnat de consilierul Podmanitzky și comisarul Fellner, în care unele chestii dubioase se lămuresc și fixează definitiv.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Din anul 1815 posedăm o interesantă hartă a întregului teren montan din Rodna cu toate minele și clădirile existente, cu indicarea minelor și galeriilor străvechi părăsite și alte obiecte remarcabile, hartă desenată în Aprilie 1815 decătore stegarul Nagy din regimentul II grăniceresc secuiesc. Dealtfel harta e o copie de-

pe harta originală desenată în 1796 de Ioan Méhes, copiată în 1800 de Francisc Zelenkai și redusă în măsuri în 1814 de către Ludovic Borsai.

În 1836 era să se prelungească acordul încheiat între mineri și grăniceri în 1806, ori să se încheie un nou acord. În 24 Iunie 1836 administratorul Iosif Zacharias și controlorul Ioan Einselitsch în numele minerilor fac privitor la stipulațiile din 1806 următoarele observări:

1. Să se permită minerilor să ia în arendă cosaștine dela grăniceri, deoarece prin interzicere sunt avantajați grăniceri mai bogați cari luând dela cei mai săraci pământuri în arendă, vând fânul gata minerilor și astfel banul merge numai în punga lor și nu și în a celor sermani.

2. Fiind minerii privați totdeauna cu neîncredere, așezarea lor în Rodna era și este anevoioasă. Locurile neclădite se împart grănicerilor sârmani dar și celor în stare mai bună, așa că de prezent nu se poate afla un loc pentru clădirea locuinții sergentului, cutoatecă și azi există un loc cu numirea „grădina sergentului“. Administrația nu este încă în proprietatea suprafețelor promise de autoritățile militare, și totuș e somată de regiment că pentru completarea grădinii căpitanului să cedeze cea mai mare parte din locul așa numit Brunetz conscris pentru erarul montan.

3. Dacă numărul vacilor cu lapte nu depășește numărul familiilor miniere, ca în 1834 când conform conscripției 132 familii de mineri aveau în total 119 vaci, să li se permită minerilor mai cu dare de mână să-și țină și mai mult de două vaci, deoarece minerii mai sârmani de multeori cu banul în mână nu află lapte în Rodna și trebuie să-l cumpere din Șanț.

4. Lucru permanent la mine și mai ales cărăușii nu li se pot încredința totdeauna grănicerilor, căci ei sunt gata să le facă numai dacă pot avea nădejde de un câștig mare, ori dacă sunt în extremă lipsă. O piedecă e și faptul că adesea la mijlocul lucrului sunt chemați la serviciul militar. Furnisorii de cereale nu mai apelează la cărăuși grăniceri, căci în cele mai multe cazuri la sosire în Rodna lipsește din cantitatea comandată și furnisată.

Iar transporturi mai gingașe de plumb, fier, pulbere etc. administrația e nevoită să le facă cu cărauși sași din Iad, cari ofer garanție sigură.

5. Lemnele pentru foc atât minerii cât și grănicerii le aduc din pădurile comunale și e imposibil ca vr'un miner să facă speculă cu ele. Administrația ridică însă plăsoare împotriva devastărilor comise de păstorii oilor și caprelor în pădurile terenului montan și mai ales în Valea Vinului și Valea mare, despre care e imposibil să n'aibă cunoștință păzitorul silvic Simion Pop.

6. Dupăce pentru munți mai estinși decât Crăciunelul se capătă dela Bârsani Selișteni arendă mai mică, așa administrația propune ca arenda în sumă anuală de 600 fl. stipulată în 1806 pentru Crăciunel, sumă care după devalorizare face acum 143 fl. 10 cr., să se fixeze cu 200 fl. anual, în considerare că mersul afacerilor miniere nu e prea strălucit.

7. Privitor la moara de făină construită de Dănilă Berinde, locuitor în Maier, pe teritor rodnean, administrația n'a putut afla dela sublocotenentul Radnotfay adevărata stare a lucrului, deci ar trebui căutat după protocoalele de reambulare din arhiva regimentului.

8. Pentru lemne de clădit scoase din pădurile comunale n'ar fi cu cale să se plătească de către mineri nicio taxă, afară dacă și grănicerii vor plăti lemnele de care au nevoie.

9. Dela reparația drumurilor minerii ar trebui să fie liberați căci altfel devin roboțiași grănicerilor. Spartul ghiței pe Izvor însă au să-l săvârșească împreună cu grănicerii rodneni, altfel iarna tot satul va sta în apă.

10. Minerii nu-și pot trimite vacile la munte, căci atunci femeile ar trebui să meargă zilnic de douăori să-și caute vacile prin păduri și munți, ca să le poată mulge.

În sfârșit administrația minieră se plânge că grănicerii observă ținută ostilă față cu minerii, și ofițerii îi iau în apărare; când dimpotrivă minerii cumpără dela săteni lapte, caș, lână, ouă, păsări, cartofi, fân, lemne etc. în suma de 22—26.000 fl. contribuie la ridicarea târgului săptămânal și plătesc 976 fl. arendă de cârciumărit.

Toate aceste observări și plângeri așternute tezauraratului, comanda generală din Sibiu le remite comandantului regimentului

năsăudean, colonelului *Stekovici*, care la rândul său ca răspuns din partea grănicerilor rodneni aşterne comandai generale un protocol comisional d. d. Rodna 10 August 1836 semnat de sătenii rodneni: Isip Filipoi, Precup Domide juraţi, Alexa Bouţan şi Sidor Porcul bătrânii satului, Filip Cărdan şi Vasile Mateiu estimatori, *Ion Cozonac* primar; apoi de paznicul silvic Simion Pop, sergenţii Ion Bota şi Pantilimon Domide, sublocotenent *Radnotfay*, locotenentul *Vărărean* şi căpitanul *Hatfaludi*.

Punctele principale ale protocolului sunt acestea:

1. Din muntele Crăciunel minerii trag foarte mult folos, căci fânul cosit pe el se repartizează şi pe minerii locuitori în Rodna, cari posed mulţi cai. Apoi şi speculează cu fânul fiind în arendă locuri dela mineri sărmani căror iarna şi primăvara le vând scump fânul făcut pe locurile arendate, cum a făcut-o şi minerul Ion Pop cu grănicerul Mihăilă Scripeţ.

2. Să nu fie permis niciunui miner să ţină mai mult ca două vaci, căci altfel face speculaţie cu laptele.

3. Noi grănicerii suntem excluşi dela transporturi pe cari le putem presta totată de bine ca şi Saşii iedeni. Apoi minerilor să li-se interzică să ţină boi cu cari asemenea speculează.

4. Ar fi bine să se statorească fix graniţele între sat şi teritoriul minelor ca să nu se nătmple ca anul trecut când mineri au puşcat după femei grănicere care culegeau smeură.

5. Două zile din săptămână minerii le petrec cu vânat şi pescuit, ba prind peşti şi noaptea; şi câinii lor fac mari pagube în păpuşoiu.

6. E adevărat că în unii ani Rodna dă câteun munte în arenda Bârsanilor, însă de nevoie ca să-şi acopere cu banii primiţi necesităţile săteşti. Arenda plătită de mineri să se statorească în suma de 300 fl. din care 100 fl. să între direct în lada comunală.

7. Suntem greu locuiţi prin faptul că ni-se ia dreptul de-a clădi mori. Privitor la moara lui Dănilă Berinde din Maieru e de observat că dupăce graniţa între hotarul Rodnei şi Maierului nu e sigură — Rodnenii zicând că e riul Anieş, iar Maierenii că e linia dela fântâna apei minerale peste Vârful Cetăţii — conform constatării făcută de companie, Berinde şi-a construit moara în depărtare de un sfert de oră dela Maier şi o jumătate dela Rodna

pe locul măierean între Poderei în Gura Anieşului. Acest loc la înfiinţarea graniţii a fost dat comunei Maieru de către neşte *Maghiari cari n'au voit să facă servicii militare*.

8. Locuitorii aceleiaşi comune credem că trebuie să facă împreună muncă obştească. Dar pânăcând minerul e bine plătit pentru munca sa la mine, grănicerul afară de serviciul mlitar e obligat să lucreze gratuit pentru stat şi sat. Este inadmisibil ca grănicerul să apere cu iazuri casele minerilor, să le repareze drumurile, iar femeile acestora numai să privească la muncitori.

9. Este neadevărat că minerii sunt avizaţi la laptele nostru, căci ei sunt prevezuţi cu vaci suficiente, şi peste tot cumpără foarte puţine alte produse dela grăniceri.

Pertractările au mai ţinut până în 1839 când în 14 August s'a încheiat un nou contract pe 30 ani, dela 1836—1866, contract semnat de maiorul *George Porsch*, comisarul de războiu *Henric Fronius*, consilierul *Rosenfeld*, concipistul *Georg Conrad* şi consilierul aulic baronul *Gerliczy*. Dupăce la acest contract s'au mai făcut în două rânduri adaose — în care vedem semnaţi şi pe maiorul *Szent Pali* şi pe secretarul tezaurial *Samuil Maetz* — el a fost aprobat în 4 Mai 1839 de generalul comandant baron *Wernhard*.

Stipulaţiunile contractului sunt cam cele din 1806 cu unele adaose, anume :

În fiecare an comanda companiei rodnene să conscrie pe toţi minerii cu pământurile şi vitele lor. Pământul îl are minerul în folosinţă şi nu-l poate nici vinde nici lăsa moştenire, căci el formează proprietatea erarului mlitar. Subt nicio condiţie nu le este permis minerilor să ţină oi şi capre. Pentru muntele Crăciunel minerii au să plătească arendă anuală de 240 fl. m. c. care intră în cassa regimentului. Moara lui Dănilă Berinde e clădită pe hotarul Maierului, însă nu e permis ca el să macine în ea pentru Rodna.

*

În sfârşit ar mai fi de amintit că la terminul expirării contractului încheiat între minerii şi grănicerii rodneni, adecă în 1866 situaţia era cu totul schimbată, dupăce în 1851 se desfiinţase re-

gimentul grăniceresc năsăudean și locuitorii români ai satelor someșene grănicerești purtau acum luptă grea pentru de a-și apăra și asigura proprietățile moștenite dela străbuni. Minerii se plângeau amar că sunt nedreptățiți, persecutați și maltratați de grănicerii rodneni în ce privește pășunile, pădurile, regaliile etc., și recomandându-se ca buni patrioți, în 1 Martie 1868 adresa o lungă petiție ministerului de interne maghiar baronului *Bela Wenkheim* cerându-i scutul.

Dintre multele argumente invocate de ei în petiție află cu cale să reproduc aci constatarea semnificativă:

„Soldații grăniceri ca proprietari de pământ s'au dedicat agronomiei și prăsirei vitelor și, în continuu contact cu comunele învecinate militare grănicerești, și-au păstrat *caracterul național românesc*. Dimpotrivă minerii — lipsiți de proprietate și siliți să renunțe la economie și să-și susțină existența familiilor numai din plata insuficientă a muncii lor îndeplinită zi și noapte cu pericol de moarte, — *cutoatecă sunt amestecați cu Români și Germani, și-au păstrat caracterul național maghiar*“.

Fazele prin care au trecut de atunci încoace minele rodnene sub dominația maghiară și pe urmă sub cea românească fiind mai recente, sunt de obște cunoscute.

DOUĂ ADRESE ȘI AMINTIRI

IULIU MOISIL

Meritosul profesor și director al Muzeului pedagogic din București, Dl Iuliu Moisil a adresat în 23 Martie 1927, cu prilejul aniversării a 60-a dela apariția „Convorbirilor literare”, fostului secretar și director al valoroasei reviste, Dlui Iacob Negruzzi, următoarele cuvinte omagiale frumoase și pline de amintiri prețioase:

Venerate Domnule Negruzzi,

În numele liceului grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud, Vă aduc omagii de înaltă venerațiune și de sinceră recunoștință pentru marile servicii ce le-ați adus prin „Convorbirile literare”, limbei și culturei românești, azi, când sărbătoriți 60 de ani dela apariția lor.

„Convorbirile literare” au fost pentru profesorii și elevii liceului românesc așa de depărtat, în munții Rodnei, de o foarte mare însemnătate.

Departe de alte centre culturale românești, puține câte erau pe vremea aceea, Năsăudul cu împrejurimile lui a căutat dela înființarea liceului „George Coșbuc” (în 1863) să cultive cât mai mult limba românească. Aceasta era și prima condiție care a fost pusă de întemeietorii școlii, de grănicerii năsăudeni. În așa numitul „Instrument fundațional pentru institutele de învățământ și educațiune din districtul Năsăud”, din anul 1862, ei declarau lă-

murit că: „limba română să fie totdeauna în acest liceu“, „iar pentru istoria națională și pentru literatura română să se înființeze catedre separate“.

Năsăudul însuși devine apoi un important centru cultural în Nordul Ardealului.

„Convorbirile literare“ au contribuit în mare măsură la cultivarea limbei, la purificarea, la înfrumusețarea și la inobilarea ei acolo, la fii muntenilor someșeni, acum 50—60 de ani.

O luptă înflăcărată se încinsese prin anii 1874—1880 între profesorii cari erau partizani ai ortografiei etimologice, și între cei ce inclinau spre fonetismul și realismul „Convorbirilor“, care în urmă a triumfat.

Lupta aceasta se dădea și între elevii cursului superior. Este adevărat că marea gramatică a lui Timotei Cipariu, introdusă în clasa V-a, ne producea mari greutatea, ca și cărțile cu multe latinisme (mai ales din Ardeal), sau cu multe franțuzisme (din vechiul regat), cum erau cărțile de zoologie, botanică și geologie ale lui Dr. D. Brandza. În schimb ne desfătam la retorica lui Gusti, în clasa VII-a, din care memorizam cu multă plăcere pasagiile frumoase din cele mai de seamă scrieri ale scriitorilor noștri buni de până atunci, ca și la istoria literaturii de V. Pop (din București) în cl. VIII-a.

În timpul războiului pentru neatârnare, de acum 50 de ani, ne înflăcărau poeziile lui Alecsandri, publicate în „Convorbiri“ ca Peneș Curcanul, Sergentul, Odă ostașilor români, Căpitanul Romano, Frații Jderi, *Hora dela Plevna* și *Hora dela Grivița*, pe cari le declamam și le cântam mereu, ca și *Cântecul gintei latine*, în 1878—1879.

Povestirile lui Creangă, Slavici și alte bucăți literare ne fermecau, iar când, în Mai 1878, am citit cele *Trei audiențe*, ale lui V. Alecsandri la Împăratul Napoleon al III-lea, într-o ședință a societății noastre secrete numită „*Virtus romana rediviva*“, ele ne-au stors lacrimi de emoție și ne-au ridicat moralul și idealele noastre naționale, ale tinerilor elevi de liceu, într'un mod extraordinar.

Profesorii și intelectualii din Năsăud, ca și noi elevii de atunci și de mai târziu, sorbiam cu nesaț frumoasa limbă a „Convorbirilor“ și cu toții căutam să ne corectăm greșelile limbistice

și să vorbim o limbă mai curată și mai aleasă, căci mulți vorbeau o limbă greoaie. „Convorbirile“ ne-a făcut să iubim mai presus de toate *limba poporului*.

Cățiva din elevii acestui liceu urmând mai târziu studiile universitare la Viena, — unde ne întâlneam cu alți studenți români ai generației de atunci veniți dela cele patru licee românești ce aveam pe vremea aceea în Ardeal, și cu alții dela liceele străine, — continuam, tot sub influența „Convorbirilor“ pe cari le citeam la vechea societate studențească „*România-Jună*“, a ne cultiva limba mai departe.

În afară de societatea „*România-Jună*“, un mănunchiu de 17 studenți dintre cei mai dornici de cultura românească am format atunci un *club* pe care l-am botezat „*Arborele*“, întrunindu-ne în fiecare Duminică după amiază la unul din membrii clubului, mai adesea la *Enea Hodoș* și la *Ion Paul*, acesta un infocat junimist căruia la sfârșitul vieții (mort ca profesor universitar în Cluj) i-s'a împlinit dorința de a fi înmormântat în patria junimismului, la Iași, deși era de naștere din regiunea Clujului.

În acest club citeam articole din „Convorbiri“, le discutam, făceam critici, ne înflăcăram.

Cei 17 studenți, cari au format clubul „*Arborele*“ au fost: 1. Septimiu Albini (în urmă profesor, publicist), 2. Emil Codru-Drăgușanul (medic), 3. Dionisie Făgărășanu (profesor), 4. Eugen Gribovici (inginer silvic), 5. Solomon Haliță (profesor, inspector școlar, prefect), 6. Enea Hodoș (profesor), 7. Iuliu Mera (medic), 8. Iuliu Moisil (profesor), 9. Silvestru Moldovan (profesor, publicist), 10. Ion Panțu (profesor), 11. Ion Paul (profesor), 12. Ștefan Petrovici (advocat), 13. Simion Pop (inginer silvic), 14. Emilian Popovici (inginer), 15. Nicolae Popovici (profesor), 16. Dumitru Ștefan (advocat), 17. Ciril Vulcan (advocat).

Devenisem și noi „junimiști literari“, cu trup și suflet, iar ca simbol extern aproape toți purtam pe atunci barbișon maioreștian. Studentul Iuliu Mera, mai târziu medic practic la Karlsbad, era într'adevăr cel mai veritabil maioreștian prin frumoasa lui înfățișare, prin blândețea sa și prin eleganța în vorbire și în scriere. Unele povestiri ale lui s'au publicat în „Convorbiri“.

Influența „Convorbirilor” asupra ramurilor tânărului *Arbore* (fiecare purta și câte un nume reprezentând organele arborelui, ca frunză, mugur, scoartă, măduvă, ș. a.) a fost covârșitoare și de mare folos în viața noastră culturală de mai târziu.

În clubul nostru literar-cultural se citeau, se discuteau și se criticau și „operatele”, pe cari membrii clubului aveau să le citească în urmă în ședințele literare ale societății „România-Jună”, ca lucrări perfecte.

Și ca să vă arăt, între altele, ce influență au avut „Convorbirile” asupra noastră, a tinerilor studenți, citez aici trei lucrări citite în cursul anului 1881—1882, întâi în club și apoi la „România-Jună”:

1. *Despre scriitorii dela Junimea*, caracteristică de Iuliu Mera (medicinist), dela Arad.

2. *Literatura română înainte de 1860*, Titu Maiorescu și direcția nouă critică în literatura română, studiu de Solomon Haliță (student litere) din Nord-Estul Ardealului.

3. *Titu Maiorescu și poezia română*, studiu de Septimiu Albini (student-litere) din Sud-Estul Ardealului.

Tot influenței „Convorbirilor” se datorește publicarea a două bogate volume literare: „*Almanahul României-June*” (în anii 1883 și 1888) cu bucăți literare, în frunte cu Carmen Sylva, Alecsandri, Eminescu (Luceafărul), Maiorescu, Iacob Negruzzi, ș. a.

Iată pe scurt influența „Convorbirilor literare” asupra liceului nostru și asupra cercului tinerilor studenți din Viena în epoca luptei aprige între așa zișii literați, cari se băteau, în ciudata lor limbă, cu morile de vânt, și între direcția nouă care lupta pentru revenirea la izvorul curat și fermecător al limbei poporului nostru.

În ce ne privește pe noi studenții, toate le făceam fără să fi urmat o universitate românească, fără să fi avut mentori, îndrumători, profesori universitari, ci „prin noi înșine”.

Fericit și pe deplin satisfăcut trebuie să Vă simțiți, Venerate Domnule Negruzzi, aruncând azi o largă privire peste frumosul și rodnicul Dv. trecut, și puteți zice că bună muncă ați muncit

Dv. la „Convorbiri literare“ și mari foloase ați adus limbei și culturii românești,

In numele societății *Arborele* și a *Liceului din Năsăud*:

Omagii respectuoase și adâncă recunoștință!

*

Tot Dl Moisiș care în cursul anilor 1926 și 1927 a ținut în București, Botoșani, Slatina și Târgul Jiului diferite conferințe, trimite prezidentului fondurilor școlare grănicerești din Năsăud următoarea adresă:

Domnule Președinte,

În seara zilei de 31 Martie 1927 am ținut la „Societatea funcționarilor publici“ din București, — unde încă din anul trecut s'a întemeiat, la propunerea mea, un Ateneu, un ciclu de conferințe culturale pentru membrii săi, — o conferință intitulată: „*O excursiune în Ardealul de Nord*“ (cu proiecțiuni), în care mai mult de jumătate am vorbit despre grănicerii năsăudeni.

Conferința mea a avut un frumos succes și d. președinte al acestei societăți, d. Șt. Brădișteanu, luând cuvântul la sfârșitul conferinței mi-a mulțumit într-o foarte entusiastă vorbire pentru interesanta conferință și m'a rugat să transmit grănicerilor, din partea societății funcționarilor publici din București, sentimentele de admirațiune și de dragoste pentru faptele mărețe ce vechii grăniceri au săvârșit, pentru vitejia lor și pentru purtarea statornică și neclintită ca Români, pentru luptele ce au purtat, pentru creierea unui district românesc și a unui liceu în care veșnic să se învețe în limba noastră, și pentru pildele ce au dat în general neamului românesc.

În acelaș timp a recomandat membrilor acestor societăți să urmeze pildele date de marii grăniceri și i-a îndemnat să viziteze acele locuri interesante și splendide.

Și pentru ca aceste frumoase sentimente de admirațiune și de dragoste frățească să fie cunoscute de toți grănicerii, Vi-le transmit Dv. și membrilor comisiei fondurilor, ca reprezentanții veritabili ai grănicerilor, rugându-Vă a le comunica în proxima adunare generală a comitetului fondurilor, și în alte moduri cari Vă stau la dispoziție.

Observ că și în Iunie 1926 am ținut o conferință despre *Județul Năsăud* la Societatea Regală Română de Geografie, tot cu scopul de a face cât mai cunoscut frumosul și românescul trecut al acestui județ.

Primiți, Domnule Președinte, asigurarea distinsei mele stime.

*

La recentul deces al mult regretaților protopopi din Bârgae, Dl Moisiil ne trimite aceste *Note și Amintiri*:

În anul 1927 grănicerii năsăudeni au pierdut doi vrednici fii ai lor: pe *El. Dan* și pe *I. Dologa*, cari au fost doi preoți, doi prieteni.

Amândoi din ținutul Bârgăului, născuți în anul 1859 în două comune învecinate și morți ca preoți în comunele lor natale. Amândoi și-au făcut studiile secundare în liceul grăniceresc greco-catolic din Năsăud, între anii 1870—1880 în frumoasele timpuri când, deși sub slăpănire streină, pentru noi era prilej de lupte și de idealuri.

Am fost prieten bun cu amândoi acești vrednici grăniceri, și am petrecut anii de liceu împreună.

În anul 1872 venise ca profesor de muzică la liceul nostru capelmaistrul dela fostul regiment al II-lea de graniță românesc din districtul militar al Năsăudului, *Anton Kuna*, care înainte de a veni a două oară la Năsăud fusese profesor la conservatorul de muzică din Cluj. El a format, conform vechii dorințe a grănicerilor fondatori ai liceului, o orhestră, o fanfară. La acest liceu muzica se cultiva încă din anul 1868 când am avut pe *Iosif Hanosek* primul profesor de muzică; dar acesta spre regretul general a încetat din viață de o boală de piept. După Hanosek care era cehoslovac, a venit Kuna, tot cehoslovac. Amândoi au fost excelenți profesori de muzică. Din fondurile grănicerești din cari se susțineau liceul din Năsăud, s'au procurat toate instrumentele necesare unei orhestre. Mulți elevi au urmat cursul de muzica instrumentală. Cu ocaziunea diferitelor serbări s'au dat și concerte, unde se executau bucăți alese, acompaniate la pian de profesorul nostru sau de

domnișoarele Rosa și Leontina Goldschmidt. Orhestra liceului executa piese ușoare ce puteau fi cântate de elevii noștri. La petrecerile noastre, cari erau de multeori urmate de dans, fanfara cânta valsuri, polce, cadriluri, romane și someșene, jocurile cele frumoase ce se dansau pe atunci.

În orhestra aceasta, compusă din mulți elevi, erau și prietenii noștri *Eliseu Dan* și *Ioan Dologa*, primul cânta la flügelhorn, iar al doilea la flaut. Acești doi Bărgăoani, băeți veseli, împreună cu *Dănilă Sanjean*, *Ioan Orban*, *Andrei Monda* ș. a., cari au plecat de mult pe lumea cealaltă, dedeau mici concerte în Prundul-Bărgăului comuna centrală a frumosului lor ținut. Ținutul Bărgăului este compus din opt comune lipite unele de altele, încât nu puteai deosebi când eșai dintr-o comună și întrai într-alta, dacă nu observai tablele cu numele respectiv al comunei, de pe stâlpii tricolori românești dela sfârșitul satelor, cum era atunci obiceiul în districtul Năsăudului.

Acest județ, dela 1861 până la 1876 când guvernul unguresc l'a anexat la districtul Bistriței, a avut înireaga administrație românească, cu tribunal român cu judecători și școli românești, cu funcționari români, iar districtul era condus de prefect „căpitan suprem”. Grănicerii mai aveau și pe Vicarul episcopesc, care era și președintele fondurilor, cu sediul în orașelul Năsăud.

Multe petreceri, baluri, concerte a aranjat tinerimea liceană din ținutul Bărgăului, cu concursul preoției și învățătorimii de acolo. Mișcarea artistică culturală pornită dela liceul din Năsăud a avut o mare influență în această parte nordică a românismului. Dan și Dologa participau efectiv la toate mișcările culturale și au fost în capul lor timp de aproape o jumătate de veac.

În anul 1877, cu ocazia sărbătoririi căderii Plevnei, noi elevii dela liceul din Năsăud, ca și profesorii și intelectuali de atunci, am sărbătorit acest important și îmbucurător eveniment din istoria românească. Ne-am întrunit un mare număr de elevi la gazda lui Dan și a lui Dologa, în „*Olimpul*” Năsăudului, pe un deal, unde locuiau prietenii noștri la Ion Iovu Moldovan, și aci prin cuvântări, prin toaste și prin cântările orhestreii noastre am sărbătorit cu entuziasm memorabilul act național.

După ce Eliseu *Dan* și Ion *Dologa* au terminat liceul s'au hotărât să urmeze teologia. Eliseu Dan s'a înscris la teologia greco-orientală din Sibiu, iar Ioan Dologa la teologia greco-catolică din Gherla. Amândoi au devenit preoți de aceeași lege românească răsăriteană, dar unul se chema unit, iar altul neunit. Aceasta mică diferență însă nu i-a despărțit de loc pe acești buni prieteni. Eliseu Dan a fost humit preot în satul său natal Susenii-Bârgăului, iar Ioan Dologa în Tiha-Bârgăului, adică fiecare în satul său natal. Erau vecini, prieteni și luptători culturali-naționali, cari în tot timpul vieții, prin purtarea și sfăruița lor, au ridicat pe credincioși la un nivel superior cultural, moral și material. Ei au fost oameni cu concepții pe cari trebuie să le aibă orice bun român, adică s'au ridicat peste deosebirile zilei confesionale și făceau împreună servicii religioase sau își ținea unul altuia locul în biserică. Trebuie remarcat că preoții *Dan* și *Dologa* și-au făcut pe deplin datoria de români în viața națională, precum și datoria de fii de grăniceri, pentru interesele acestora.

Odihniți-vă în eternă pace, voi iubiți prieteni, acolo în sferile eterice, unde e veșnică liniște; voi, cari ați fost iubitori ai neamului românesc. Doresc ca viața și purtarea voastră să fie pildă tuturor românilor și în special preoților și urmașilor marilor și vitejilor grăniceri născuți de altădată.

FLORIAN PORCIUS

AUTOBIOGRAFIE

Născut în comuna Rodna la 28 August 1816 din părinți grăniceri: Precup Șteopan și Ioana, cultivători de pământ, am fost crescut de bunicul meu — după mamă — preotul Gerasim Porcius, care neavând fii, conform sistemii grănicerești, m'a adoptat în anul 1834, pe moșia sa.

Ca prunc începusem a învăța: az, buche, vede etc. la un cantor bătrân, dar n'am făcut mult spor. Deschizând preotul rom. cat. Sárosy în Rodna o școală pentru copii minerilor, am fost trimis și eu în toamna anului 1824 la ea unde m'am deprins a ceti și scrie în trei limbi: germană, maghiară și română.

Începând dela 1827 am frecventat 1827—1831 școala normală de patru clase din Năsăud, și având bunicul meu scopul să mă pregătească ca să-i fiu urmaș, așa în anul ultim în Năsăud, sub fostul vicar și director Ioan Marian, am început cu studiul limbei latine. Clasele gimnaziale 1833—1836 le-am cercetat în Cluj și Blaj, unde am absolvat clasa VIII (poesia). În Blaj am fost tot primul eminent.

Observ că pe acele timpuri regimul militar nu permitea tinerilor grăniceri studiarea la gimnazii, decât numai cu expresa condiție de a-se prepara pentru cariera preoțească.

Murind bunicul meu în 1836 de coleră, și neavând cine să mă susțină mai departe la studii, am fost necesitat să le întrerup. Începând din 1 Noemvrie 1838 am ascultat în Năsăud cursul preparandial, iar în 1 Noemvrie 1839 am fost instituit ca *învățător comunal* în Rodna.

În 1844—45 am ascultat în Viena, pe cheltueala proprie, cursul superior de pedagogie și educație obținând din toate materiile notă eminentă. Tot în acel timp am frecventat ca ascultător ordinar la Universitate cursul de caligrafie și economie, obținând și din acestea clasificare bună. Apoi ca ascultător benevol am cercetat și prelegerile din studiul botanic. Afară de acestea am mai frecventat în Dumineci dela 11—12 ore prelegerile populare și experimentele fizicale ale renumitului profesor Dr. Ettingshausen.

După întoarcere din Viena iarăși mi-am ocupat postul de învățător în Rodna, iar cu data 1 August 1847 am fost numit de consiliul aulic de rășboiu din Viena învățător la *școala cu trei clase (trivială) din Zagra*. De aci în toamna anului 1848 am fost dispus ca învățător la școala *primară superioară (normală) din Năsăud*, iar în Noemvrie 1849 am trecut în serviciul administrației civile.

Tot în toamna anului 1848 am fost delegat împreună cu *Gavril Pop*, locotenent pensionar în Feldru, și cu fericitul *Vasile Nașcu*, în deputație la împăratul Ferdinand în Viena, unde am călătorit peste Galiția. În Viena ne-am prezentat mai întâiu la ministrul de rășboiu conte *Latour*, căruia descoperindu-i scopul misiunii noastre l-am rugat să ne mijlocească audiența la împăratul. Prezentându-ne din nou în 6 Octomvrie 1848 la 9 ore dimineața,

ministrul ne-a descoperit că audiența e încuviințată pe ziua proximă la 10 ore în Schönbrunn. Dar abia ne depărtarăm din locuința ministrului și am și experiat că în Viena începe *revoluția*, iar spre seară am auzit că ministrul *Latour e spânzurat*, despre ceea ce nu fără pericol de viață m'am convins în persoană.

Prezentarea la audiență în Schönbrunn a rămas neefectuată, căci împăratul din cauza revoluției plecă din Viena, făr' de a se ști încotro. Așa am mai rămas în Viena vr'o 5 zile, după care aflând că Maiestatea sa se află în Olmütz, am mers acolo și am fost primiți în audiență. Tot aci am fost prezentați și principelui *Windisch-Grätz*, comandantul suprem al trupelor cari plecau la Viena pentru de-a suprima revoluția. Dela acesta am primit o scrisoare sigilită pentru colonelul Urban care opera în Nordul Transilvaniei.

Intorcând de aci tot peste Galiția, am ajuns în 2 Noemvrie dimineța în Liow (Lemberg), unde am dat de altă revoluție și am fost martori la bombardarea orașului de către miliția austriacă postată în Lemberg, sub comanda generalului *Hammerstein*.

Dupăce în ziua următoare ne-am isprăvit lucrurile la comanda militară din Liow, primind 100 fl. bani de călătorie și marșruta, am plecat mai departe spre casă.

În luna lui Ianuarie 1849 aflându-mă în Rodna, târziu într'o noapte primesc știre dela o persoană cunoscută, Mihail Pop din Maieru, că acolo ar fi sosit ordin să fiu prins și escortat la Năsăud. Descoperirea acestui secret a pricinuit-o curiozitatea soției bărbatului, căruia îi era adresat ordinul, și la care chiar atunci din întâmplare se afla și Mihail Pop. Numai decât am apucat drumul la Ilva mare, iar de aci am trecut peste munți la Dorna în Bucovina. Și într'adevăr după acea noapte în zori de zi mi-s'a și făcut la ordin o perchiziție la casă.

Cu prilejul când trupele austriace cu generalii *Malkowsky* și *Fischer* și cu colonelul *Urban* intrară în Februarie din Bucovina în Transilvania, eu încă am întors din Dorna la Rodna. Rămânând aci și după noua retragere a Austriacilor în Bucovina, în noaptea din 30 spre 31 Martie 1849 am fost prins împreună cu cumnatul meu Alexandru Șotropa de către o companie de honvezi trimisă din Năsăud, și împreună cu învățătorii Avacom Anca și

Iacob Moisil, și cu primarul din Șanț, am fost escortați la Nasăud. Aci liberându-se primarul, noi ceilalți patru am fost duși la Cluj și ținuți captivi în Fellegvár, până la intrarea armatei rusă-austriace în Transilvania.

În Fellegvár am avut atât bine că stăteam închiși împreună cu prizonierii croați și n'am fost constrânși la lucrul șanțului, decât numai odată Iacob Moisil. La această tratare mai umană față cu noi a contribuit cu deosebire cumnatul Șotropa, care vorbea ungurește cu ofițerii garnizoanei din Fellegvár. Câteodată niciun moment nu eram siguri de viață, căci aproape în toate zilele eram martori ai executării condamnaților la moarte. Cea din urmă atare execuție a fost a preotului Iuteran Ludwige Roth.

Fiind încă în Fellegvár m'am bolnăvit de tifos, asemenea și Iacob Moisil; deci ambii am fost transportați în spitalul din Orăș (Ovár). După însănătoșire eu am rămas în spital, unde făceam serviciu de cancelarie, iar Moisil a fost trimis să facă servicii în casa de transport. Nu mult după însănătoșirea noastră au simțit boală și cumnatul Șotropa și Avacom Anca, așa că ambii au venit în spital, iar după reconvalescență au fost trimiși și ei la serviciu în casa de transport.

Fiindcă în cancelaria spitalului deprinsesem bine manipulația, așa înființându-se încă un spital în grădina Haller, am fost dispus acolo ca inspector superior. Astfel din prizonier am devenit oficial. Ce ironie a sorții!

Îndată după sosirea mea acasă dela Cluj am primit dela colonelul Urban ordin să mă atașez la trupa sa, și mergând împreună cu locotenentul Pantilimon Domide iarăși la Cluj, aci am fost dispus să fac serviciu la oficiul de control al casei trupe austriace care coopera cu trupele rusești.

Cu aceste trupe am făcut apoi din Cluj expedițiile la Dej, Jibău, Baia-Mare până la Sighetul Maramureșului, și de aci îndărăt peste Capnic și Lăpuș la Dej, de unde — după ce prin depunerea armelor de către trupele maghiare campania încetase — am întors iarăși acasă.

În cursul acestei expediții mi-s'a întâmplat că dând carne unui țaran, unde eram încvartirați, și poftind să ne facă o tocană cu ceapă, după un sfert de oră ni-se prezentă pe masă o mamă-

ligă plină de ceapă. Atunci am aflat că pe-acolo mămăliga se numește tocană.

În 9 Noemvrie 1849 am intrat în serviciul administrației civile fiind numit mai întâi *adiunct subcercual* lângă comisarul Vasile Pop în Beneding, aparținător cercului Reteag, apoi în Reteag și în urmă în Coldău. Tot la acest comisariat am fost numit în 28 Februarie 1850 *protocolist, expeditor și registrator*; iar la 12 Iunie *adiunct cercual* la comisariatul din Turda, rămânând însă detașat tot în Reteag. În 10 Iulie 1851 am fost numit conducător al subcercului Beclean cu sediul în Șieu-Odorhei, iar în 11 Decemvrie 1852 *comisar subcercual* în Seliște lângă Sibiu.

În anul 1851 începură pertractările privitoare la chestia de proprietate a comunelor din desființatul regiment II românesc de graniță, fiindcă la proprietățile grănicerilor năsăudeni făceau pretenții deoparte erarul financiar, de altă parte familia conților și baronilor Kemény, ambe partide puternice. Prevăzându-se urmările dăunătoare pentru aceste comune, dacă ele nu se vor apăra, după o consfătuire avută în Năsăud, am compus în limba germană un memoriu cam fulminant, în care între altele se spunea că comunele la caz de lipsă vor uza de „jus repulsionis”. Subscris de mai multe persoane, memoriul a fost expedit pe poștă deadreptul la guvernul militar și civil în Sibiu. Acest pas de apărare a pătruns ca un fulger în planul dușmanilor, cari au știut mijloci de s'a făcut în Năsăud perchiziție domiciliară la vicarul Macedon Pop, învățătorul Vasile Nașcu și la locotenentul pensionar Petru Tanco sub pretext că s'ar căuta corespondențe revoluționare; în realitate însă pentru de a-se afla conceptul și a-se descoperi urzitorii amintitului memoriu stigmatizat ca un act de renitență și conspirație. După ce se făcuse și investigație, au fost suspendați din slujbă directorul Moise Panga și învățătorul Vasile Nașcu, punându-se la cale totodată și o rețea de spionaj pentru de-a urmări persoanele marcante și a sparge „cuibul renitențelor și conspirațiilor”. Conform dovezilor aflate, unul dintre acei spioni a fost și locotenentul pensionar I. L. din Rebrîșoara.

Cu ocazia organizării definitive a dregătoriilor administrative, în 15 Noemvrie 1854 am fost numit *actuar cercual* cl. I în Orlat, de unde făcând schimb cu bucovineanul Bancescu, în Decemvrie

am trecut ca actuar în Rodna, și aci am servit până în Iunie 1861 când au fost desființate oficiile ces. reg. în Transilvania.

Cu acel prilej cancelarul Transilvaniei baronul Francisc Kemény în propunerea făcută Maiestății sale pentru reactivarea jurisdicțiunilor, și-a exprimat părerea să nu se satisfacă cererii Năsăudenilor pentru înființarea unei jurisdicții separate, maicuseamă pe următoarele două motive:

1. Fostul regiment II românesc de graniță a constat din comune cari înainte de militarizare au aparținut mai multor jurisdicții; deci ar fi numai lucru natural ca acele comune să fie acum reîncorporate respectivelor jurisdicții.

2. Nu este consult ca un popor constătător numai din Români deprinși cu arme și aflător chiar lângă granița Moldovei — unde comunicația cu principatele dunărene și în prezent este atât de vie — să fie autonom sub conducerea și inspecția propriilor funcționari naționali. Căci deși împrejurarea aceasta în prezent n'ar părea să fie periculoasă, totuș ar putea să devină atare mai târziu, ceea ce este ascuns în întunerecul viitorului.

Cutoatecă Kemény spunea că „nu se încumetă să ia asupra și răspunderea împreună cu altă propunere“, totuș împotriva propunerii cancelarului, cu data 24 Martie 1861 împăratul orđonă ca din teritorul fostului regiment II de graniță să se constituiească o jurisdicție de sine stătătoare cu numirea „Districtul Năsăudului“ având să se organizeze în acelaș chip ca și Districtul Făgărașului.

În adunarea comitetului reprezentativ al acestei nouă jurisdicții ținută în 19—21 Iunie 1861 în Năsăud am fost ales *pretor* pentru cercul Rodnei, iar în 26 Februarie 1862 am fost numit prin decretul prezidiului guvernelui transilvan, *judcător* la tribunalul din Năsăud. Aci am servit până la congregația ținută în 5—10 August 1867, care m'a ales *vicecapitan* districtual (*viceprefect*) și în acest post am fost reales și de congregația ținută la Năsăud în 22 și 23 Ianuarie 1872.

Desființându-se în toamna anului 1876 Districtul Năsăudului am fost dispus ca *prezident la sedria orfanală* a nou înființatului comitat Bistrița-Năsăud, unde am servit până la finea anului 1877, când am trecut la pensie.

În timpul serviciului meu în Năsăud am fost membru în comitetul și comisiunea fondurilor grănicerești iar într'un an și preșident al acestei comisii.

În 1865 împreună cu prepozitul *Măcedon Pop*, cu *Vasile Nașcu*, *Maxim Lica* și *Vasile Buzdug* am mers în deputație la Viena și în audiența din 5 Octombrie am așternut împăratului petițiunea datată din 21 Mai 1865 în chestia proprietăților grănicerești. Tot în această chestie am fost delegat împreună cu Vasile Buzdug în toamna anului 1867 la Pesta, unde am colaborat la memoriul care, tradus în maghiară și tipărit, s'a înaintat în 1868 dietei din Pesta, și urmarea căruia a fost, că ministerul ungar de atunci a descompus comisiunea regulatoare de proprietăți grănicerești și a încredințat o comisiune ministerială cu studiarea actelor și redactarea unei propuneri în chestie.

Tot în cauza averilor grănicerești împreună cu *Ioan Florian* am fost în cursul anilor 1870—1872 în mai multe rânduri în Pesta, unde după multe pertractări avute cu amintita comisiune ministerială și cu însuș ministrul de finanțe *Kerkapoly* ne-a succedat să încheiăm contractul din 12 Martie 1872 în baza căruia pelângă un preț de răscumpărare de 100.000 fl. plătit în 20 ani s'au câștigat în favoarea fondurilor și a comunelor din Districtul Năsăudului *terenuri, edificii și drepturi regale* (cârciumărit) cari fuseseră adjudecate parte erarului, parte familiei Kemény. Afară de multele memorii și recursuri în această chestie am redactat și cunoscutul op de apărare (*Vertheidigungsschrift*) datat: Năsăud, 21 Mai 1865 și așternut guvernului transilvan, apoi am colaborat în mod precumpănitor la petiția așternută împăratului.

În cursul serviciului am primit o mulțime de scrisori de laudă și recunoștințe. În 1871 am fost decorat cu ordinul austriac al coroanei de fier cl. III, iar în 1882 am fost ales membru activ al Academiei române din București.

După întoarcerea mea din Viena în 1845 am început a mă ocupa mai stăruitor cu studiul botanicii. Mica colecție ce o făcusem până la finea anului 1848 a fost nimicită deodată cu cărțile și alte scule cu prilejul invaziei trupelor maghiare în Năsăud în Ianuarie 1849. În timpul cât am stat în Benediug, Reteag, Coldeu, Șieu-Odorheiu și Seliște am scrutat floră din acele ținuturi și mai-

cuseamă din Seliște am întreprins multe excursiuni botanice pe munții învecinați cu România. După mutarea mea la Rodna în 1854 și la Năsăud în 1862 am scrutat și flora din Districtul Năsăudului. Aci în cursul mai multor zeci de ani am cercetat adeseori văile și munții, începând dela Tibles până la Drăgoiasa. Cu deosebire munții dela Tibles până la pasul Bărgăului i-am cутreerat de foarte multe ori și în diverse anutimpuri, și mai ales pe aceia cari se disting printr'o floră mai abundentă și interesantă. Am adunat material considerabil atât pentru erbariul meu cât și pentru comunicări cu botaniști și cu institute botanice, dela cari primeam în schimb alte plante dorite.

Un impuls deosebit de-a face dese excursiuni botanice, cu deosebire pe munții din jurul Rodnei, îmi dăte împrejurară că aproape totdeauna eram însoțit de prietenul meu botanistul *Czecz Antal*, care mai în fiecare vară venea la băile din Rodna petrecând aci 2—3 luni. În vară anului 1860 am însoțit ambii pe Episcopul rom.-cat. de atunci al Transilvaniei, mai târziu Cardinalul și Arhiepiscopul de Calocia *Dr. Ludovic Haynald*, într'o excursiune pe muntele Ineu. Văzând acela abundenta și splendoarea florei de pe acest munte a exclamat: „Trebue să mărturisesc adevărul c'am fost pe munții din Germania, Tirol, Svițera și alte țări, dar o floră atât de bogată și felurită ca aci n'am mai văzut!” Excursiunea a durat două zile și s'ar mai fi lungit, dacă timpul nefavorabil nu ne silea să întoarcem la Rodna.

ADAUSE LA BIOGRAFIA LUI FL. PORCIUS

BCU Cluj / Central University of Cluj **VIRGIL ȘOTROPA**

În bază de documente aflu cu cale să fac la autobiografia lui Florian Porcius unele adause privitoare la fapte și chestii pe cari el, fie din cunoscuta-i modestie fie din anumite considerații, nu le aminteste. La sfârșit completez biografia cu unele mențiuni, citări și date ulterioare.

Când în toamna anului 1848 fusese delegat de către grănicerii năsaudei ca împreună cu doi soți să predea împăratului petiția regimentului, fiind și așa timpurile turburi, Porcius primi un pașaport semnat de generalul comandant ardelean baron *Anton Puchner* și de directorul cancelariei de războiu *Glanz*. În pașaportul datat Sibiu 21 Septembrie 1848 se spune că dintre însoțitorii Gavril Popp și Basil Nașcul, acest din urmă plecase la Viena cu certificat încă în 14 Septembrie și numai la întoarcere vor face drumul toți trei împreună.

Întors din Viena, Porcius petrecu sfârșitul anului 1848, și începutul 1849, în Rodna făcând mari servicii regimentului și populației românești someșene asuprite de rebelii maghiari, cari în 2 Ianuarie 1849 ocupaseră teritoriul grăniceresc. Amenințat să fie prins, părăsindu-și în timp de iarnă soția și copii se refugiază în Bucovina, unde steteau trupele împărătești răspinse de revoluționari, și înștiințându-se la colonelul Urban în Vatra Dornei, acesta imediat îl aplică în cancelaria adiutnantului.

În Februarie 1849 când trupele imperiale de sub comanda generalului *Ignaf Malkowsky de Dammwalden* intrară prin pasul Bârgăului în Ardeal, Porcius alergă la Rodna să-și revadă familia rămasă în groază și nesiguranță, și atunci tradat a fost prins și împreună cu alții escortat la Cluj.

În timpul petrecerii sale în temnița „Fellegrvár” din Cluj i-s-a înmănat următoarea scrisoare adresată în 10 Iulie 1849 de către faimosul comandant al pieții locotenent colonelul *Anton Berzenczei* comandai închisorilor:

„Conform ordinului adresat în 9 c. acestei comănduiri de către dl Carol Szentiványi comisar guvernial investit cu putere discreționară în întreagă țară: Florian Porcius din Rodna și Alexandru Șotropa din comuna Maieru a regimentului năsaudean, cari au fost arestați în Fellegrvár, dar cu permisiunea comisarului, pentru de-a li se ușura soarta, încă mai de mult sunt aplicați în cancelării de războiu; după ce nu sunt calificați pe mai departe pentru puscărie, îndată ce districtul lor va fi curățit de dușmani, au să fie liberați să plece acasă, îndrumându-i comănduirea ca după alungarea dușmanului din ținutul lor natal să se prezente la comănduirea pieții spre a obține pașapoarte*.

In 24 Iulie tot amintitul Berzenczei a extrădat acest pasaport: „Următorii locuitori din ținutul bistrițan: Artene Mihailas, George Dedian, Maxim Mihailas, Samuil Drăgan, Ion Titieni, Anton Struța, Hani Lieb, Ion Hess, Andrei Sângeorzan, Larion Sângeorzan, Gavril Vanca, Ion Olari, Dănilă Pangrate, Petre Gagea, Ion Todasca, Avacom Anca, Florian Porcius, Taub Mihai pe temeiul ordinului comisarial N. 6019 sunt dimiși acasă în nădejdea că se vor purta cu lealitate față de guvernul maghiar și se vor strădui să determine și pe rudeniile lor la simpatie față cu națiunea maghiară. Autoritățile sunt rugate ca numiții să nu fie împiedecați în drumul lor și să li-se îngăduie pretutindeni trecere liberă”.

Ei însă nu mai erau nevoiți să uzeze de pașaportul dat mai mult de frică decât de bună voie, căci Rușii erau intrați încă dela finea Iunie în Valea Rodnei și nimeni nu le mai avea grija foștilor prizonieri, nici în Cluj și nici în drumul spre casă.

Sosit în Năsăud, Porcius imediat scrie prietenului său învătătorului Vasile Nașcu, care se afla în Bucovina la trupele comandate de colonelul Urban, următoarea scrisoare laconică:

Năsăud, 6 August 1849, — Frate, In fine mă aflu aci, liber din prinsoarea de 18 săptămâni. Îți poți închipui ce a trebuit să sufer. Nu odată am simțit frica de moarte. In sfârșit am scăpat teafăr din ghiarele leilor înfricoșați. Asemenea și ceilalți camarazi, cu excepția cumnatului Alexandru, care dealtfel este achitat, dar din cauză de boală n'a putut să plece spre casă. Nu-mi este posibil să descriu în detalii pățaniile mele aci, îmi rezerv însă să raportez despre ele cu gura. Noutăți îți pot împărtăși numai puține. Rebelii au dovedit mare frică de trupele austriace-rusești și *lancul cu oastea sa de peste 30.000 bărbați bine înarmați îi face pe Clujeni să tremure de groază*. In cursul iernii le-a luat Maghiarilor peste 20 tunuri, și la 5.000 parte au fost prinși de el, parte au căzut. Pardon nu se dă niciunui prizonier. Fortăreața Alba-Iulia e despresurată. Ministerul este în Seghedin. Bem a dispărut. In Cluj e mare lipsă de bani. Trupele primesc soldă numai cu țirăita. Un adevărat haos. Clujul e arhiplin de Petsovici*). Dea Dzeu ca pacea să fie restabilită cât de îngrabă. Dealtfel sunt sănătos. Împărtășește tuturor cunoscuților mei salutări, și anume lui Nașcu,

*) Maghiari dinastici priviți de conaționali ca trădători.

Hangea etc. Tot așa respectele mele d-lui Pumnea*). Cât de îngrabă aștept răspunsul tău. Flore Mărian asemenea Vă salută. Mii de salutări și sărutări dela al tău vechiu și sincer prieten : Porcius învățător*.

Îndată apoi el plecă spre Seretel, unde se afla lagărul Austriacilor și Rușilor intrați din Bucovina, peste Bistrița, și înștiințându-se la generalul *Pawloff* fu dispus iarăși în cancelaria adiutantului loc. Pantilimon Domide.

După sfârșitul războiului civil Porcius întoarsă acasă unde cu data Sebeș în 14 Septembrie 1849 primi următorul ordin semnat de colonelul Urhan :

„Învățătorul Porcius are să-și ocupe deocamdată iarăși postul de învățător, și va fi răsplătit pentru serviciile sale prestate între mari pericole“.

Abia apucă să-și reocupe însă postul când fu numit în serviciul administrației civile, unde funcționând în mai multe locuri își atrase laudele superiorilor și recunoștința poporației. Astfel din acel timp avem o declarație semnată în Beclean la 24 Decembrie 1852 de către protopopul *Vasile Silași* împreună cu 31 reprezentanți ai comunelor din acel cerc și întărită cu sigilele satești, în care între altele la adresa lui Porcius se zic următoarele : „Domnul Florian Porcius în anii în care ne-a guvernat ca subcomisar cercual, în tot felul de oficii care se țin de a sa sferă și putere, adevărat precum în cele politice așa și în cele ale cultului, a fost cel mai drept, bun și activ. Sub a M. O. D. guvernare poporul și-a zidit multe, bisericile ni s'au sprijinit după cădintă și școlile de predecesor pornite s'au adus la perfecție. Dl Porcius a fost bărbatul doririlor, așa cât de DSA sau batăr de unul asemenea, totdeauna suntem cei mai ostăitori“.

Și mai interesante sunt certificatele și scrisorile de recunoștință pe cari le-a primit în 1853 dela ofițeri, particulari și dela sate pentru ținuta sa și pentru serviciile prestate poporației grănicerești. Din partea tuturor se constată acestea :

După plecarea batalionului I în Ungaria, când mahinațiunile subversive ale rebelilor maghiari începeau să devină tot mai îndrăznețe și agresive, atunci Porcius, stimat și mult apreciat încă

*) Aron Pumnul.

înainte de revoluție de poporația regimentului, o îmbărbătă și o determină pe aceasta să țină la jurământul dat casei domnitoare și să nu dea ascultare elementelor care încercau să *amăgească și pe grăniceri și să agite în favoarea rebeliunii*. Iar când trupele împărătești fură nevoite să se retragă în Bucovina și teritoriul grăniceresc nășăudean era expus terorismului hordelor revoluționare, cari prigoneau și maltratau mai mult pe preoți și învățători, Porcius punându-și în joc viața însuflă poporației curaj, perseveranță și nădejde sigură în apropiata schimbare a situației. La proclamarea generalului Bem ca să fie strânse dela grăniceri toate armele, aceștia la îndemnul și sfatul lui Porcius predară numai puține arme vechi, iar pe cele mai multe le ascuseră. Tot periclitan-du-și viața informa el pe camarazi și pe autorități în Bucovina despre toate mișcările și intențiile insurgenților.

*

S'ar depăși cadrul acestor adnotări dacă ași înșira aci toate serviciile pe cari Florian Porcius până la trecerea sa la pensie în 1877 afară de oficiu le-a făcut națiunii precum și patriei sale restrinse grănicerești. Nenumăratele concepte rămase după dânsul dovedesc despre activitatea sa pe toate terenele, desfășurată fără sgomot și pretenții, pentru care a și primit sute de adrese și scrisori de laudă și recunoștință. La timpul său și la ocazii date se va face amintire despre multiplele sale lucrări și mai ales se vor publica scrisori schimbate cu bărbați de știință și fruntași ai neamului nostru.

Despre activitatea științifică, pe terenul botanic, dezvoltată de Porcius maicuseamă după 1877 nu aflu necesar să vorbesc aci fiind de obște cunoscută și tratată în ziare și reviste precum și în biografiile scrise și publicate de profesorii *Ambroziu Chețianu, Iuliu Moisil și Iuliu Prodan*. Vreau să reproduc aci numai unele pasaje din schița biografică alui Chețianu:

„Scriu din încredințarea „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român“, dar deodată și din recunoștința ce o datoresc regretatului Florian Porcius întâiul nostru botanist, care a tras brazdă nouă în ogorul întelenit al științelor, și peste o jumătate de veac a ilustrat flora Transilvaniei, clădind în acelaș timp temelile botanicei românești.

„Porcius făcea parte din generația mare a veacului trecut. Atunci când Timoteu Cipariu, George Barițiu, Alex. Papiu Ilarian, Iacob Mureșianu și alți bărbați aleși erau preocupați de latinitatea limbii și de originea noastră română, Florian Porcius aduna din gura poporului român numiri de plante, *dovezi de limbă înconștatabile*, și urzea acea știință care alții înainte de el nici n'au încercat-o, și prin care a făcut cinste, onoare deosebită neamului nostru românesc.

„Monument neperitor și-a ridicat prin scrierile sale prețioase și prin descoperirea mai multor specii și varietăți de plante nouă, care parte au fost numite de botaniști în onoarea lui, parte le-a dat el nume, și-i poartă prin urmare numele.

„Herbariul însemnat ce-l avea și-l-a îmbogățit mereu parte cu specii ce le-a recoltat el, parte cu altele crescute în localități depărtate și obținute în schimbul plantelor culese și uscate de dânsul. Cu plantele sale a înavușit multe herbarii europene. Indesebi a dăruit numeroase specii institutului botanic și facultății de medicină din București.

+ „Mulți botaniști și bărbați de știință au cercetat (în Rodna) casa încărcată cu plante a învățatului Porcius, unde au fost primiți cu bunăvoință și rară afabilitate. Toți i-au admirat herbarul bogat aranjat cu îngrijire, i-au admirat temeinicia lui floristică, și s'au depărtat stăpâniți de stimă și respect față de el, muncitorul onest care și-a câștigat nume de distins specialist, a îmbogățit știința botanică în general, și în special *a întemeiat știința botanică românească* care îi va fi totdeauna recunoscătoare”.

La 1896, aniversarea 80-a a nașterii lui Porcius a fost sărbătorită în Rodna cu o serie de sărbări la care a luat parte multă lume românească și cu care prilej a fost felicitat de sute de societăți și personaje din patrie și străinătate. Atunci scria părintele *Gherasim Domide*:

„Atât meritele sale câștigate pe terenul vieții publice și ale științei, cât și frumoasele și înaltele sale calități personale l-au făcut cel mai iubit și adorat om în întreg ținutul fostei granițe militare; și astăzi casa lui ospitală este cu drag cercetată de toată lumea românească, ce trece pe aceste *plaiuri romantice*; iar figura

pururea veselului și neîntrecut amabilului „*Moș Porcius*” este cea mai populară în întreg ținutul, și fala întregii româniimi“.

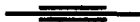
În 1905 Carol regèle României i-a conferit medalia Bene Merenti cl. I.

*

Florian Porcius a răposat în 30 Mai 1906 și a fost înmormântat în cimitirul din Rodna fiind de față o mare mulțime de popor care adânc impresionat asculta discursul funebru pe care *Gavril Tripom* îl începea cu vorbele duioase: „Plâng ierburile și florile munților noștri că a plecat pe vecie dintre ele celce atât de mult le-a iubit...” Iar la 1 Iunie președintele Academiei Române, *Ioan Kalinderu* anunța colegilor academicieni moartea lui Porcius cu vorbele:

„Am durerea să vă anunț încetarea din viață a iubitului nostru coleg Florian Porcius. Mult regretatul răposat s'a stins în al 90-lea an al vârstei și al 26-lea de când a fost ales membru al Academiei noastre, pentru care a avut totdeauna o inimă caldă, ca și pentru neamul său pe care l-a servit ca profesor și mai târziu ca funcționar superior administrativ. Atras de frumusețile naturei s'a dedat din tinerețe studiului botanicei ocupându-se mai-cuseamă de plantele din ținutul Năsăudului de unde era originar și unde și-a petrecut mai toată viața. Asupra acestora a publicat o lucrare de valoare care a îmbogățit Flora Transilvaniei cu mai multe specii nouă. De atunci a mai dat la iveală câteva lucrări și a colaborat la Flora Dobrogei a neuitatului nostru coleg Dr. Brândză. Odihnească în pace și în veci neuitată fie memoria lui Florian Porcius, *primul botanist român de frunte de pe vremuri*”.

În semn de omagiu și recunoștință, la propunerea secretarului general *Dim. A. Sturdza*, Academia a ridicat în Rodna o frumoasă piatră comemorativă la mormântul răposatului „care a trăit viață lungă dedicată științei și virtuții”.

STATUTUL GRĂNICERESC

V. BICHIGEAN

Acest statut a apărut în limba latină în 13 Noembrie 1766. Credem necesară traducerea lui în românește din motivul, că el a fost baza de organizare a regimentelor grănicerești și a format temelia instituțiilor culturale, sociale, naționale, ridicate de vechii grăniceri în Valea Rodnei, instituții ale căror roade binefăcătoare pentru neamul românesc se văd până în ziua de azi, și cari — credem — vor dăinui până va exista acest neam. Statutul — în înțelesul căruia erau să se înființeze două regimente românești de pedestrimă și unul de cavalerie, dar de fapt s'au creat numai cele două de pedestrimă, din Orlat și Năsăud, — după un scurt istoric, dă directive în toate privințele, interesându-se nu numai de viața soldaților grăniceri, ci și de a locuitorilor civili din ținutul de graniță. Cuprinsul îi este următorul:

Noi Maria Theresia, din mila lui Dumnezeu împărăteasă română, văduvă, regina Ungariei, Boemiei, Dalmației, Croației, Slavoniei, etc., arhiducesă de Austria, ducesă de Burgundia, Stiria,

Cărintia și Carniola, mare principesă a Transilvaniei, margravă de Moravia, ducesă de Brabant, Limburg, Luxemburg și Geldern; de Württemberg, de Silezia superioară și inferioară, de Milano, Mantua, Parma, Piacentia și Guastalla, principesă de Șvabia, contesă de Habsburg, Flandria, Tirol, Hennegau, Kiburg, Görz și Grădișca, margravă a sacralului imperiu roman, de Burgau, de Lausnitz-ul inferior și superior, contesă de Namur, stăpână margraviatului slavon și din Mecheln, ducesă văduvă de Lotaringia și Baar, mare ducesă de Toscana, etc.

Indurarea noastră chesaro-crăiască și tot binele tuturor comandanților de azi și viitori din marele nostru principat al Transilvaniei, și celorlalți generali ai noștri, de ori ce grad, demnitate, stare, condiție și națiune ar fi, comandanților de cetăți și de brigăzi, colonelilor, dar mai ales comandanților regimentelor naționale de graniță românești de infanterie și cavalerie înființate în acelaș mare principat, și celorlalți ofițeri superiori, căpitanilor, locotenenților, sublocotenenților, stegarilor, purtătorilor de drapele, sergenților majori, plutonierilor, plutonierilor locotenenți, aghiotanților regimentelor, sergenților furieri, mai marilor peste proviant și care, precum și tuturor celorlalți ofițeri inferiori și soldați de aceeaș naționalitate, infanteriști și călăreți, aparținători acelorăși regimente de graniță.

Le este cunoscut tuturor în general și în particular, cum ne-am hotărât prea grațios să înființăm în marele nostru principat al Transilvaniei o miliție națională de graniță, pedestră și călărească, cu scopul să poată fi folosită atât spre binele propriu și al patriei, cât și — când vor cere împrejurările — la păstrarea ordinii interne și la apărarea întregului imperiu.

Astfel, după înființarea celor două regimente de infanterie și unul de cavalerie săcuiești, ne-am îndreptat privirile, în acelaș scop dublu, deoparte către Maghiarii nobili, precum și către Românii nobili și liberi aflați pe linia de comunicație dela granița din Transilvania, de altă parte către acei locuitori de neam român, cari ni-au fost cedați de magistratul din Bistrița și de alți posesori în vederea înlesnirii și promovării intențiunii noastre. Am decis ca acești Valahi, locuitori ai districtului Rodnei și ai altor localități, precum și alți Valahi din aceleași localități cari s'ar

75

altuna ulterior, și cari toți până acum nu s'au bucurat de libertate, să fie scoși din starea lor de supuși de până acum și să fie părtași la toate prerogativele legate de statul militar. Anume atât ei, cât și copiii și urmașii lor, eliberați de orice obligament de supuși, să fie considerați oameni liberi; toate bunurile câte formează proprietatea unui individ, dimpreună cu tot folosul și câștigul ce-l aduc, să fie scutite din neam în neam de dijmele obișnuite a se lua mai înainte; proprietarii să fie apărați în conformitate cu legile țării și cu articolii militari și să se bucure de toate acele prerogative și imunități, de cari se bucură ceilalți oameni liberi.

În baza acestora avem toată încrederea, că acești Valahi din districtul Rodnei și din alte locuri aflătoare în aceeași situație de supusenie, — văzându-se înzestrați cu binefaceri atât de evidente, fiind înglobați în statul militar, având asigurate prin această binele, folosul și siguranța proprie, și eliberați, prin bunăvoința noastră prea înaltă, din situația de iobagi — vor recunoaște și vor ști aprea după merit favoarea și prerogativele rezultate din statul militar și vor fi cu cea mai mare mulțumită. Tot astfel și ceilalți Valahi nobili și liberi, precum și Maghiari și Secui de aceeași soartă, primiți în regimentele de graniță și părtași la aceleași prerogative, nu numai că se vor năzui din toate puterile și cu tot sufletul să-și îndeplinească spre mulțumirea deplină îndatoririle impuse prin situația lor de militari, ci și în viitor se vor purta așa fel, încât să nu ne pară rău de binefacerile acordate lor.

Scopul nostru este, ca atât din Maghiarii nobili cât și din Valahii nobili și liberi, precum și din locuitorii eliberați ai districtului Rodnei și ai altor localități să înființăm două regimente de infanterie (fiecare din 3 batalioane sau din 12 companii cu 3000 înși) și un regiment de cavalerie cu 8 escadroane având 1500 oameni. În total deci să avem o miliție de graniță pedestră și călărească în număr de 7500 oameni, conduși de ofițeri superiori și inferiori cu experiență.

Cu toate că privilegiile, libertățile și toate celelalte avantagii legate de serviciul militar și acordate acestor militari de graniță valahii, le-am făcut cunoscute tuturor prin patentele eliberate în numele nostru, totuși am aflat cu cale că toate aceste prerogative,

precum și serviciile ce au să le prestea și alte îndatoriri ce le incumbă, să fie înșirate în ordine și precis în regulamentul de față și să fie tipărite din porunca noastră prea înaltă. Și aceasta din motivul, ca toți ofițerii superiori și inferiori, precum și toți soldații de rând de azi și din viitor aparținători regimentelor de graniță valahe, conștii de serviciile ce au să prestea și de îndatoririle impuse, să satisfacă cu credință, supunere și ascultare tuturor articlilor din acest regulament cu atât mai vădit, că cei ce vor îndrăzni să se opună cât de puțin acestei voințe a noastre îndreptate spre binele lor, vor fi trași la răspundere și pedepsiți cu cea mai mare asprime, dimpotrivă cei ce își vor îndeplini cu toată conștiințiozitatea obligamentul luat asupra-le și stabilit în acest regulament se vor bucura și în viitor de grația și îndurarea noastră prea înaltă.

1. Îndatorirea principală a tuturor Valahilor grăniceri este, ca atât în timp de războiu, cât și în timp de pace să se îngrijască de apărarea granițelor, să fie de strajă în garnizoane și la poteci, să mențină siguranța țării, prin urmărirea hoților și împiedecarea importului și exportului clandestin de mărfuri și bucate prohibite, precum și prin prevenirea, în conformitate cu ordinele date de mai marii lor, a tuturor prevaricațiilor de orice fel ar fi și a trecerii graniței; în general deci să îndeplinească fără excepție toate acele servicii, cari li se vor impune prin comandamentul suprem și prin ofițerii superiori și de stat major.

2. Deși acești soldați grăniceri români, în urma puterii supreme ce o avem, sunt îndatorați să îndeplinească înăuntrul patriei serviciul militar fără plată ori unde am cere, totuși îngăduim și stabilim ca o favoare deosebită, ca în timp de pace să se dea Românilor aflați în serviciu militar real la graniță, la trecători, pe platuri, poște și celor ce sunt de pază în locuri de carantină, cordoane sanitare și garnizoane, celor aflați înăuntrul și înafară de districtul lor, precum și celor ce servesc între și înafară de hotarele țării, începând din ziua intrării în slujbă până în ziua ieșirii din aceasta, pentru o întreținere mai bună, infanteriștilor pe zi 4, călăreților 8 crucenți. Se observă însă că acelor grăniceri, cari din cauza localității lor îndepărtate sunt siliți să facă mai mult decât o zi pentru a ajunge la postul destinat lor, li se va plăti această soldă nu din ziua în-

trării în serviciu, cum este de altcum regula generală, ci din ziua plecării de acasă, pe tot timpul călătoriei, ca să li se ușureze cheltuielile.

La întoarcerea acasă însă și cât durează călătoria spre casă soldații nu vor primi soldă. Tot astfel nu vor avea plată pazitorii drăpелеlor, sentinelele regimentelor și închisorilor și alți soldați de acest fel, cari fac servicii de regiment particulare. Toți aceștia își vor îndeplini slujba fără plată. Din solda amintită mai sus, mai bine zis din diurna de 4, respectiv de 8 cruceri soldații infanteriști își vor procura pâinea, iar cei călareți și hrana pentru cal și se vor îngriji de aducerea alimentelor. Se exceptează cazul, când soldații vor fi concentrați la manevre înafară de districtul propriu. În acest caz li se compete soldaților aceeaș soldă cași cea pe care o primesc când fac serviciu înafară de districtul lor: pedestrașilor 4, călareților 8 cruceri, fiindcă atunci nu se pot aproviziona de acasă cu pâine și nutreț. Acestea li se vor da în natură și li se va socoti porțiunea de pâine în $1\frac{1}{8}$ cruceri, iar porțiunea de nutreț pentru cal în 4 cruceri; astfel atât infanteristul cât și călarețul va primi în bani gata, după reținerea celor primite în natură, $2\frac{2}{3}$ cruceri.

3. În timp de războiu le acordăm acestor soldați grăniceri, îndată ce vor sta în fața dușmanului fie înlăuntrul fie afară din patrie, începând din ziua muștruluiirei sau a reviziei, până la întoarcerea acasă aceeaș soldă, cantitate de pâine și nutreț, care o dăm și celorlalte trupe de graniță din aceleași țări și între aceleași împrejurări.

4. Pentru a ne arăta și mai mult gândul bun, ce-l avem față de acești Români și alți soldați grăniceri aflați între dănsii, am hotărât să le dăm arme de foc și laterale, precum și munițiunea necesară acum pentru întâia oră și de atâtea ori de câte ori se vor strica în serviciul nostru și nu din vina soldaților. Le dăm și echipamentul de piele, dar numai pentru această întâia dată. Avem însă firmă convingere, că nu numai soldații vor îngriji cu mare băgare de seamă de acestea, ci și mai ales ofițerii vor supraveghea și vor îndemna cu grijă pe soldați, să nu deterioreze armele și obiectele făcute din piele și să le țină totdeauna în stare bună. Dacă s'ar întâmpla ca armele să sufere vreo stricăciune din partea soldaților ori să ajungă nefolosibile din vina acestora, repara-

rea precum și procurarea de noi arme se va face pe cheltuiala celor vinovați. Cade însă mai ales în sarcina ofițerilor superiori și de stat major, ca cu ocaziunea fiecărei revizii să numere regulat armele de foc și baionetele și să constate dacă sunt curățite bine. De câte ori vor găsi că e ceva stricat la ele, le vor da spre reparare armurierilor și celor ce fac straturile de pușcă, plătiți din cassa regimentului, iar soldații vor plăti numai prețul fierului, oțelului și cărbunelui.

5. De câte ori va fi nevoie, ca la izbucnirea războiului acești soldați de graniță să facă serviciu înafară de patrie, vor trebui numai decât — în baza obligamentului ce și l-au luat față de Noi — să se prezinte oriunde li s'ar cere prin ordinul Nostru, fără cea mai mică rezistență. Chiar din acest motiv, gândindu-ne la ușurarea situației acestor Români și a altor soldați grăniceri din Transilvania, am hotărât, ca ei să nu fie scoși din patrie și duși în ținuturi îndepărtate, decât numai când va cere trebuința. În acelaș timp Ne-am îngrijit, ca atunci când acești soldați vor fi duși din țară, să li se asigure și apărarea districtului lor, iar celor cari pleacă în tabără, să li se dea gratuit cași celorlalți soldați grăniceri corturi, și alte rechizite de războiu, până când cu timpul se va putea înființa din economii un fond, care să servească la acoperirea cheltuielilor de acest fel.

6. Soldaților din regimentul de dragoni român, despre ai căror cai proprii se va constata că au fost împușcați în lupta cu dușmanul, în urmărirea hoșilor și a prevaricanților, ori s'au prăpădit în serviciul nostru, li se va plăti o despăgubire din visteria statului și anume în timp de pace li se va da, în cazul că nu soldații poartă vina pentru pierderea calului, 25 florini, iar în timp de războiu li se va restitui în natură.

Ca însă să se prevină orice fraudă în această privință, și nu cumva să cadă în sarcina visteriei noastre caii ajunși nefolositori din cauza bătrânețelor, decidem, ca cu ocaziunea revistei proxime, precum și a celor ce vor urma să se conscrie toți caii. Dintre aceștia vor fi notați aceia, cari sunt nepotrivii ori în scurt timp vor deveni nefolositori, ca să-i poată înlocui cu alții, iar aceia pe cari i-au cumpărat, îi vor prezenta, pentru control dacă sunt buni,

comisarului belic care inspectează regimentul de graniță, ajutat de un arbitru imparțial numit de comandantul suprem.

7. Cu toate că Românii, precum și ceilalți soldați grăniceri aflători între dânsii au să se bucure toți împreună de prerogativele rezultate din situația de militari, dar mai ales vor fi împărțâșiți de un privilegiu considerabil aceia dintre ei, cari au fost trecuți din starea de supuși în cea de oameni liberi, totuș voim să le mai facem o ușurare binevenită și în privința impozitelor, deși acest lucru este în paguba erarului. Anume în timp de pace li se va scădea numiților grăniceri treia parte din contribuțiunea ce cade pe dânsii, iar în timp de războiu toate acele familii grănicerești cari locuiesc pe o moșie și din cari vor fi duși în războiu unul sau mai mulți membri, pe tot timpul serviciului vor fi scutite cu totul de darea obicinuită. Tot așa se vor bucura de aceste prerogative militare toate acele persoane, cari fac parte din o familie locuitoare pe o moșie neîmpărțită, chiar și în cazul că va servi în regimentul de graniță un singur individ din această familie.

8. Văduvele, ai căror bărbați vor muri în serviciul nostru, se vor bucura de drepturile soților lor. Pe lângă aceasta le declarăm scutite de toate dările și impozitele, până când se vor mărita din nou ori fiii lor vor fi apți pentru serviciul militar și vor fi luați la miliție.

9. Indivizii înrolați în această miliție de graniță nu vor fi trimiși nici când ca recruți în regimente germane sau maghiare.

10. Căii călăreților grăniceri nu vor fi socotiți între venite, din cari acești soldați plătesc două treimi ca impozit, ci vor fi scutiți cu totul de impozit.

11. Fiecare soldat grănicer va rămânea în legăturile bisericii, în care a fost când l-au conscris. În urmare va plăti parohului său, — căci Noi nu voim să restrângem drepturile ecleziastice, — toate stolele obicinuite, precum și alte îndatoriri. În genere în chestii bisericești militarii grăniceri sunt supuși jurisdicțiunii ecleziastice.

12. Soldații grăniceri în afară de serviciul lor militar și de îndatoririle împreunate cu acest serviciu, nu vor face sub nici un titlu nici un fel de serviciu nici ofițerilor și subofițerilor, nici func-

ționarilor districtuali. Dimpotrivă vor fi apărați și asigurați încontra tuturor opresiunilor și pretențiunilor acestora. La rândul lor soldații, precum și ofițerii superiori și inferiori se vor feri, sub urmăriile penale, să comită cea mai mică pagubă, imputare, injurie sau ofensă la adresa funcționarilor amintiți.

13. Decidem mai departe, ca acești soldați grăniceri să fie scutiți de toate sarcinile publice și extraordinare, cum e bunăoară încartiruirea, — exceptând pe ofițerii lor inferiori cari nu au case proprii, — apoi de munca cu mâinile și cu vitele, precum și de angarale. Vor fi îndatorați însă să facă gratuit transporturile, cari sunt în strânsă legătură cu serviciul militar, bunăoară transportarea banilor regimentului sau ai companiilor, strămutarea armelor etc. Tot astfel vor trebui să îndeplinească și lucrări sătești și distric-tuale, cari sunt în folosul țării și al lor propriu, d. e. pregătirea și întreținerea podurilor, șanțurilor, săparea și umplerea gropilor, îngrăditurile, repararea drumurilor etc. Și acestea le vor face fie în conformitate cu obiceiurile și uzul de până acum, fie împreună cu ceilalți locuitori din provincie, întrucât adecă trăesc ameste-cați cu provinciali. Dacă însă în acele districte nu sunt astfel de locuitori, atunci le vor face soldații singuri fără nici un ban, în-deosebi repararea șanțurilor, întăriturilor și cetățuilor aflătoare în districtul lor. În timp de pace vor primi ceva remunerație din fondul de fortificații, în timp de războiu însă, când și alți militari sunt îndatorați la pregătirea gratuită a șanțurilor și altor lucrări de fortificație, vor trebui să le facă și grănicerii gratuit. Ofițerii, cu ocaziunea îndeplinirii acestor lucrări, se vor feri de orice abu-zuri și îngreunări, cu atât mai vârtos că în caz contrar au să primească din partea comandantului suprem pedeapsă severă și în conformitate cu împrejurările date.

Dacă ofițerii superiori vor avea nevoie, în interesul serviciului ori al altor afaceri oficioase, de cai de transport și pe aceștia nu-i vor găsi decât numai în locurile militarizate, îi vor putea lua numai pe bani. Plata pentru transport se va face grănicerilor ori celorlalți locuitori, dacă se vor lua trăsuri și dela aceștia, în con-formitate cu prevederile cuprinse în punctul 8 al regulamentului militar redactat pentru marele principat al Transilvaniei.

Tot astfel soldații grăniceri vor fi obligați să dea trăsuri comandanților supremi, generalilor și comisarilor de războiu numiți de noi în acest principat, dar numai pelângă o rebonificare sau compensație plătită din fondul militar.

14. Dacă moare vreun soldat grănicer, averile lui mobile și imobile nu trec în nici un caz în proprietatea erarului nostru, ci rămân la moștenitorii și urmașii aceuia dimpreună cu obligamentul militar legat de bunurile imobile.

15. Toți soldații grăniceri fără deosebire au să ducă o viață creștinească și cinstită și toți capii de familie au să-și crească membrii în religiunea pe care o profesază. În exercițiul religiunii lor nu vor fi împiedecați, nici ofensați de cei de altă religiune sub nici o împrejurare și pelângă cea mai severă pedeapsă.

16. În scopul acesta toți soldații grăniceri se vor năzui să trăiască atât acasă, cât și în serviciu în bună înțelegere, prietenie și unire.

17. Fiecare soldat grănicer va observa față de mai marii săi cuvenita supunere, ascultare și subordinațiune și va urma întru toate articlii militari, circularele publicate din timp în timp, întrucât nu sunt anulate prin regulamentul de față, apoi ordonanțele disciplinare și privitoare la marșuri, exerciții și îndatoririle în timpul serviciului, precum și regulamentul militar impus armatei noastre. La rândul lor mai marii soldaților se vor purta față de aceștia totdeauna cu bunăvoința și cumpătarea cuvenită.

18. Dacă vreunui soldat grănicer i s'ar porunci împotriva ordinei stabilite să meargă în patrulă, în post sau de strajă, în virtutea subordinațiunii cerute va trebui să le îndeplinească toate acestea. Dar i se îngăduie, ca după îndeplinirea poruncii date să se plângă, pentru nedreptatea făcută, în mod cuviincios la mai marii săi.

19. Subordinațiunea celor mai mici față de cei mai mari se va observa în toate treptele, începând dela soldatul simplu până la generalul comandant, cu toată rigoarea sub urmările legale prevăzute în articlii noștri militari.

20. Față de aducătorii ordonanțelor comandantului suprem, precum și ale celorlalți mai mari, ori de ce grad ar fi, se va păstra stîmă cuvenită celui ce se găsește în serviciul principelui.

21. Oricare soldat grănicer este dator față de ofițerul, cu care este trimis, cu aceeaș supunere cași față de ofițerul propriu. Tot astfel acest ofițer are dreptul de a pedepsi pe soldatul grănicer pentru delictele comise.

22. Grănicerii, dupăcum s'a amintit mai înainte, sunt supuși, în ce privește serviciul, comandantului suprem din Transilvania, apoi comandanților de regiment și ofițerilor superiori și de stat major, față de cari sunt datori cu respectul, supunerea și ascultarea cuvenită.

23. Cu toate că din numărul de 7500 grăniceri amintiți avem de gând să ținem în serviciul nostru numai a șaptea parte, ba adesea nici chiar atâția, totuș, când va cere trebuința serviciului nostru ori alte împrejurări, soldații grăniceri vor avea să se prezinte în numărul și în locul, în care li se va porunci la timp prin comandantul suprem al armatei noastre numit în Transilvania. Apoi, dacă va găsi cu cale ca o parte dintre soldații grăniceri să fie duși ca garnizoane în fortărețe, în acest caz numiții soldați vor sta pe tot timpul acestui serviciu sub porunca comandanților acelor locuri, dar așa fel, ca în timpul acesta comandantul să nu aibă asupra lor o putere mai mare, decât care i se cuvine după obiceiul și uzul militar față de oricari alți soldați.

24. Grănicerii trimiși spre paza potecelor ori în patrule regulate sau extraordinare în interesul patriei sau al siguranței obștești, precum și cei din trupele staționare din principat, în timpul acestui serviciu atârnă imediat de comandantul suprem sau de acei comandanți sau ofițeri de stat major ori altfel de ofițeri, cărora le-au fost încredințați în acest scop de comandantul suprem. Ofițerii soldaților cari se găsesc în paza potecelor, își vor trimite informațiile despre eventualele cazuri sanitare, la comisiunea sanitară instituită pentru Transilvania.

25. Pentru păstrarea siguranței interne a principatului regimamentele de graniță sunt îndatorate să trimită carauale necesare, și după împrejurări și pichetele și trupele de pază cuvenite, de câte ori se va cere din partea funcționarilor provinciali sau camerali în scopul urmăririi hoților simțiți ori a contrabandiștilor clandestini. Despre aceasta se va face totdeauna raport comandantului

suprem, și, când va fi vorba despre prevaricanți, și comisiunii sanitare din acel loc.

26. Dacă vreun grănicer aparținător regimentelor românești și-ar călca în picioare, în contra oricărei așteptări, jurământul de credință pus și ar părăsi regimentul și drapelul pe care a jurat, va fi pedepsit, în conformitate cu articlii de războiu, cu moartea; iar dacă s'ar întâmpla să emigreze familii române întregi, bunurile rămase de ele vor fi luate și confiscate în folosul erariului.

Ne rezervăm însă privilegiul suveran ca, după împrejurări, sau să micșorăm și să schimbăm în una mai ușoară această pedeapsă cu moarte sau să transpunem acest drept comandantului suprem din principatul Transilvaniei.

27. Decidem mai departe cu toată seriozitatea, ca începând dela comandant până la soldatul simplu, nimeni să nu îndrăznească a absentă de bună voie, subț urmarea admonestării și a pedepsei sigure, din regimentul său sau din cel învecinat, respective din companie, și anume ofițerii de stat major și superiori mai mult decât 8 zile, iar subofițerii și soldații simpli mai mult de 24 ore. Dacă cineva are nevoie de concediu, îl va cere dela mai marele său în proporția rangului și a condițiunii. Cu toate acestea mai marii, luând în considerare motivele aduse în petiție, nu vor pune, în privința încuviințării concediului, piedeci fără de folos celor, ce nu sunt în funcțiune, ci vor acorda concediul cerut fără nici o plată și îi vor prevedea pe petiționari, în scopul asigurării trecerii, cu pașapoartele necesare.

28. Acel ofițer superior, care — în temeiul unei ordonanțe — este investit cu comanda ori încredințat cu îndeplinirea unui serviciu, să nu încerce nici de cum să se depărteze de acasă fără permisiunea necesară în acest scop.

29. Toți răsvrățiții, atât instigatorii cât și compliciti, dimpreună cu aderenții lor, începând dela cel mai mare până la cel mai mic, vor fi condamnați fără milă în conformitate cu articlii militare. Tot astfel vor fi pedepsiți exemplar, după importanța faptei și a împrejurărilor, aceia cari vor lăți vorbe provocatoare la revoltă ori cari, dacă le vor auzi dela alții, le vor tăinu. Dacă s'ar întâmpla, ca vreunul din ofițerii superiori să-și piardă mintea întru atâta, încât să îndemne la răscoală, să o promoveze, să adereze la ea

ori, având știre despre ea, să nu o denunțe, ba chiar să o ajute, acel ofițer nu numai că este vinovat de pedeapsa amintită mai sus, ci, în măsura faptelor și a împrejurărilor, își va atrage o pedeapsă și mai severă.

30. În privința afacerilor judecătorești decidem, ca în toate acele locuri, ai căror locuitori sunt numai militari, să se observe numai jurisdicțiunea militară; în acele locuri însă, unde cei luați în regimentele grănicerești, parte nobili maghiari, parte nobili și liberti români locuiesc împreună cu alți locuitori, va fi în uz jurisdicțiunea împărțită, așa cum există de prezent la soldații de graniță săcui.

Ca și în această privință să-și aibă fiecare obiect scopul fixat, fiecare se va conforma regulamentului cunoscut.

În ce privește această jurisdicțiune deosebită și mai întâi având în vedere locurile, cari sunt supuse numai jurisdicțiunii militare, se stabilesc următoarele: plângerile cari privesc o comunitate sau o companie întreagă nu se vor face verbal de o droaie de oameni, ci se vor înainta în scris cu toată cuviința la locul competent de doi sau trei delegați aleși din sinul jălbarilor. Dacă însă plângerile privesc numai persoane particulare, nici atunci nu-și vor aduce cu sine un intermediar, ci aceia, pe cari îi privește chestiunea deadreptul, se vor prezenta ei înșiși înaintea comandantului companiei, care va asculta cu toată bunăvoința plângerile, va confronta ambele partide interesate, va interoga fundamental pe martori și numai după aceasta va aduce sentința. Pedeapsa, în cazuri de mai puțină importanță, nu va trece peste șase florini, ceea ce-i după toată dreptatea. Atât plângerile cât și sentința vor fi trecute în procesul verbal judițiar, care se găsește în acest scop la fiecare companie, ca în cazul, când împotriva hotărârii aduse s'ar face apel la regiment sau la comandamentul suprem (ceea ce îi stă în voie oricui să facă), să se poată constata, din procesul verbal amintit, întreg adevărul. Dacă plângerile sunt de importanță mai mare și partidele litigioase nu se pot învoi, cu privire la chestiunile controversate, pe cale pacinică și fără intervenție juridică, atunci jălbarii vor fi trimiși totdeauna la judecata regimentului.

Încât pentru locurile, unde e dăătoare de ton jurisdicțiunea împărțită, aprobăm mai întâi împărțirea făcută în constituțiunea

publicată, de guvernul regesc al marelui principat, în 18 Noemvrie 1762 și anume împărțirea în jurisdicțiune reală, personală și mixtă. Vor fi a se observa cu toată rigoarea următoarele puncte:

a) Prima datorie a soldaților precum și a celorlalți locuitori, ca supuși credincioși ai țării, este să se năzuiască din toate pule-
rile la promovarea serviciului nostru și la siguranța patriei, apoi
să încunjure orice neînțelegere, ceartă și neunire între dâșii; deci
să domnească între ei prietenia și bunăînțelegere necesară între
vecini.

b) Dacă însă s'ar întâmpla, ca cineva să aibă motiv just de
a-și căuta dreptate, partidele litigante ori să se năzuiască a aplana
conflictul pe cale pacinică ori să-și caute dreptul fără păgubirea
vreunuia dintre ele. În nici un caz să nu se facă judecători în
cauza proprie ori să îndrăznească a se deda la insulte.

c) Toate cauzele dintre soldați, provinciali sau soldați și
provinciali, se împart în reale, personale și mixte.

d) Cauze reale sau privitoare la lucruri sunt acelea cari au
de obiect lucrurile controversate, bunăoară bunurile imobile, ipo-
tecele, bunurile dotale și parafernale, apoi lucrurile vândute, zălo-
gite și lăsate moștenire cu pagubă, lucrurile înstrăinate în mod
illegal, cum sunt quartalițiile (a patra parte din avere cuvenită fe-
telor), în sfârșit bunurile câștigate dela noi cu păgubirea persoanei
a treia.

e) Cauze personale sunt: omuciderile, bătaia, defăimarea,
calomnia, cearta, apoi toate acele acte, cari se referă la pedepsirea
și vătămarea corpului ori cari se judecă în forul criminal. Acestea
și altele la fel vor fi preluate și tratate de forul militar în confor-
mitate cu articlii militari.

f) La cauzele sau acțiunile mixte aparțin acelea, cari în o
privință par personale, dar sunt împreunate cu restituirea lucrului
luat. Așa sunt acțiunile pornite pentru obiectele împrumutate, de-
puse, amanetate pe camătă, apoi acțiunile privitoare la contracte,
cauțiuni, cheazășii, uzufruct, cumpărări, vânzări, societăți, procuri,
în sfârșit toate actele, cari în baza unei învoeli oarecare sunt îm-
preunate cu anumite obligamente.

Mai sunt apoi delictele, cari pretind drept pedeapsă procese
criminale, și acțiuni civile pentru restituirea daunei cauzate, cum

sunt: furturile, jafurile, hoțiile, defraudările, actele de violență; neînțelegerile cu privire la darea de cap și pe avere, în sfârșit nu numai reclamarea bunului mobil înstrăinat prin furt sau jaf ori pierdut, ci și acțiunile de câștigare a libertății pornite de iobagii primiți în armată sau cari cer să fie primiți.

Toate aceste acțiuni se judecă de forul mixt, compus din un număr egal de funcționari militari și provinciali. Cei dintâi vor fi numiți de comandanții legiunilor, cei din urmă de funcționarii supremi ai circumscripțiilor, sau de înlocuitorii lor. Procesele se vor judeca în conformitate cu legile țării.

g) În caz, că una sau alta dintre părțile litigante nu va fi mulțumită cu sentința adusă, acțiunile reale vor fi transpuse la forurile consacrate prin obicei, cele personale la comandamentul suprem, iar cele mixte fiecare la instanțele superioare în drept și anume cele pornite de militari la comandamentul suprem, iar cele provenite dela provinciali la guvernul țării.

Pecăt de serios li se impune ofițerilor, din partea comandamentului suprem al armatei, să observe aceste ordonanțe; tot astfel sunt îndatorați și funcționarii provinciali nu numai să urmeze ei înșiși punctele amintite mai sus prevăzute cu valoare de lege, și să îndemne și pe supușii lor să facă la fel, ci și acțiunile lor, cari se referă la soldații grăniceri, să și le conformeze legilor acestora. Cauzele curat provinciale rămân numai în grija funcționarilor provinciali.

Și fiindcă acțiunile personale, în temeiul punctelor de mai sus, aparțin direct de jurisdicțiunea militară, astfel în prezentarea, anchetarea și deciderea acestora se va urma întru toate ceea ce s'a amintit la începutul acestui articol cu privire la locurile supuse jurisdicțiunii militare.

31. Hotărâm ca administrarea justiției criminale și personale să fie încredințată comandanților regimentelor militare, însă așa fel ca toate delictele, ori de ce gen ar fi, să fie anchetate și judecate conform dispozițiilor atât ale articlilor militari cât și ale justiției criminale penale și ale dreptului comun. Sentința adusă nu va fi publicată și executată până ce nu va fi aprobată de comandantul suprem, căruia i se va înainta dimpreună cu toate actele necesare. După aceasta comandanții regimentelor vor putea duce la îndepli-

nire sentința; însă nu vor putea agrația pe delincvenți, căci nu li s'a dat dreptul de agrație. În celelalte privințe comandantii regimentelor se vor conforma în toate cazurile obiceiurilor și uzului introdus la regimentele noastre de cuirasieri, făcând însă deosebire, la aducerea sentinței, între militarii în serviciu și cei afară de serviciu și având în vedere articlii militari.

Dacă s'ar ivi crime de lesă maiestate divină sau umană, de erezie, de falsificare de monede sau de duel, în atari cazuri sentința adusă de comandantul suprem va fi comunicată consiliului aulic de războiu, cum este obiceiul și la alte regimente și comandamente supreme.

32. Toți delincvenții grăniceri vor fi arestați acolo, unde vor fi prinși. Comandantul regimentului, în care s'a săvârșit fapta, după o cercetare prealabilă, îi va trimite sub escorta necesară la statul major al regimentului, alăturând în caz de omucidere „visum repertum” și, dacă se găsește, și corpul delictului, d. e. cuțitul, securea etc., iar în caz de furt, banii găsiți la ei sau în alt loc, ori alte lucruri furate. În nici un caz delincvenții nu vor fi reținuți la comandantii de companii mai mult de 3 zile.

33. Toate delictele mai mici vor fi pedepsite la regiment sau la companie. Cu toate acestea comandantii de companii nu pot să țină pe cineva în închisoare mai mult decât 3 zile. Dacă vinovatul va fi vrednic de un arest mai îndelungat decât cel amintit, va trebui predat, conform celor de mai sus, regimentului.

34. Ofițerii superiori și inferiori se vor feri să pedepsească pe grăniceri cu lovituri de bastoane. Se va observa întru toate norma publicată din porunca noastră în 25 Ianuarie 1763, care normă se va preda comandantilor de regimente prin comandamentul suprem. Pedepsa stabilită aci cu privire la grăniceri, când împrejurările vor cere o corecțiune a aceloră, se va modifica după cum vor cere acele împrejurări.

35. În locurile unde există numai jurisdicția militară, am încredințat comandantilor regimentelor grănicerești și pe cea civilă. Apelul însă se va face la comenduirea generală din Transilvania și prin mijlocirea acesteia la tribunalul militar extraordinar din acel loc.

36. Intrucât unele companii din regimentul de dragoni român nu se găsesc împreună în acelaș district, ci — pelângă păstrarea tuturor prerogativelor cuvenite lor — sunt amestecate cu regimentele de pedestrași, aceste companii sunt supuse, în ce privește chestiile litigioase și proprietatea moșiilor, jurisdicțiunii acelor regimente de infanterie, în cari sunt împărțiți soldații. În urmare sunt obligați să dea ascultare și mandatelor, cari vor veni dela aceste regimente în chestiuni polițienești și economice. Regimentele de infanterie însă sunt datoare, ca cu ocazia hotărîrii în astfel de cauze totdeauna să cheme la ședință un ofițer din regimentul de dragoni amintit.

37. Judecata se va face gratuit atât la regimente cât și la companii, în urmare se interzice cu toată strictetea primirea așanumitelor taxe judecătorești, cu excepția unui singur caz, când adecă se vor găsi împlicinați fără temei, căroră cu drept cuvânt li se poate impune, cu știrea și învoirea comandantului regimentului, suportarea cheltuielilor de interogatoriu.

38. Nu se va da pedeapsă cu bani, nici în delictе mai mici nici în cauze civile nimănui, începând dela sergent până la soldații simpli, apoi nici soldaților cari nu sunt în serviciu activ și rude-niilor cari trăesc în gospodărie comună. Se exceptează cei ce poartă proces fără nici un motiv și aceia cari vor fi dovediți că au întrebuițat ofense verbale, cum sunt cuvintele injurioase obicinuite mai ales la neamul românesc, din ceeace rezultă multe neplăceri. Deci interzicem serios toate ofensele soldaților de rând între sine, precum și față de ofițerii inferiori, apoi ale ofițerilor superiori față de supușii lor. Contravenienții vor fi pedepsiți după vrednicie, iar banii rezultați din aceste pedepse vor fi depuși în cassa grănicerească.

39. Pentru încassarea pretențiunii juste, comandantul companiei, la care va avea să se anunțe totdeauna creditorul, va sta într'ajutor acestuia, dar nu cu bătaia, nici cu arestarea debitorului, ci câștigându-i cauțiunea necesară ori procurându-i alte mijloace de plată. Dacă însă pretențiunea va fi considerabilă, creditorul se va îndrepta la regiment.

40. Fiindcă între vecini se pot întâmpla multe neînțelegeri din cauza că vita unuia face pagubă în sămănătura altuia, care

pentru aceasta își ia un zălog oarecare, astfel plângerile de acest fel se vor prezenta totdeauna la ofițerul superior ori inferior, care locuiește în acel loc. Paguba pricinuită se va plăti prin vecini imparțiali și se va restitui celui păgubit de către cel a cui a fost vita. În asemenea cazuri nu se va dicta ulterior sub nici un pretext pedeapsă în bani, decât doar dacă se va constata, că cel împrocesuat a încercat să-i facă vecinului său o astfel de pagubă din răutate.

(Va urma.)

DOCUMENTE BISERICESTI*)

IULIAN MARȚIAN

Cinstiți în Hs. frați!

1-mo. Înălțatul împărat prin decretumul din 23 Martie dela înalta gubernie din 4 Mai numărul 2994 și dela Exelenția sa din 13 Iunie poruncește ca cei cari nu vor fi oltoiți cu vărsat să nu se cunune ci să arete lucru în sus la tisturile din afară ca să cerce: din lene, din neascultare, din vrajă, sau altă pricină nu s'au oltoit.

2-do. Se poruncește prin comisia din 6 Aprilie numărul 2229 ca preoți în cunoștința preoțască pre drept să trimită în lontru numărul cununaților, botezaților, al morților și al pruncilor oltoiți.

3-îo. In protocoalele bisericești încă să se însemneze totdeauna pruncii cei oltoiți și pentru ca să se arăte mai chiar se poruncește ca să se trimită încoace din toate parohiile cantorii cu protocoalele pe 22 Octombrie.

4-to. De aicea înainte în toți anii numărul cununaților, botezaților și morților și al oltoiților pe acest termin, adecă 22 Octomvrie negreșit să se trimită.

5-to. Câți se vor cununa, boteza, oltoi și muri până în 20 Octomvrie, trebue pe drept trimiși încoace de unde urmează că

*) V. No. 7 al „Arh. som.“

nimărui nu-i slobod a trimite înainte de terminul pus cununați, botezați, morți și oltoiți, așijderea a întârzia trimiterea.

6-to. Prin decretumul din 9 zile Decemvrie anul 1808 poruncește înălțatul împărat ca când se trimite numărul acesta, să se trimeată și pricina pentru ce întru acest an sunt mai puținței botezați și oltoiți; de's mai puțini și aceasta în tot anul trebuie să se dea așa.

7-mo. Se poruncește ca și întru acest an să trimeată după această poruncă toți, și care doară au trimis până acuma, numărul cununaților, botezaților, morților și al oltoiților.

Înălțatul împărat s'a milostivit prin decretumul din 7 Aprilie, care crăiescul gubernium în 23 Mai Exelenții Sale D. vlădică în 2 Iunie aicea ni l-au trimes, a porunci ca pentru orașul Pojon sau Presburg, care de două ori prin grozavul foc, apoi prin eșirea Dunării și mai pe urmă și prin intrarea Frâncilor foarte tare s'au păgubit și lăcuiorii la mare lipsă au venit, să se culeagă milă în șase luni cu toată sânguința, ca preoții să facă învățătură și cu pilda cea bună care stă întru aceasta ca în biserică preoții, diecii și feții în toată Dumineca și serbătorile să dea înaintea norodului în biserică un ban un greițariu sau cât e în puterea D-lor, să îndemne norodul la aceasta faptă bună. Am nedejde dară că preoții pentru cinstea și a lor și a frațiilor bisericesti în tot chipul se vor strădui a aduna și a trimite mai mult decât de alteori. Însă poruncește Exelenția sa ca fieștecare preot să însemneze la tot sfârșitul cât au strâns. Și pre sfârșitul lui Decembrie să trimită fieștecare paroh scris frumos în țidulă cât au căpătat în fieștecare lună și și peste tot ca să se poată arăta Exelenției sale Domnului vlădică. Se mai adaoge și aceasta la fieștecare preot când va scrie numărul botezaților, morților și ultuiților să scrie deschilnit câtă parte bărbătească și femeiască este.

Năsăud în 9 Septemvrie 1809.

Al frațiilor voastre de bine voitoriu frate

Ioan Nemeș vicareș.

Cinstiți în Hs. frați preoți și căplani!

După porunca scaonului vlădesc cu sfârșitul lui Ianuarie aicea sosită se poruncește tuturor preoților în numele Exelenției sale domnului vlădică ca să cerce cu coratorii și bătrânii satului oare sânt cineva luați la olaltă în căsătorie:

- a) Care să nu fie cununați prin preotul lor?
- b) Sânt care-va luați în spița a 5-a a 6-a de sânge și dela cine au blagoslovenie și în ce an s'au cununat?
- c) Sânt cari-va luați în spița a 5-a a 6-a de cuscrie și cu a cui blagoslovenie și când?

d) Sânt cari-va luați în căsătorie și să trăiască bărbatul sau femeia cea dintâi, și cine i-au slobozit?

e) Să scrie parohul și ceialalți încoace în vreme de patru săptămâni din ziua de astăzi, sau ca nici un preot să nu se poată mântui se hotărăște ca până în 30—31 de zile a lui Martie dela toți să fie trimis aicea cercarea făcută care așa trebuie să fie scrisă: Noi sau eu N. N. mărturisesc în cunoștința preoției că am cercat deamăruntul cu bătrânii satului și am întrebat și am aflat sau n'am aflat vre-o cununie de care s'au pomenit supt a) b) c) d); și trebuie scrisă o cununie ca aceea cu numele și porecla fătilor și neamu, ca să se poată vedea chiar spița de sânge de cuscrie sau de hotezu. Cercarea trebuie făcută cu deadinsul ca nu cumva să-și vateame cineva cunoștința, cu atâta mai vârtos că am poruncă dela Exelența sa ca și eu să cerc lucrul, drept aceea așa trebuie cercat ca să nu găsesc eu unele.

f) Trebuie scris și aceasta: Sânt bărbați cari au femei în viață sau femei care au bărbați în viață și trăiesc despărțiți? De câtă vreme trăiesc despărțiți? Și cine i-au despărțit și de s'ar găsi că au deliberatum trebuie trimis încoace.

Dat Năsăud 25 Februarie 1810.

Ioan Nemeș vicareș.

La săbor încă s'au fost dat porunca dară puțini au cercat și trimis încoace. Inșă fiindcă atunci n'au fost încă venit dela Exelenția sa, se poruncește ca cu toți după formularu acesta deacum să trimată, și care doară au trimes, același.

Cinstiților în Hs. frați!

Năsăud în 30 Septemvrie 1810, venită în 3 Octomvrie sara.

1-mo. După porunca împărătească din 13 Aprilie supt numărul 4250 în 17 Mai eșită, poruncește Exelenția sa Dl vlădică ca pentru lăcuitorii din Ebersberg din Ober-Oesterreich să se adune milostenie începând dela 1 Octomvrie, și ce s'a căpăta să se trimită încoace cu sfârșitul lui Noemvrie.

2-do. Pentru lăcuitorii din Lambach, iarăși în Oesterreich, cari în harțul acesta s'au aprins și la mare sărăcie au venit, să se culeagă milă începând dela 1 Octomvrie, și ce s'a căpăta să se trimită încoace pe sfârșitul lui Dechemvrie.

3-tio. După porunca împărătească din 23 Martie numărul 3477 din 25 Aprilie prin i. c. gubernium trimisă, să se adune milă pentru lăcuitorii din Eger în Bohemia cu foc păgubiți începând iarăși dela 1 Octomvrie, și ce s'ar aduna să se trimită încoace cu sfârșitul lui Ianuarie 1811.

4-to. Să se adune milă pentru 16 gazde din Rottenburg scaunul Sibiiului începând dela 1 Octomvrie, și ce s'ar căpăta să se trimită în sfârșitul lui Februarie.

5-to. După porunca împărătească din 4 Mai numărul 4805 dela i. C. gubernium eșită să se adune milă pe seama cetăților din țara Ungurească laurin, Pojon, Ruștea, Ginsium, Kișmarton, care toate șase în harțul de pe urmă foarte tare s'au păgubit și sărăcit în multe chipuri; să se adune milă începând dela 1 Noemvrie până în sfârșitul lui Aprilie, și atunci să se trimită ce s'a fi căpătat.

Exelența poruncește ca să poruncesc preoților ca cu deadinsul să îndemne pe poporeni săi la aceasta dragoste frățască și faptă bună. Vă îndemn fraților străduiți-Vă lauda care ați căpătat-o dăună zile să nu rămăe deșartă, și fără de aceea este datoria noastră a îndemna poporul la ce e bine.

Ioan Nemeș vicareș.

Cinstiți în Hs. frați!

Năsăud în 8 Dechemvrie 1810.

Având multe orânduiele în trebile cele duhovnicești care mai bine se cuprind din gură decât prin scrisoare, am hotărît săbor pe 29 Dechemvrie adevă pe Joi după Crăciun. Pentru aceea frățiile voastre așezând treburile în popoară veți veni la Năsăud, dară vă străduiți a fi pe 9 ceasuri dimineața ca să putem de vreme isprăvi. Apoi fieștecare paroh să vie cu protocolul poruncilor ca să se vază și ce va auzi la săbor să și însemneze.

Eșind în Buda nește predicatii foarte frumoase pentru folosul preoților și a poporenilor s'au adus pe sama tuturor bisericilor din cinstitul regiment, macar că bine ar fi ca fieștecare preot să aibă a sa, și când va vrea și va avea vreme să cetească și să învețe dintrânsa. Pentru acest sfârșit s'au și adus mai multe căzani decât biserici sânt. Aceste predicatii sânt făcute să se zică la îngropare, dară se pot zice totdeauna. Sânt în două cărți, în una sânt 40 de predicatii, întru al doilea sânt 15. Acestea amândouă se vând cu 12 florinți, foarte eftine după vremile de acum. Străduiți-vă a aduce banii pe săbor din lada bisericii, sau dela ceva făcători de bine. Și iarăși care preot va voi să aibă a sa, să aducă bani, că altmintrile se vor vinde în afară. Pe lângă aceasta fieștecare paroh să aducă în scris frumos ca să se poată trimite la consistorium: a) Pe cei cari s'au găsit luați în spiță oprită. b) Despărțitu-s'au după poruncă, sau trăiesc în fărădelege. c) În ce an, lună s'au cununat. d) Ce popă i-au cununat. e) Jăleri cari la vizitație s'au dat înainte a trăi în fărădelege, depărtatu-s'au sau ba? f) Dați-le încă odată de știre lor și la comendașii satelor. Cartea aceasta de milă trebuie împreună trimisă.

Ioan Nemeș vicareș.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cinstiți în Hs. frați!

Macarcă la săbor s'au dat înainte, totuși ca să nu se întâmple ceva sminteală, le mai procetesc ca fieștecare paroh scriindu-le să le poată la vremea sa și plini după orânduiala împărătească din 22 Iunie să se adune milă pentru orașul Lambach și pre sfârșitul

Aprilie să se trimită. După rânduiala împărătească din 28 Iunie să se adune milă pentru orașul Urfar-Liudi și pre 1 Aprilie să se trimită. După rânduiala împărătească din 28 Iunie pentru orașul Fronleiten în Stiria pe 30 ori 31 Mai, după porunca împărătească din 28 Iunie pentru Pojon și Rab de nou să se adune pe 30 sau 31 Mai. După rânduiala împărătească din 14 August să se adune milă pe 30 Iunie pentru orașul Minchenfielden din Austria. După rânduiala împărătească din 14 Septemvrie să se adune milă pentru lăcuiitorii din Klattau în Bohemia și pe 30 de zile Iunie să se trimită. După porunca împărătească din 31 Octomvrie nr. 9484 să se culeagă milă pentru 1000 de gazde din Buda, care au ars cu tot ce au avut și pe 30 sau 31 Iunie să se trimită. După porunca din 31 Octomvrie nr. 9890 să se adune milă pentru 94 de gazde din Sinovaroș din c. varmeghie cetății de Baltă și pe 31 Iunie să se trimită.

Fraților, bine să luați seama ca unde este poruncit ca pentru 2 sau 3 orașe tot pe sfârșitul acestei luni, atuncea să se facă țidulă dechilin pentru fieștecare oraș sau sat oare cât s'au căpătat, ca așa să se poată și trimite la Dl vlădică Exelenția sa.

Insemnat să rămăe stătornicește că fără de niciun cursuș în toți anii în 22 Octomvrie să se trimită botezați, morți, cununați, ultuiți, atuncea cantorii să vie cu protocoalele. Apoi pe tot anul deaci înainte pe întâia zi Mai feții să fie dimineața cu glăjușile pentru mir și glăjușile să fie bine astupate. Tot cu acest prilej să se aducă țidula pentru spovedire și iarăși ca să nu se facă trapăd, să se trimită și taxa hotărâtă, care n'au trimis încă mila pentru D. stegar Drăgan să o trimită.

Ioan Nemeș vicareș.

*

BCU "Central University Library Cluj" Cinstiți în Hs. frați preoți!

La arătarea mea cumcă toți câți au plată capătă încincit, și preoții noștri care n'au altă plată fără știola să capete încincit în băncute, adecă în loc de un zlot cinci în hârtie, au poruncit c. regiment ca oamenii dela 15 Martie încoace așa să plătească. Drept aceea ori ce ați slujit frățiile voastre, sau cantorii, dela 15 Martie încoace trebuie să se plătească în băncute încincit, adecă

în loc de 3 mărieși cincisprezece și așa în toate în loc de un mărieș cinci. Aceasta aveți de acum înainte și și dela 15 Martie încoace cât nu vi s'au plătit, a pofti.

Mir au venit, când veți trimite mila pe sfârșitul lui Mai vi se va trimite, că s'au schimbat glăjuțele și eu nu le cunosc.

Exelenția sa Dl vlădică poruncește după orânduiala crăiască din 10 Iunie nr. 47 ca să se adune milă pe sama amărăților din Engerau, și ce se va căpăta să se trimită încoace pe sfârșitul lui Septemvrie.

Năsăud, în 19 Mai 1811.

Ioan Nemeș vicareș.

Despre aceasta cu știola poruncă, și dela c. regiment astăzi pe la companie toate c. porunci de popa Makarie sânt cetite.

1. După înalta crăiasca poruncă din 29 April numărul 3456 poruncește Exelența sa să se adune milă pe seama a 33 de gazde ce au ars în Sasvaroș cu tot ce au avut. Pe lângă aceasta au ars și beserica noastră de acolo. Fraților îndemnați pe norod la această faptă bună. Am nedejde că preoții, cantorii și feții, precum și alți oameni bogați vor da pentru beserică, vor da mai mult, dară de chiln se scrie cât a căpătat pe sama celor arși și cât pe sama besericii, și ce s'a căpăta pe sfârșitul lui Dechemvrie în 30 să se trimită încoace.

2. După porunca împărătească din 16 Septemvrie numărul 7367 să se adune milă pentru lăcuiitorii dela Vințeligat și ce s'a căpăta pe sfârșitul lui April să se trimită încoace.

3. Pentru 1000 de gazde ce au ars în Buda, pentru care s'au mai dat dară puțin s'au adunat, să se adune milă și pe 30 Ianuarie anul 1812 să trimiteți încoace.

4. Poruncește Exelenția sa în 3 Octomvrie după înalta crăiască poruncă, ca pe sfârșitul lunii să trimitem în fieștecare sat: câte numărșuri sânt și câte gazde sânt, adecă părți însurate la un numărș. Apoi câte suflete de grănițeri, câte suflete de jăleri și câte de țigani, care sânt de legea noastră uniți.

Vi se poruncește frăților voastre, ca după luarea acestii porunci să socotiți deamăruntul și drept să dați încoace frumos scris în satul frății tale că sânt pentru pildă: 10 numărșuri, 2-do 15

gazde, sau familii sau pârșani însurați, 3-tio 50 de suflete de grănițeri, 4-to 20 de suflete de jăleri și 10 suflete de țigani. Această am arătat, ca să scrieți întru acesta chip. Dară să socotiți bine toate drept și negreșit pe 31 Octomvrie să fie în Blaj.

Și pe urmă veți scrie numele preoților, cantorilor și a feților tot într'o scrisoare.

Năsăud, în 22 Octomvrie 1811.

Ioan Nemeș vicareș.

*

Ioan Nemeș vicareș Rodnii zice cătră norod.

Aduceți-Vă aminte iubiților fiindcă goli am venit în lume, goli ne vom și duce. Din toate câte avem n'om duce nemica cu noi. Că toată stăpânirea noastră va fi strânsă într'un copârșău de 3—4 coți de pânză și nește hăinișoare. Dară nici aceste n'or rămâne; ighiabul, copericiul de lemn se putrezește, de fer îl mănâncă rugina; hainele și pânza în scurtă vreme se fac nemica, și trupul în macar cât de frumos îmbrăcat se face putoare, mâncare viermilor și cenușă. Toate ale noastre rămân aici, nimic nu merge cu noi, numai fapta cea bună făcută și mila dată la săraci și după învățătura dătătorului de lege Hs. în evanghelie iaste, no omoară carii nici furii o fură, nici rugina o strică, nici moliile o rod. Ce dăm aici aceea găsim acolo înmulțit, ba netrecut și vecinic. Așadară să ne străduim în tot chipul a da la cei amărâți, nenorociți și săraci. Să cercăm ca să avem cui da dintre ale noastre și aflându-i a da, să dăm cu bucurie, că pre dătătorul de bunăvoie iubește D-zeu, la dat milă celor săraci și ajutoriu celor nenorociți și lipsiți. Și firea ne învață, cunoștința ne spune că se mișcă, văzând și auzând nenorociri și întâmplări rele și fără voie, de nu-i împetrită prin răutăți și obicei la răutăți. Firea ne învață ca să ajutăm pe alții în sărăcii în nenorociri, că și noi am vrea și poftim ca să ne ajute și să ne miluiască alții când am fi în nenorocire și sărăcire. Și evanghelia poruncește: toate câte ați vrea să vă facă vouă oamenii faceți și voi lor așijderea! Cele care ne prisosesc nouă sunt a celor lipsiți și săraci. La toți săracii și cerșitorii e bine a da evlavie și pomană bună. Dară acuma în mijlocul nostru alți săraci și nenorociți, nu cerșitori, la cari a da milă

și ajutorință și pomană este și mai mare faptă bună ba și datorie. Că cei săraci cerșitori pe la căsi capătă la o casă și de nu merge la alta, sau se duc în alt sat; iară săraci, nenorociți, amărâți, vrednici de milă și de ajutoriu sânt falnici pârlitii Rodnii, prin care strajnic și groaznic foc ce în 29 Aprilie Luni după amezăzi eșind în puținele ceasuri 92 de căsi cu șuri cu grajduri și cu tot ce au avut în ele și ce nu și-le au întors au ars au păgubit, și la cea mai de pre urmă sărăcie au ajuns, n'au rămas cu nemic fără cu ce au fost la ei, fără de cină de o sară Mulți fiind la câmp și-au găsit toate ale lor șperlă. Muerile de au scăpat cu pruncii. Ce au scos afară în uliță și în ogradă a ars, sâlnicind tare focul pentru vântul ce bătea, fiind cu această secetă toate uscate. Pe lung și amăruntul a vă povesti grozăvia focului și sărăcia amarului și lipsa acestor oameni de milă și de jale nu pociu destul. Că au rămas goli și în lipsa foamii a cerși pe satē nu pot și la unii li și rușine. Se topesc în lipsă și se vestejesc în amar. Sânt alte femei cu prunci singure, alții bătrâni fiind, la unii părinții, la alții frații, la alții feciorii, la alții bărbații duși afară n'au nici un ajutor, nici o sprijoană. La noi aleargă, iubiților creștini și creștine, cărora nu ne-au luat D-zeu ce avem, ci ca să avem de unde-i ajutori ne-au lăsat această soarte de obște: Astăzi mie mâne ție! Cine știi cele viitoare? Vedeți că într'o clipă se mută cele lumești! Să dăm până avem, că ce dăm aceea rămâne. Nici focul nici alt-celea nu le strămută. Oare fi va vr'un bărbat sau vr'o femeie care să fie așa de împetrită la inimă, sau așa de împotrecleți cât să'l lasă inima să nu dea ceva bucate, bani sau hănișoare la acești amărâți și nenorociți. Eu socotesc, ba am bună nedejde, că mai nici unu nu se va afla nici bărbat nici fomee, care să nu se miște la acești amărâți din ce le-a dat D-zeu: grâu, mălai, ovăs, săcară, hănișoare batăr și cam vechi, suman, cioareci, cămeși, izmene, zadii, cămeșui de prunci și fomeiești, cu un cuvânt cine l'a înputera D-zeu, și aceasta fără de întârziere căci de ce-i mai mare lipsa de aceea și ajutorul și mila. Mai trimiță cu atâta mai vartos căci nici de sămănat n'au mălai. Știu că și de altă dată ați ajutat și ați dat milă încă într'alte țări, că mult vă străduiți a ajuta pe cei de acasă, pe frații și prietenii voștri cari ȋs la un regiment și la o slujbă, a cărora lipsă și sărăcie deaproape o puteți vedea.

Nu ne vom săraci cu ce vom da la aceștia, ci vom căpăta cu suta și cu miia după mulțămăta și bogdaprostea care ne vor zice gustând din cele care le vom da de mâncare și purtând care le vom da de îmbrăcare, și ne-a feri D-zeu de foc și alte nenorociri în lumea aceasta; iară la județ a zice la aceștia cari vor da la acești pârliti și amărâți săraci: Veniți blagosloviții părintelui meu de moșteniți împărăția ceriului, care-i gătită voauă, că am fost gol și m'ați îmbrăcat, flămând și mi-ați dat de mâncare! Iar de cătră cei ce nu-și deschid ochii spre cei goli și flămânzi să-i ajute, le va zice: Duceți-vă dela mine blăstămaților în focul de veci cu Diavolul, că am fost gol flămând, cum is Rodnenii, și nu mi-ați dat de mâncat, gol, cum is Rodnenii, și nu m'ați îmbrăcat. Că doară să căpătăm bine și în lumea aceasta și în cealaltă și ca să scăpăm de rău și de primejdie în lumea aceasta și în cealaltă, să ne străduim după puțința noastră pre acești nenorociți a-i ajuta, că tot mai fericit a da decât a lua, adevă mai bine a da și jumătate din avuție la cei lipsiți de tot, decât să ți-le mistuiască focul, și să umbli pela alții după ajutoriu și milă. La aceasta vă îndemn și zic cine are urechi de auzit să audă!

Al vostru în Hs. părinte

Ioan Nemeș vicareș.

Năsăud, în 3 Mai 1812.

P. S. Preoții, cantorii și feții de s'or îndura a da ceva nenorocitului fratelui nostru Grasiu preotului dela Rodna care cu toate ce au avut au ars, precum am bună nedejde și îi și îndemn să trimită deschilinit pe făt sau diac încoace, cât mai curund. Inșă aceasta să nu împiedece ca să nu dea și cu satu pe sama celor lipsiți din Rodna.

*

Indreptări la articolul „Documente bisericești“ din Nr. 7 al „Arh. som.“:

Pag. 48 rândul 3 de jos:	fânului	în loc de sânului.
„ 57 „ 1 de sus:	râtăciri	„ „ „ rămăziri
„ 58 „ ultim:	inșculuiască	„ „ „ înșilicluiască
„ 62 „ 7 de sus:	jocurile	„ „ „ focurile
„ 66 „ 5 de sus:	treapădul	„ „ „ trinpădul
„ 71 „ 7 de jos:	săști (6)	„ „ „ să ști
„ 72 „ 2 de sus:	„ „	„ „ „ „ „

Pag. 72 rândul 3 de jos : <i>șeizeci</i>			în loc de <i>șăici</i>		
"	73	11 de jos : <i>treapăde</i>	"	"	" prapoade
"	74	ultim : <i>săracul</i>	"	"	" dracul
"	75	2-3 de sus : <i>Wolfgang Fürster</i>	"	"	" Bolfă Gangă jurșter
"	75	3 de jos : <i>potolit</i>	"	"	" pitolit.

DIN SCRISORILE CELOR DISPĂRUȚI

VIRGIL ȘOTROPA

Socotind că este necesar să se cunoască cât mai detaliat multele și diversele faze prin cari a trecut viața socială, politică și culturală a poporului nostru, vom publica din timp în timp și scrisori de-ale bărbaților cari oarecând au avut rol activ în viața publică, și în cerc mai restrins ori mai larg au contribuit la clădirea ființei noastre naționale. Credem că prin publicații de felul acesta mulți vor putea să se dămirească și instruească despre stări și fapte cari le-au fost necunoscute, și își vor putea forma judecată obiectivă despre acțiuni și rezultate de mai mare ori mai mică importanță.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Incepem cu scrisoarea trimisă cu data Cluj 12 Aprilie 1866 de către primprocurorul Ioan Florian judecătorului Florian Porcius dela tribunalul din Năsăud.

Ioan Florian, fiu de preot, născut la 25 Sept. 1829 în Șoimuș, după terminarea în 1852 a liceului din Blaj și apoi a academiei de drept din Sibiu, a servit la mai multe judecătorii și tribunale până în 1861, când a fost numit primnotar al nou organizatului district năsăudean, iar în 1862 primprocuror la tribunalul din Năsăud. În 1871 a devenit prezidentul acestui tribunal, iar în 1875 a fost transferat tot ca prezident la tribunalul din Odorheiul săcuiesc unde a răposat în 1894. Tot timpul cât a sta în Năsăud a fost membru în comitetul fondurilor grănicerești și în mai multe rânduri prezidentul comisiei administratoare a acelor fonduri, dezvoltând activitate rodnică și dovedind mult interes pentru cauzele școlare ale ținutului nostru năsăudean.

În 1866 comitetul înaintase guvernului spre aprobare așa numitul „Instrument fundațional“ la a cărui redactare *Florian* a colaborat cu mare zel, și insistinței sale neobosite este a se mulțami în mare parte confirmarea obținută foarte anevoie dela guvernul maghiar în 1871. Înainte de-a ajunge însă literile fundaționale la guvern, fiindcă ele priveau școli cari stătuseră și aveau să stea în legătură cu autoritățile bisericești, așa grănicerii voiau ca și consistorul diecezan gr. cat. din Gherla să ratifice acel act important. Între episcopul de atunci *Ioan Vancea* și între eforia fondurilor năsăudene se iviseră însă în această chestie divergențe de păreri, cari nu putură fi aplanate prin schimbul de scrisori ce a urmat. În sfârșit comitetul și comisiunea fondurilor grănicerești autoriză pe căpitanul suprem (prefectul districtual) *Alexandru Bohățel* și pe *Ioan Florian* să meargă în persoană la Gherla și să trateze cu vladica și cu consistorul în cauza ratificării. Despre aceste tratative și frământări cu episcopul, cu prepozitul *Macedon Pop*, fost mai înainte vicar în Năsăud, și cu ceilalți membri ai consistorului, scrie *Florian* cu vioiciunea și umorul ce-l caracterizau.

Cluj 12/4 1866.

Moşule şi Cumetre!

Cred că rezultatul misiunii mele îl vei şti din absenţa mea până azi şi din telegramul care cred că l-ai primit Marţi. Dar totuşi să-ţi scriu starea lucrului şi până când voi sosi eu Sâmbătă, în următoarele.

Noi am sosit Luni la 6 ore în Gherla. Cum ne-am coborît de pe car am mers la Dl Prepozit care ne-a spus cursul lucrului trecut, şi cumcă dânsul nu sperează şi nu crede că vom putea face ceva etc. etc. Destul că noi i-am spus mai multe foarte rezolut, şi aşa de aci, după ce a înserat, am mers la Episcopul ca să ştim de seara ce avem de aşteptat, cât eu în caz negativ să pot porni cu posta către casă încă atunci noaptea.

Episcopul era consternat şi speriat. Dânsul mai întâiu şi-a motivat rescriptul şi verbal fel şi formă. După aceea am început noi; i-am arătat paguba, periclul şi apoi argumentele şi motivele noastre, ştii cum le cam spusese eu şi acasă; la cari toate episcopul s'a turburat, a roşit, îngălbenit, răcit, a asudat etc., cari toate au ţinut până la 12 ore. În urmă a declarat că e gata de-a complana lucrul, că el nu e numai popă dar şi român, şi partea primă va subordina-o la a două. Când apoi ne-am despărţit cu acea concluziune, că Marţi va convoca consistorul, unde vom fi şi noi şi vom desbata lucrul.

Marţi la 9 ore ne-am pus la masa consistorială. Episcopul a deschis desbaterea, Dl Căpitan a desfăşurat lucrul foarte bine şi per longum et latum. S'a luat apoi punctul prim; desbateri înverşunate. Dl Prepozit s'a bolnăvit încă la 1 punct şi s'a sculat dela masă; Episcopul l-a oprit destul, dar n'a putut mai încolo lua parte apucându-l diareul. Şi aşa noi ambii am rămas faţă cu tot consistorul.

Desbaterea peste cele 2 puncte d'întâi a ţinut până la 2 ore, fără ca să ne înmuiem, când apoi noi i-am declarat părerea de rău pentru călătoria şi osteneala fără rezultat. Dl Căpitan a băgat Rescriptul în buzunar, şi eu am început a aduna actele de pe masă. Episcopul a îngălbenit şi lăcrămând m'a provocat pe mine ca să-i descoper sincer spre ce sum înputernicit, căci dânsul nu ne poate lăsa la o despărţire; astfel vorbind cu mâna pe piept

foarte frumos, și revera foarte bine, la care tot consistorul a pus capul în piept.

Eu la acestea rezumând lucrul, starea noastră cea ticăloasă materială, mărimea și însemnătatea fundațiunei, periclitarea atâtor sute de tineri prin închiderea școlilor etc. urmate din nișcări caprițuri bazate pe Concordat care azi e combătut din toate părțile, și urmările confesionale în cazul ruinării totulului etc.; apoi i-am descoperit înputerirea mea, că adevărat:

Dupăce noi prin terminii „Ordinariatul și Consistorul respectiv” am înțeles și înțelegem pe cel greco-catolic azi cu scaunul în Gherla; și dupăce școlile și institutele deschise și înființându, precum arată decretul regești, sunt române greco-catolice; așa ne învoim ca în clauzula Ordinariatului — dacă se va afla necesar — să se facă aceste 2 puncte evident, că adevărat Ordinariatul așa le înțelege. Dar mai mult nici în clauzulă nu concedem de a-se pune. Iară ce se atinge de celelalte puncte din reflexiunile Consistorului, — si fractus illabatur orbis — nu voim, nu putem și nu vom concede de a-se pune nici în clauzulă și nici în textul Instrumentului, nu vom mai adauge sau modifica nicio literă, cu atât mai puțin cuvinte.

Aceasta îmi este misiunea cu care am venit; pue fiecare mâna pe conștiință, întrebe-se pe sine, pue toate în cumpănă, și apoi decidă; pentrucă până la Dumineca Tomii sunt încă numai 4 zile, ale cărei urmări nu vor fi neînsemnate, și poate obiect de afuri-senie pentru posteritate.

Tăcere profundă! Episcopul tremurând a provocat pe Consistor: doar e gata lucrul, că aceste-s vorbe mari, și mai bine ar fi să pășim la formularea clauzei. Episcopul a dictat una, Dl căpitan a concipiat încă una, și în urmă s'a primit a Dlui Căpitan. Și așa lucrul s'a împăcat, așa că în clauzulă s'a pus că se primește, ratifică și aprobează Instrumentul fundațional cu acea prea umilită rugare, ca în preanalta sancțiune să se expună că institutele înființate și înființându sunt și au să fie române greco-catolice, și sub „Ordinariatul și Consistorul respectiv” se înțelege cel greco-catolic acum cu reședința în Gherla.

Eu mi-am luat o copie de pe clauzulă, apoi ne-a sărutat Episcopul și ne-a dat vinars; bucuria a fost generală în inteligența

cea mică, și numaidecât s'a scris clauzula pe Instrument, și seara s'a expediat tot actul la Cluj.

Am vorbit cu Episcopul despre mutarea episcopiei (la Năsăud), și despre Sinodul mixt. Episcopul ne-a promis că e rezoluț la toate, și în scurt timp va aduna inteligența română din dieceză la o consultare.

Miercuri am venit la Cluj, azi vom merge pe la toți și mâne pornim către casă, Sâmbătă vom sosi.

Aci e lumea plouată, Sașii vreau să meargă în deputațiune la Împăratul să-i aștearnă în persoană reprezentăția lor. Guvernul nu-i lasă. Deputații români din Ardeal vor ținea adunare.

Mă recomand la toți și sunt al D-Voastre sincer

Florian.

Urmează două scrisori pe cari a binevoit să ni-le pună la dispoziție dl Aurel A. Mureșianu, publicist în Brașov, comentându-le așa: „Două scrisori, către Iacob Mureșianu, ale fostului protofiscal al districtului Năsăud și deputat în dieta Transilvaniei Ioan Florian, din insufletita epocă constituțională dintre anii 1860—1865, când ținutul Năsăudului putu în sfârșit să fie și el administrat pentru prima dată de Români“.

Năsăud în 2/8 1861.

Mult Onorate Domnule!

Poate vei cugeta că suntem morți, de nu-ți mai scriem. Dar cauza este lipsa timpului și nepăsarea, cu carea tractează aleșii noștri amployați officiolatul districtual, fiind-că iată acum sunt 6 săptămâni de când ne-am constituit și dintre toți amployații aleși încă tot numai eu sum la officiolat, iară ceilalți parte nu-s aici, parte de și sunt în Năsăud, dar nu se arată la pretoriu,*) trăind în ideea, că acum alegându-i poporul nu mai au de a da sama nimănui, fără au să fie Domni, și altul să lucre. Aceasta însă să

*) Prefectura districtului.

nu te supere, căci numai până atunci va ține, până se vor întâri alegerile și operatul congregațiunii dela Gubern, de unde încă până azi nu a venit nimic. Dar apoi să vezi cum să-i cităm, și care nu va veni îndată alegem alții. În „Korunk“ încă vei fi văzut cum spală cineva pe Luchi.

Noutăți aci nu avem, fără că pădurile se pradă tare, și cauza sunt pădurarii c. și r., însă cât va veni Căpitanul Suprem*) dela Cluj unde este dus de 12 zile, apoi vom face tot ce ne va fi în putință spre a împiedeca prevaricațiunile. Căpitanul suprem s'a dus la Cluj parte în cauze private familiare, parte ca să mai vadă ce se lucră la Gubern, și ce este cauza de nu mai vine ceva peste protocolul congr.

Gubernul de altmintrelea se interesează tare de Districtul nostru, și se vede că vrea să ne ajute cât poate. Miko**) a căpătat 20.000 fl. Vorschusz (avans) spre a coperi spesele comitatelor, și nouă de acolo ne-a dat 2000 fl. ad. a ¹/₁₀.

În privința contribuțiunei îți pot spune știrea îmbucurătoare, că după ce noi am început la scoaterea ei cu tot adinsul, oamenii plătesc mereu, și așa de execuțiune nu ne este frică.

Lucrurile și cele vechi și nouă merg repede — toți oamenii sunt mulțumiți — dar mie încă mi-se vede prin urechi.

Cauza de căpetenie a scrisoarei acesteia este, că D. Căpitan supr. s'a prenumerat pe (sic) „Gazetă“ pe semestrul acesta și de atunci numai un număr a căpătat, adecă cel dintâi din semestru, și celelalte nu. Eu încă mă rugasem în o scrisoare ca să-mi trimiți și mie un exemplar la Năsăud — dar nici eu, nici Căp. supr. nu am căpătat, afară de aceea toți prenumeranții din Districtul acesta, unde mă întâlnesc, se plâng de neregularitatea expedițiunei Gazetei, și că mai mulți numeri nu le-au venit, și cei mai mulți sunt gata de nu mai prenumera din cauza aceasta. Vezi dară fă larmă la spurcatul acela de expeditor neamț să le trimită regulat.***)

Recomandându-mă sum al D-tale sincer

Florian.

*) Nou numitul prefect al districtului: Alexandru Bohățiel, fost avocat în Cluj.

**) Guvernatorul Transilvaniei, contele Miko.

***) Expediția „Gazetei“ se făcea atunci încă de către tipografia Gött din Brașov.

Mult Onorate Domnule!

Scrisoarea D-Tale mult prețuită am primit-o, la carea însă nu mai cugetam să-ți răspund în scris fără numai cu gura, pentru-că de 3 luni în toată ziua vreau a pleca către Brașov, și iată încă până azi sunt tot aicea.

Cauza de căpetenie e Neposul, pentru-că mai nu e zi în care să nu se întâmple ceva între Pintac și Nepos. *) În Pintac stau 9 cai de-a Neposenilor închiși din 31 August, în Nepos stau 70 capre cam de 5 săptămâni și 10 cai din Pintac cam de 5 zile închiși. Finea se vede că va fi cam tristă, căci acum se mestecă și Comandirul Montenovo **) în cauza aceasta și vrea să facă cauză națională. Tocma acum i-am scris o relațiune de 3 coale cu 12 acuze în care îi deslușim lucrul, pentru că se vede a fi preocupat de Sași și informat sinistru. Apoi să o știi și aceia că Montenovo nu ne-a scris numai ca dela General Comando, fără curat ca Gubernator, căci zice mai adeseori: „ich als kommandierender General des Landes, — ich sehe mich veranlaszt — ich bin verpflichtet — ich werde nicht dulden — ich werde verfügen etc.“ tot cam în tonul acesta scrie; apoi să știi și aceia, că comisiunea carea s'a esmis dela Guberniu în cauza Vărarii, și carea acuma cam de 3 săpt. tot examină oamenii cari au fost la bătae, stă din un Maior Virág, Moga secretar, un Sas Rösler și din un auditor. Praeses e maiorul Virág, și acolo încă merge per „ich“, apoi tot Virág a dat porunci praesidiale la toate satele noastre, ad.: Ilva m., Feldru, Nepos și Rebrîșoara, ca în 48 de ore să-i ducă toate puștile din sat la el, că dacă nu, va veni cu cătane pe ei; însă dela Sași nu le-a luat și nu le ia, fără s'a exprimat că de vor mai pune Neposenii picior pe locul controvers, va veni cu 2 Compănii, decât, la Nepos pe execuție. În contra la toate aceste au mers recursuri și protesturi la Guberniu, dar văd că și Gub. este numai mascul, pentru-că Montenovo gubernează; din toate se vede că se aproprie catastrofa.

*) Istoricul vechei controverse de hotar dintre comuna românească Nepos și comuna săsească Pintac se face într'un raport apărut în „Gazeta Trans.“ Nr. 74 din 1861. Dr. N. Șimon în biografia lui Vasile Nașcu (Năsăud, 1911) zice că autorul acelui articol semnat C. L. a fost I. Florian.

**) Principele Montenuovo, generalul comandant peste armata din Ardeal.

De toate aceste nu pomeni nimic în „Gazetă“, căci peste 3 zile ți-om trimite noi un articolu scurt.

Despre ofertul D-Tale 100 fl. pentru gimnaziul marian vom vorbi și desbăte cu gura, pentru-că noi avem planuri mai mari și le-am și pus în lucrare, dar tăcem ca peștele până se vor înființa, și apoi să publicăm lucru gata. Planuri colosale: „Școli comunale bine organizate, 5 școli triviale (mai ca normale), apoi în Năsăud școală normală de 4 clase, școală reală, preparandie, gimnaziu complet de 8 clase cu facultate filozofică nb. (nota bene) tocma ca liceul din Cluj, pe acela l'om lua de model; apoi un seminar recte convict pentru 100 de tineri curat grănișeri.“ Zidirile pentru toate acestea se vor începe în primăvara viitoare de sigur, tot materialul îl avem oferit până acuma, precum și palmași câți vor fi de lipsă; acum numai loc și plata maisterilor, aceste ni le va da fondul proventelor.

Cu anul 1862/3 se vor deschide 2 clase gimnaziale și în convict se vor primi 20 tineri, și în anul 1870 trebue să fie toate gata: gimnaziul complet, convict plin; apoi pe D-ta te vom aduce cu toată solemnitatea de Director Supremus, și te vom primi cu pompă ca pe împăratul.

Ce zici la aceste? Așa că sunt frumoase? Acuma numai de nu ne-ar conturba vre-o revoluțiune etc. Pe Ioachim*) l-am citat peremptoric și i-am trimis și bani de drum, numai să vină, și acum cred că va veni.

Ce se atinge de organizarea noastră, noi suntem organizați, precum știi din protocolul congregațiunei. Reflexiunile guberniului la protocolul acela le-am fost trimis Dlui Barițiu, fiind-că D-ta atunci erai în Előpatak (Vâlcele).

Sedria sau scaunul judecătorerc la noi s'a început în 3 Octobree și judecătoria curge mereu. Precum știi eu, în toată țara numai la noi.

*) *Ioachim Mureșianu*, absolvent al academiei de drepturi din Sibiu, fost concipist în ministerul de justiție din Viena, deputat în dieta Transilvaniei din Sibiu, apoi avocat și președinte de tribunal în Năsăud. Unul dintre cei mai mari luptători pentru drepturile Grănicerilor. Nepotul lui Iacob Mureșianu.

Despre Reichsrath nu-ți putem scrie nimic, până nu vedem ce va fi cu Dieta*), și până nu ne vedem naționalitatea asigurată. Noi cugetăm că în privința asta ar fi de tăcut, pentrucă o declarație atât pro cât și contra ne poate fi stricătoare. Dacă ne-om vedea naționalitatea asigurată, apoi vom face ce vor face celelalte naționalități de sub coroana Ungariei. Ori ce zici?

În cât pentru cortelul meu la D. Gheorghe Ioan, te rog fi bun excuză-mă, pentru-că eu fiind totdeauna gata, am tot cugetat, că voi merge singur la Brașov și așa nu am scris. Pe Petrea să-l țipe de acolo să se ducă în Șchei la o gazdă care să-i dea și de mâncare, până voi veni eu. Eu cuget, că în luna aceasta negreșit voi veni. Deci recomandându-mă la toți, sărutând mâna la Doamne sum al D-tale sincer fiin

Năsăud 19/10 1861.

Florian.

Între scrisorile rămase dela vicecăpitanul și academicianul Florian Porcius se află și una pe care în 28 Februarie 1867 Iosif Gall, funcționar la cancelaria aulică transilvană din Viena, a scris-o căpitanului suprem Alexandru Bohățiel din Năsăud.

Iosif Gall, fiu de protopop, născut la 1839 în Cluj, a studiat în Cluj și Viena. După obținerea doctoratului în drept a făcut practica de avocat, iar în 1862 a intrat în serviciul cancelariei aulice transilvane din Viena, de unde în 1867 a fost transferat în ministerul maghiar de justiție. Ajuns să fie judecător la curtea de casație din Budapesta, a dimisionat în 1881 trecând la cariera politică. Ca deputat în camera maghiară a înființat în 1884 un partid așa numit „moderat“, al cărui organ a fost ziarul „Viitorul“. În 1887 a fost numit membru în camera „magnaților“ (senator). Ca membru al sinoadelor și congreselor bisericii ortodoxe a dovedit viu interes pentru afacerile bisericești. A răposat în 1912, lăsând mare parte din avere pentru scopuri culturale românești.

Anul 1867, din care este datată scrisoarea, este anul fatalelor schimbări politice din monarhia austro-ungară, când adică s'a zămislit faimosul „dualism“ prin care

*) E vorba de viitoarea dietă a Transilvaniei.

toate națiunile aflătoare în acel imperiu au fost aservite arbitrului Nemților și Maghiarilor. Fără intenția să judecăm aci prin comparații ținuta politică alui Iosif Gall, care maicusamă după numirea sa în camera „magnaților“ era învinovățit că ar fi mare filomaghiar; credem că este instructiv să se vadă cum și ce scriea el în 1867, când toți Românii monarhiei erau cuprinși de indignare și decepție, și când Năsăudenii aveau prin ministerele maghiare multe chestii importante, pentru a căror rezolvare favorabilă stăruia pe toate căile înțeleptul prefect Bohățiel.

Unchiule!

Iară eu sum păcătosul care am rămas mai lung timp dator cu răspunsul, dar ce-ți puteam scrie dela cancelaria unde în timpurile din urmă toate se făceau secret în prezidiu, și eu numai atunci dam de ele când le vedeam publicate prin jurnale. Apoi cauzele D-Voastre nu s'au mișcat niciun pas nainte; treaba cu gimnaziul sau mai bine zicând cu „cartea fundațională“ s'a rentors iară prin Gubern în jos spre completare. Comisiunea regulătoare de posesiune, cu intrigile Sașilor dela Cancelarie și Ministerul de finanțe — unde în locul lui Conrad a ajuns iară un Sas, fratele lui Friedenfels, — își mai susține viața, deși de mult trebuia desfăcută. De lad, Pintac nu mai aud nimic.

Față cu evenimentele cele mari politice pierde omul însă cauzele mai mărunțele dinaintea ochilor, pe cât e existența națională amenințată; și cred că și pe acolo, tot așa ca și pe aci, cu cugeturi grele, cu combinațiuni peste combinațiuni asupra acțiunii politice, se va scula și culca tot Românul bun. Ce e de făcut ca să nu ne îngroape torentul? ne întrebăm și noi pe aici în toată ziua. Unde sunt bravele regimente române dela 1848 cari să ia inițiativa? Unde e duhul și conștelegerea bărbaților noștri ca la Mai 1848? se întreabă cu jale fiecare.

Tristă icoană de disoordine ne dau jurnalele din țară, triste semne de demoralizațiune politică, cei din Principate cu eternele

lor revoltări. Trist prospect, înțelepciunea și precugetarea cu care încep a-se reconstitui Maghiarii, și absoluta tăcere, nemișcare a Românilor noștri transilvaneni atunci când li-se răpi cel mai scump odor: autonomia țerii; când li-se trase de sub picioare unica bază sigură de reorganizare națională, și sunt aruncați jertfă maghiarismului! Oare să nu mai aibă nime suflet pentru binele națiunii? Să nu se mai afle între Românii Transilvaniei un al doilea Bărnuțiu și Iancu?

Noi pe aici vedem cu fiori apropiindu-se 10 Martie când să-și întindă ministerul maghiar ghiarele peste biata noastră patrie, fără ca Românii ardeleni să dea cel mai mic semn de viață, să protesteze încontra acestei călcări de legi; atunci când toate popoarele imperiului se mișcă, când puterile regimului frânte nu sunt în stare n'au curajul a împiedeca atare manifestațiune; atunci când aici în cercurile cele mai înalte sunt atât de spăimântați de se tem de toată umbra ce se mișcă, și prin mișcarea noastră combinată cu mișcarea Croaților, Boemilor, cu un cuvânt a Slavilor încontra dualismului, am putea să-i frângem gâtul aranjamentului maghiar, până n'a ajuns a ne încătușa iară cât să nu ne putem mișca!

Ce să fie cauza? Apatia, letargia? Sau vana irază, oarba încredere ce o aude omul din multe guri, că ministerul maghiar și așa nu va ținea lung? Da, nu va ținea dacă ne vom împlini datorința spre a face toate pentru curânda lui răsturnare; dar nu se va răsturna el singur, dacă noi ne vom uita la el cu mâinile în sân!

Unica speranță ne mai e Districtul Năsăudului. Combinațiunea general aprobată merge într'acolo, că Năsăudenii sau în adunare districtuală sau, dacă nu se va putea aceasta, altcum, să protesteze în contra nelegiuitei desființări a autonomiei transilvane și supunerii sub minister maghiar. Să declare, ca și în 14 Sept. 1848, că nu se vor supune ministerului maghiar, nefiind Ardealul țară maghiară, ci numai unui minister din Viena; că dieta din 1863/4 nefiind legal desființată, există, și să se concheme spre a alege deputați la senatul imperial, având noi relațiunile noastre regulate față cu imperiul. Lângă acest protest să se alătore apoi toate comunele române din Transilvania și corporațiunile române, prin adrese îndreptate către Năsăudeni sau tron; și în acest chip

s'ar manifesta în mod legal voința tuturor Românilor din Ardeal, spre a-ne salva barem încâtva onoarea politică.

După aceste însă ar mai trebui să urmeze din alte părți ceva și mai puternic, știi cam ă la Blaj 1848. Însă deocamdată protestul ar fi de lipsă neîncunjurat, și încă cât de curând, așa cât să se fineze toată demonstrația încă înainte de 10 Martie, putându-se acum pune mai ușor în scenă.

La Năsăudeni privim cu toții ca la unica speranță, și am luat asupra-mi a te încunoștința despre aceasta; pentru că suntem de acea convingere că aflând de bună idea aceasta, din cunoscutul zel ce l-ai desvoltat până acum în cauzele naționale, vei face pași energici spre a scoate lucrul la cale, ce pelângă popularitatea-ți cunoscută nimănui altuia nu-i poate succede în atare măsură. Iar pe mine să mă excuzi dacă am luat asupra-mi a te agrăi într'o cauză atât de confidențială, bazându-mă pe cunoștința noastră de până acum și oferindu-mă la contraservicii orișicând vei pofti.

Cancelaria vei ști că e desfăcută, în zilele aceste va urma completarea ministerului. Bine ar fi dacă ar succede a pune în scenă o resignare generală a dregătorilor români dela dicasterii; altcum resignarea unuia sau altuia singuratic nu aduce niciun folos.

Pelângă cari cu deosebită stîrnă rămân

Viena, în 28 Febr. 1867. al D-Tale preaplecat serv:
Dr. Gall.

Salut pe D. Porcius, Lica, Mureșianu, Pop Ștefan, căruia acuș mi-se pare vom avea de a-i gratula (la decorație).

O AUDIENȚĂ LA VODĂ CAROL ÎN 1880

A. P. ALEXI

Unul dintre cei mai zeloși profesori ai liceului născădean a fost Dr. Artemiu Publiu Alexi (1847—1896) care a servit la liceul nostru timp de 23 ani dezvoltând o rodnică activitate și pe terenul literar-științific. Împreună cu prot. Maxim Pop a scris și publicat în 1878 „Resbelul oriental”; apoi are mai multe broșuri și tratate maicuseamă din domeniul botanicei. A colaborat la reviste române și germane, a fost membru al diferitelor societăți și pentru meritele sale i-s'a conferit la 1881 medalia Bene-Merenti.

Chiar și dintre cei ce l-au cunoscut, puțini vor fi cari știu ori își mai aduc aminte, că Alexi publicase în „Familia” lui Iosif Vulcan o întreagă serie de „Suveniri și notițe de călătorie” cu conținut destul de interesant. Dintre acele reproducem aci, din Nr. 39 al „Familiei” pe a. 1882, capitolul în care povestește cum a decurs audiența pe care i-a acordat-o în 1880 Carol Domnitorul României:

Era un ceas după miezăzi când am ajuns la gara dela Sinaia. Aci m'am dat jos și am făcut cunoștință cu șeful de stație Constantin Dudescu care, spunându-i intențiunea mea de a fi primit decătre Domnitorul, mi-a oferit cu multă bunăvoință camerele sale pentru a-mi face toaleta de lipsă. Altcum ar fi trebuit să merg în vreun otel, care împrejurare mi-ar fi consumat mai mult din vremea ce-mi era foarte scurtă, căci cu trenul de persoane ce avea să sosească îndată după trei ceasuri, aveam să călătoresc mai departe, pentrucă la Predeal mă așteptau doi amici.

Insoțit de un servitor dela gară ca conducător, la orele 2^{1/4} suiam dealul mănăstirii Sinaia. La intrarea în curtea mănăstirii era garda de onoare, însă nu ca la alte curți postată în sentinele etc. ci feciorii erau comozi, ofițerii se jucau de-a popicul (cugle).

Un ofițer de gardă, al cărui nume cu părere de rău l-am uitat, îmi dă informațiunea cumcă „Măria Sa chiar acum se află la masă (dejun)“; dar cutoateacestea se duce pentru a mă însinua (anunța). Eram în o discuțiune animată cu mai mulți ofițeri din gardă cari se adunaseră în jurul meu când, nu trecuse 5 minute, veni adiutantul Măriei Sale, d. maior Maghier, fiul bravului general Maghier ce murise nu de mult în Craiova, și mă înștiință cumcă Alteța Sa a binevoit a-mi încuviința primirea. A luat informațiuni despre dorința mea și apoi a făcut raport. Abia au trecut 2—3 minute când vine un servitor de casă de ai Măriei Sale, mă invită să intru în salonul de primire unde mă așteaptă Măria Sa, și mă conduce până acolo.

Trebue să fac mărturisirea că în acel moment mi se afla inima în o mare agitațiune. Și cum nu! Numai peste câteva secunde aveam să văd cu ochii mei în realitate pe Domnitorul Carol, aveam să mă bucur de fericirea de a fi unul dintre acei puțini Ardeleni cari au salutat în persoană pe marele erou dela Plevna.

În salonul de primire se afla Alteța Sa și dl maior Maghier. Intrând aci m'a surprins simplitatea aranjamentului, lipsa de lux, precum sunt de regulă saloanele oamenilor mari, și precum mă așteptam să aflu și aici. Dar mai mult m'a surprins tratarea atât de afabilă cu care am fost întâmpinat din partea Măriei Sale.

Abia fui prezentat prin dl maior Maghier, când Alteța Sa începu a-mi da întrebări una după alta înainte de a avea eu timp de ami zice dicția ce mi-am fost compus, vezi Doamne, mai înainte, pentruca să nu vorbesc nici prea mult nici prea puțin. M'a întrebat de nume, despre excursiunea mea botanică, la ce i-am dat unele informațiuni despre recoltele mele făcute. Prezența Alteții Sale m'a adus în oarecare neregulă cu simțemintele mele.

Văzându-l în persoană începură a-mi furnica, prin memorie toate scenele dela Plevna, toate faptele mărețe executate de armata română. Mă aflam în o ciudată încurcătură precum nu-mi aduc aminte să fi mai fost vreodată.

Voiam să-mi încep dicția, dar nu-i aflam începutul.

Sunt două momente în viață când omul poate să devină în stare psihologică afară de calea normală, și acele sunt: o supărare sau întristare prea mare ori o bucurie prea mare. În cea din urmă mă aflam eu. Eram guvernat (cuprins) de impresiunile unei bucurii și a unei fericiri ce rar se dau în viață. Mă aflam în o stare de care nu-mi puteam da seamă, dar era cea mai fericită stare în care un vis al meu de mult era realitate.

Mai târziu mă rezolvii ami zice dicția cum voi putea, care o reproduc aici așa dupăcum mi-am notat-o îndată după audiență, și care este următoarea:

„Alteță Regală! Vizitând pentru întâiaoară România, nu am putut rezista dorinții mele fierbinte de a mă folosi de ocaziune pentru a vedea și saluta în persoană pe părintele acestei țări. Sunt prea fericit și mulțămitor pentru ocaziunea ce ați binevoit a-mi da pentru a putea saluta în persoana Alteții Voastre pe bravul căpitan al eroicei armate române, și a-i aduce omagiile mele. Totodată vă rog Alteță Regală ca să binevoiți a-mi da grația să vă prezentez acest exemplar din „Resbelul oriental ilustrat“ redactat de mine și de colegul meu dl M. Pop, fructul ostenelelor noastre din doi ani de zile în care ne-am silit să descriem cu toată fidelitatea și conștiințiozitatea toate faptele belice, și cu deosebire cele îndeplinite de brava armată română sub eroica conducere a Alteții Voastre Regale. Vă rog Alteță Regală să binevoiți a primi acest exemplar ca un prea modest semn de înalta mea stimă, iubire și venerațiune ce vă cultiv.“

Alteța Sa binevoi a răspunde:

„Primesc cu bucurie și mulțămită opul ce mi-ai prezentat și din parte-mi mă rog să primești pentru aceasta mai târziu un mic suvenir.“*)

A zis că este surprins de această carte de care n'a știut până atunci. M'a întrebat despre fântânile ce le-am folosit, de cauza pentruce am lăsat a se tipări în Graz, la cari la toate i-am dat pe scurt informațiunile de lipsă.

*) Acest suvenir promis l-am primit în 1 Ianuarie 1881, a fost medalia Bene-Merenti.

I-am povestit despre organizarea gimnaziului superior din Năsăud, despre care a arătat mare interes, și despre care i-am dat informațiunile cele mai detaliate, despre izvoarele din care se susține, despre fondurile grănicerești, nașterea și administrarea lor, despre obiectele și în specie despre limbile ce se propun ș. a.

Toate acestea au consumat un timp de peste 20 minute, când apoi m'am depărtat ducând cu mine cele mai plăcute și neuitate suveniri.

Am fost surprins și am admirat afabilitatea și tratarea atât de simpatică, amicală și cuceritoare. Nu este nimic de mirat dacă aceia cu cari Alteța Sa a povestit odată, au fost câștigați și cuceriți. Nu este de mirat dacă Carol a fost în stare să cucerească, să farmece și să entusiasmeze armata încât aceasta a făcut minuni. Deși numai după venirea lui în România a învățat limba românească, dar așa de bine și-a însușit-o, încât anevoie poți recunoaște a nu fi Român de origine.

Ieșind dela Alteța Sa m'a petrecut dl maior Maghier cu care am făcut cunoștință mai deaproape. M'a recercat de adresă și de domiciliu și m'a asigurat cumcă prin prezentarea „Resbelului oriental“ am făcut Alteții Sale Regale o plăcută surpriză.

Ofițerii de gardă s'au adunat în juru-mi pentru a le povesti despre primirea mea, apoi m'au însoțit până la gară unde, știind cumcă la Predeal nu am loc dar nici timp să-mi iau uniforma pentru drumul de fier din Transilvania, m'am uniformat aci. Domnilor camarazi dela gardă le-a fost mare surprinderea văzându-mă că sunt și ofițer. Amicabilitatea lor nu mai avea margini. Unii îmi făceau imputare pentrue nu m'am prezentat la Măria Sa în uniformă, alții stăruiau să rămân în Sinaia până a doua zi. Poate că aș fi venit în poziția de a nu le putea respinge propunerea dacă nu eram angajat, dacă nu m'ar fi așteptat prietenii la Predeal.

Peste scurt sosește trenul. După puțină petrecere pe peronul gării, unde am făcut cunoștință și cu alți onorațiori din Sinaia, mi-am luat rămas bun prin o strângere de mână frățască dela toți, apoi am plecat.

La recomandăția șefului de stație conducătorul îmi oferi un cupeu numai pentru mine. Începui a reflecta asupra celor petrecute, a face revistă asupra ținutului atât de romantic. Ca într'un vis am parcurs cei 12 kilometri până la Predeal unde mă așteptau prietenii și colegii de călătorie împreună cu un dn profesor Tănăsescu din București.

RADIOACTIVITATEA APELOR MINERALE DIN JUD. NĂSĂUD

IULIU MOISIL

În lunie 1926, Direcțiunea Institutului geologic al României a însărcinat pe dl *Dr. George Athanasiu*, conferențiar de fizică la Universitatea din Cluj, să facă un studiu asupra radioactivității apelor din Munții apuseni ai Ardealului.

Cum se admite, că radioactivitatea apelor minerale ar avea efecte tămăduitoare la anumite boli și prin urmare aceasta ar fi de mare importanță sanitară; subsemnatul am intervenit pe lângă Directorul acestui institut, dl profesor Dr. L. Mrazec, cu rugăciunea să însărcineze pe d. Athanasiu și cu studiul radioactivității apelor minerale dela Sângeorgiul-român, județul Năsăud, precum și a celorlalte ape minerale din acest județ, cum sunt: Anieș, Valea-Vinului, Parva ș. a. Dl Director a aprobat cu cea mai mare bunăvoință cererea mea și astfel d. Athanasiu a făcut un studiu interesant al acestor ape, în cursul lunei August 1926.

Rezultatele acestor studii le-a depus la 11 Ianuarie 1927 la direcția Institutului geologic sub titlul: „*Radio-activité de quelques sources minérales, thermales et d'eau douce de Transylvanie, de Crișana et de Banat,*” — publicat în „Anuarul Insitutului geologic” Vol. XII.

DI Athanasiu a mai publicat tot relativ la aceasta chestiune următoarele:

a) „Sur la radioactivité de l'eau de Cluj et son origine”. (În Buletinul Academiei române, August 1926.)

b) „Radioactivitatea unor izvoare de apă din Ardeal și Banat”. Conferință ținută la Societatea română de fizică, la 16 Noemvrie 1926. (Rezumat în Buletinul Soc. rom. de fizică.)

c) Radioactivitatea apei potabile din Cluj și valoarea ei medicală. (În „Clujul medical” Nr. 5, Mai 1927.)

În rândurile următoare voi face o dare de seamă asupra lucrărilor dlui G. Athanasiu, ce privește județul Năsăudului.

Ce este radioactivitatea ?

La 1898 chimistul francez *P. Curie* și soția sa au descoperit două noi corpuri simple pe cari le-au botezat *Radiu* și *Poloniu*. Radiul și încă alte câteva elemente chimice au o proprietate particulară numită de fisicieni *radioactivitate*, adică proprietate de a se transforma continuu în alte elemente. Atomul radiului (și al altor câteva elemente numite radioactive), sediul unui dezechilibru de forțe, se sparge împroșcând cu viteze enorme elementele din care e constituit. Aceste elemente constitutive ale atomului sunt *electronii*: particule infime, încărcate electric negativ.

Un atom e alcătuit din un centru pozitiv, în jurul căruia se rotesc, pe orbite diferite și cu iuțeli vertiginoase, electronii negativi. Sarcina negativă a electronilor compensează exact pe aceea a nucleului pozitiv, astfel că atomul formează un sistem electric neutru. Cu cât un element are o greutate atomică mai mare, cu atât atomul lui are un număr mai mare de electroni.

Elementele radioactive sunt, dintre foarte, acelea cari au greutatea atomică cea mai mare (astfel Uraniu = 238,5, Thoriul = 232,4, Radiul = 226,4). Atomii acestor elemente posed deci cel mai mare număr de electroni și e explicabil așa dar, că aici echilibrul sistemului de electroni să fie mai greu de realizat, iar șansele de distrugere a acestui echilibru mai mari. Se observă de fapt la aceste elemente *desintegrări* ale atomului cu expulsare de electroni. Atomul unui element își pierde prin aceste schimburi de electroni caracterele lui specifice și devine atom al unui alt element. Se realizează astfel, spontan, o *transmutare de elemente*.

Până azi se cunosc 3 familii de elemente radioactive și anume: familia *uraniului*, a *thoriului* și a *actiniului*.

Radiul, (din familia uraniului) desintegrându-se, dă un descendent care se numește *emanație de radium* sau *radon*. Emanația este un gaz, cu densitate considerabilă, mai dens ca vaporii de mercur. Perioada emanației este de 3,85 zile, adică o cantitate de emanație pusă în vas închis se reduce la jumătate în 3,85 zile.

Ceea ce se găsește aproape întotdeauna în apele minerale este emanația de radium, iar nu radiul însuși sau vr'o sare de radium. Fiindcă emanația de radium nu durează mult, apele minerale trebuie beute la izvor, căci altfel, transportate, oricât de bine închise ar fi, își pierd efectul lor vindecător (terapeutic).

Prezența emanației de radium în apele de izvor se explică astfel: rocile (stâncile) prin care trece apa, conțin adese mici cantități de radium sub formă de combinațiuni chimice greu solubile în apă. Emanația de radium este disolvată de apă și astfel apele sunt mai mult sau mai puțin radioactive.

Razele emise de substanțele radioactive sunt de trei feluri, numite: razele α , β și γ . Aceste din urmă (γ) pot trece prin câțiva centimetrii de plumb și străbat cu cea mai mare ușurință corpul omenesc.

Unitatea de măsură a radioactivității.

S'a găsit un mijloc de a măsura cantitatea emanațiunei de radium. S'a construit și un aparat special pentru aceasta (cu un electrometru) și s'a ales o unitate de măsură a cantității de emanație, care s'a numit *curie*.

Un *curie* este cantitatea de emanație în echilibru cu 1 gram de radium pur (cantitatea de emanație care se află după 30 zile într'un vas în care am închis ermetic 1 gram de radium). Fiindcă, pentru nevoile practice, unitatea *curie* este cu mult prea mare, se ia pentru apele minerale o unitate de un miliard de ori mai mică (10^{-9}), care se numește *millimicro-curie* și se notează scurt astfel: 1 m. μ . c.

Apele minerale dela Sângeorgiul-românesc.

Măsurarea radioactivității lor.

Di G. Athanasiu procedând la măsurarea radioactivității izvoarelor minerale dela Sângeorgiul-român, Anieș și Valea-Vinului (la Parva ș. a. din cauza timpului nefavorabil n'a mai putut merge), ne spune următoarele:

Apele minerale din toate aceste stațiuni conțin mari cantități de acid carbonic (CO_2) dizolvat. Din această cauză apele ce sunt a se studia, frebue colectate cu toate precauțiunile necesare, căci emanațiunea de radium în soluție, ca și alte gaze, tind a se degaja (a se libera) îndată ce apa vine în contact cu aerul atmosferic. Mai ales dacă apele conțin acid carbonic sub presiune, acesta se degajă foarte puternic în aer și duce cu dînsul și emanația de radium.

Apele minerale dela Sângeorgiu izvorăsc din patru izvoare, ce ies dintr'o colină de tuf calcaros, formată chiar din depozitele produse de acele ape.

Din punct de vedere geologic regiunea aceasta este formată din gresii (pietre de nisip) și din șisturi paleogene, străbătute de mici masse de riolite. De asemenea riolite apar și lângă tunelul Căii ferate Someșene, la distanță de 2 km. spre Est de izvoare. Riolite apar și pe malul stîng al Someșului, în fața comunei. Contactul gresiiilor și al șisturilor cristaline se face pe o linie Vest-Est, situată la 3 km. departe de stațiune, spre Nord.

1. Izvoarele Nr. 1 și 2 își au apele amestecate, de aceea se notează aceste izvoare: Nr. 1—2. Apa izvorește dela mijlocul înălțimii colinei și e captată într'o fântâniță de piatră, de unde se scurge mai departe printr'o țavă de metal. Captațiunea este rău făcută, fântânița fiind deschisă la aer.

2. Izvorul Nr. 3 este foarte aproape de izvorul precedent, e captat într-o fântână de ciment și deschisă la aer. Apa se scurge printr'un tub lateral. Și acest izvor este rău captat.

3. Izvorul Nr. 4 se află mult mai jos, îndărăptul stabilimentului de băi calde, spre baza colinei de tuf, și este bine captat.

4. În fine izvorul Nr. 5 este situat câțiva metri mai jos de Nr. 4, tocma la baza colinei de tuf și aproape de nivelul Văii Borcutului, ce curge alături. Acest izvor este bine captat.

Între zilele de 12—16 August 1926 am făcut — spune autorul — mai multe măsurări ale căror rezultate se află în tabloul ce urmează :

Izvorul	Data 1926	Debitul în litri în 24 ore	Temperatura izvorului	Radioactivitatea în m. p. c.	Media
Nr. 5	14 VIII	—	15° C	13,27	12,9
	16 "	—	"	11,24	
	17 "	366	"	12,27	
	18 "	366	"	15,00	
	19 "	374	"	12,72	
Nr. 4	13 VIII	—	14°5	9,25	10,28
	17 "	—	"	10,07	
	18 "	5430	"	11,35	
	18 "	—	"	10,47	
Nr. 3	17 VIII	—	12°5	0,375	0,37
	19 "	18144	"	0,370	
Nr. 1—2	12 VIII	—	12°5	0,39	0,29
	13 "	32040	"	0,26	
	13 "	—	"	0,24	

Din acest tablou reiese că izvoarele Nr. 4 și 5 sunt foarte radioactive. Nr. 4 are avantajul că posedă în acelaș timp o mare radioactivitate și un debit apreciabil; Nr. 5 are însă un debit foarte slab. Se observă că radioactivitatea unui izvor este cu atât

mai slabă, cu cât e mai mare debitul său, fără ca să existe însă un raport direct între aceste mărimi.

Mai observăm că izvoarele Nr. 4 și 5 sunt mai calde ca celelalte.

Cu ajutorul acestor observațiuni putem încerca a explica diferența de radioactivitate între izvoarele Nr. 1—2, 3 și 4, 5. Apa acestor izvoare ar fi apă de infiltrațiune care a pătruns până la o anumită adâncime. Sărurile minerale ar fi fost dizolvate de apele din terenurile mai de sus, pe cari le-au străbătut.

Apa, care se scurge prin izvoarele Nr. 4 și Nr. 5 a întâlnit în plus un izvor în adâncime, cu un debit slab, cald, puțin mineralizat, însă foarte bogat în emanațiuni de radium.

Această ipoteză se pare adevărată prin analizele chimice ale acestor ape. În adevăr analizele arată, că apa din izvorul Nr. 4 este mai puțin mineralizată, însă este mai caldă ca cea din izvorul Nr. 1.

Un izvor de gaz acid carbonic, pe hotarul Sângeorgiului.

În apropierea stațiunii balneare dela Sângeorgiu, la începutul Văiei Tatălui, la distanță de 1 km. 700 m. dela izvoarele minerale amintite, pe locul numit: În Prihodiște (proprietatea d-lui Em. Mărcuș) se află un izvor care exalează gaze. Gazele ies dintr'o gaură orizontală, așezată pe versantul N. E. al văii. Apropiindu-se omul de această gaură se aude un zgomot, care denotă că gazul gâlgăie în apă înainte de a ieși la suprafață. Gazul ce iese este acid carbonic. El a fost colectat, prin aspirațiune, într'un vas gol. Radioactivitatea măsurată, în ziua de 14 August 1926, a fost de 0,78 m. μ . c. la un litru de gaz în condițiuni normale.

Dau această cifră sub oarecare rezerve, fiindcă condițiunile acestei măsurări n'au fost prea bune.

Radioactivitatea apelor dulci din împrejurimile Sângeorgiului.

Dar dl. G. Athanasiu, în interesul studiilor sale, a mers mai departe și a căutat să cunoască și radioactivitatea apelor dulci din Sângeorgiu și anume, zice D-Sa:

În vederea unei explicațiuni a radioactivității izvoarelor minerale am analizat și următoarele izvoare de apă dulce, ce se găsesc în împrejurimile Sângeorgiului:

1. Izvorul ce se găsește la confluența Văiei Cormăița și Mol-dișul, la limita șisturilor cristaline. În acest loc șisturile sunt străbătute de riolite. Izvorul iese chiar din riolit, aproape de nivelul râului.

2. Un izvor cu debit slab, necaptat, pe Dealul Coșărcii (Fântâna Coșărcii) la o distanță de 1500 m. de Someș (malul stâng) și la o altitudine de 800 m. Dealul este format în acest loc de conglomerate.

3. Un izvor abundent, necaptat, așezat pe versantul stâng al râului Someș, în valea: Jghiabul lui Hoanăs, la vr'o 300 m. de confluența acestei văi în Someș. Apa izvorește din riolit.

Iată tabloul rezultatelor măsurării radioactivității acestor izvoare:

Izvo- rul	Apele dulci din împre- jurimile Sângeorgiului	Data 1926	Tempera- tura izvorului	R. m. μ . c.
1	Izvorul din Valea Cormăiței	14 VIII	12° C	0,67
2	„ „ Dealul Coșărcii	15 VIII	9° C ¹⁾	0,43
3	Izv. din Jghiabul l. Hoanăs	15 VIII	7,5° C ¹⁾	0,29

¹⁾ Temperatura aerului era 18° C.

Aceste cifre obținute pentru radioactivitatea apelor dulci dela Sângeorgiu sunt foarte mici față de radioactivitatea izvoarelor minerale Nr. 4 și 5, deși izvoarele din Valea Cormăiței și din Jghiabul lui Hoanăs ies din roci eruptive (riolite). Explicațiunea originii radioactivității izvoarelor minerale dela Sângeorgiu întâmpină deci greutate. Dacă voim să explicăm radioactivitatea acestor izvoare prin contactul apei cu rocile eruptive — cum am făcut cu apele din Măgura (în M-ții Gilăului lângă Cluj) — suntem siliți a admite că apa întâlnește în adâncimi alte roci eruptive de-

cât riolitele cari ies la lumină în împrejurimile stațiunii balneare, fiindcă aceste nu dau decât ape slabe radioactive.

S'ar putea atribui de altfel originea acestei radioactivități și vr'unui fenomen mineralogic local, spre exemplu unui filon (vână) metalifer, pe care apa îl întâlnește în drumul lui subteran.

Apele minerale dela Anieș.

Stațiunea hidrominerală dela *Anieș*¹⁾ este așezată lângă riul Someș, la 9 km. mai spre Nordest de Sângeorgiu.

Situațiunea acestor izvoare este analogă cu a celor dela Sângeorgiu, fiindcă și aici izvoarele minerale izvoresc dintr'o colină mică de tuf calcaros, depus de apele izvoarelor. Contactul gresiiilor cu șisturile cristaline este numai la o distanță de 1 km. spre Nord.

1. Din colina de tuf calcaros izvoresc două izvoare: primul în vârful colinei, este captat, iar un alt izvor, ieșind din clina colinei aproape de baza ei, nu este captat.

2. Nu departe de colina de tuf, la vr'o 3—400 m. spre Est, se află un alt izvor mineral feruginos, captat, pe proprietatea dlui Hojda. Acest izvor este rău captat, fiind deschis la aer.

Iată rezultatele măsurilor.

Izvorul	A n i e ș	1926	Temperatura apei	R. m. μ . c.
1	Izvorul din Vârful Colinei	16 VIII	12° C	0,23
2	„ lui Hojda	16 VIII	9°75	0,52

Izvorul din Vârful Colinei se poate compara în ce privește radioactivitatea sa, cu izvorul Nr. 1—2 dela Sângeorgiu. Izvorul lui Hojda are o radioactivitate ceva mai mare.

¹⁾ Toate casele și instalațiunile din această stațiune balneară au fost distruse în 1918.

Apele minerale dela Valea-Vinului.

Stațiunea balneară dela Valea-Vinului este așezată în valea cu acelaș nume, care este un afluent al Someșului, la 7 km. de orașelul Rodna.

Regiunea aceasta este formată din șisturi cristaline străbătute în mai multe locuri de intrusiuni de andesite și de diorite-porfirite. Izvoarele izvoresc din șisturi cristaline. Nu departe de izvoare, în fața otelului băilor, se află o mică intrusiune de diorit-porfir. Izvoarele, în număr de trei, sunt așezate unele lângă altele, ele sunt bicarbonatate feruginoase, conținând foarte mult acid carbonic.

Am notat aceste izvoare în ordinea în care le întâlnеști, suind din vale: •

1. Izvor bine captat, închis complet, servește pentru beut.

2. Izvor captat într'un basin de lemn, deschis, servind totodată drept basin de făcut băi reci. Acidul carbonic se ridică borborosind prin apa basinului. Am colectat apa gazoasă cu ajutorul unei pâlnii (tolcer) ce era în legătură cu un vas gol, deasupra locului unde iese gazul.

3. Izvor asemenea ca Nr. 2, utilizat tot pentru băi.

Rezultatele dobândite sunt următoarele:

Izvorul	Valea Vinului	Data 1926	Temperatura izvorului	R m. μ . c.
1	Apa de beut	21 VIII	9°C	1,05
2	Apa din basinul de băi	21 VIII	—	1,35

La Valea-Vinului am analizat de asemenea și izvorul de apă dulce, care se află la intrarea în sat (venind dela Rodna), de pe marginea stângă a drumului. Acest izvor este primitiv captat și izvoresște din șisturi cristaline. Măsurarea făcută la 22 August 1926 a dat rezultatul:

$R = 0,82$ m. μ . c. la 1 litru apă.

*Tablou comparativ al radioactivității apelor minerale din județul
Năsăud cu altele din România.*

(Măsurările sunt făcute toate de dl G. Athanasiu.)

Localitatea și numele izvorului		Data măsurării din anul 1926	R în m. p. c.
<i>A) Ape minerale:</i>			
Sângeorgiul-român	Nr. 5	14—19 VIII	12,90
	Nr. 4	13—19 "	10,28
	Nr. 3	17—19 "	0,37
	Nr. 1—2	12—13 "	0,29
Valea-Vinului	Basinul de băi reci .	21 "	1,35
	Izvorul de beut . .	21 "	1,05
Anieș	Izvorul Hojda . . .	16 "	0,52
	Izv. din Vârful Colinii	16 "	0,23
Borsec	Izvorul Madona . . .	20—21 IX	1,13
	" Laslo	22—23 "	0,91
	" Miron	22—25 "	0,52
	" Nou	21—24 "	0,45
	" Arany	20—26 "	0,40
	" Petöfi	24—26 "	0,33
	" Carol	20 "	0,33
	" Alecsandri . . .	22 "	0,25
	" Principal	21—24 "	0,22
Lipova	Izvorul Lipova . . .	4 "	0,78
	" Gloria	4 "	0,65
	" din Pădure . . .	6 "	0,27
Covasna	Izvorul Horgas . . .	15 X	0,28
Buziaș	Izvorul Mihai . . .	30—31 VIII	0,25
	" Iosif	31 "	0,20
<i>B) Izvoare de gaz (CO₂)</i>			
Sângeorgiu	Izvorul lui Mărcuș .	14 VIII	0,77
Lipova	Izvorul din Pădure .	6 IX	0,39
Covasna	Mofetta	14 X	0,30

Tablou comparativ al radioactivității apelor minerale din câteva stațiuni balneare mai renumite din Europa.

Localitatea		Autorul Anul	R în m. p. c.
1	Ioachimov (St. Ioachimsthal) (Ceho-Slovacia)	Mache & Meyer	240
2	Chateldon-Montagne (Franța)	Jaquet 1926	105,7
3	Gastein (Grabenbakerquelle) (Austria)	Mache & Mayer	80,7
4	Bagnères de Luchon (Izv. Lepape) (Franța)	Lepape 1923	41,5
5	Baden-Baden (Büttquelle) (Germania)	Engler & Siewecking	29,45
6	Karlsbad (Eisenquelle) (Ceho-Slovacia)	Mache & Meyer	28,5
7	La Bourboule (Izv. Choussy) (Franța)	Lepape 1923	20,5
8	Royat (Izv. Victor) (Franța)	Lepape 1923	15,35
9	Plombières (Izv. Lambinet) (Franța)	Brochet 1910	14,10
10	Bussang (Franța)	—	5,3—9,5
11	Nauheim (Karlsbrunnen) (Germania)	—	9,27
12	Aix-les-Bains (Alun) (Franța)	P. Curie & Labord	4,00
13	Mont-Dore (Franța)	—	0,76
14	Vichy Celestins (Franța)	Labord & Lepape	0,65
15	Vichy Chomel (Franța)	Labord & Lepape	0,65

*

Apelle radioactive având efecte vindecătoare la anumite boli, emanația de raniu poate fi introdusă în organismul omenesc pe două căi: a) pe cale digestivă (cură de beut) și b) pe cale respiratoare.

S'a încercat introducerea emanației de raniu în organism și pe cale de injecțiuni, emanația fiind disolvată în ulei.

Pentru utilizarea rațională a apelor e de recomandat cura de beut în cazul când izvorul radioactiv conține o concentrare mare în emanație la litru, dar are debit mic. În afară de aceasta sărurile conținute în soluție de o apă minerală constituie un factor hotărâtor pentru a decide dacă un anumit bolnav poate sau nu face o astfel de cură.

Pentru respirație e nevoie de un „*emanator*“, adică o cameră încărcată cu emanație de radiu. Aerul din această cameră trebuie din când în când purificat de bioxidul de carbon și reînnoit cu oxigen. Bolnavii fac cura de respirație cam câte o oră pe zi.

Stațiunile radioactive din străinătate sunt înzestrate cu emanatorii, săli sau galerii de inhalație, etuve, vaporarii etc.

Cum apele minerale din Sângeorgiul-românesc sunt, în România, cele mai bogate în emanație de radiu, ar trebui să se facă și aici instalațiunile necesare pentru trebuințele bolnavilor. Apele aceste au o radioactivitate comparabilă cu cele dela Plombières (Franța) și sunt cu mult mai bogate ca cele dela Nauheim, Vichy etc.

Oricum ele sunt menite să aducă mari foloase suferinzilor, și e de sperat, că dacă această stațiune balneară va fi amenajată conform cerințelor moderne, să aibă un mare viitor.

MOZAIC ISTORIC

VIRGIL ȘOTROPA

Un avocat și patron al Someșenilor

Românii noștri din vechiul District năsăudean în toate timpurile au întreținut vii legături nu numai cu Moldovenii, ci și cu Maramureșenii. Despre fugari și emigranți dintr'o parte într'alta, dușmani comuni ca mai demult Tătarii, statorniciri și nu mai puțin certe de hotar, afaceri economice etc. aflăm dese mențiuni în actele arhivelor bistrițene, și de sigur ele se vor găsi și în actele și documentele — din punct de vedere românesc puțin explorate — aflătoare în arhivele din Sighet.

Un capitol interesant formează raporturile dintre conducătorii Someșenilor noștri și un distins bărbat maramureșan: *Mihail Balea de Ieud* (Joodi Bálya Mihály), care maicuseamă între anii 1755—1762 le-a făcut acelora năpust de mari servicii în timpul când satele districtului se revoltaseră împotriva Sașilor bistrițeni pentru multele injurii și schingiuri ce aveau de suferit din partea magistratului și orășenilor.

Cu mare plăcere am putut constata că acel Mihail Balea, avocat, pretor și mai apoi subprefect al județului Maramureș, om cu situație materială bună, a dat dovadă de un rar altruism când, fără de-a putea aștepta o deosebită recompensă materială și cu atât mai puțin morală, în acele grele timpuri de opresiune a neamului românesc, a aflat curajul admirabil de-a sta neînfricat în ajutorul sărmanilor țărani ai ținutului nostru.

Scotocind și răsfoind prin documentele acelei triste epoci, mă miram și mă întrebam că cine a putut să fie autorul atâtor plânsori, acte de acuzare și memorii așternute guvernului transilvan și curții din Viena, acte redactate în limba latină, germană și maghiară, perfecte atât privitor la conținut cât și la formă? După lung timp mi-a succedat să constat în mod neîndoelnic că — cu excepția câtorva scrise de preotul reformat de pe atunci al Nimigei ungurești, despre care încă va fi vorbă la timpul său — pe cele mai multe dintre amintitele acte, în colaborare tainică cu corifeii sătenilor noștri, le-a redactat Mihail Balea.

La el mergeau țăranii noștri cu plângerile și nevoile lor, și totdeauna erau bine primiți și sfătuiți ce să facă și să întreprindă. Balea îi îndruma pe căile legale și eficace lor necunoscute, îi instrua ce să vorbească și răspundă dacă vor fi interogați, le extrăda pașapoarte mandatarilor cari plecau la Viena să se jăluiască curții; ba în multe cazuri le avansa și banii necesari pentru cheltuieli neprevăzute. Până acolo a mers Balea cu îndrăzneala, încât chiar în preajma militarizării Văiei Rodnei a cutedat să scrie deschis magistratului bistrițan o adevărată filipică în favoarea Năsăudeanului Maxim Gălan.

În fine Bistrițenii porniră goană aprigă contra lui Balea, denunțându-l guvernului ca pe cel mai periculos instigator. În 19 Iulie 1759 însuși consilierul guvernial contele Ioan Lazar le scrie confidențial Bistrițenilor să pună mâna pe toate scrisorile și actele compromițătoare pentru Balea, ca să se poată dovedi complicitatea lui la rebeliunea Valahilor urgisiți. Dar se vede că dușmanii poporului nostru n'au putut izbuti cu intențiile lor, deoarece împărăteasa Maria Terezia nu putea să pedepsească pe protectorul Românilor, cari în curând aveau să devină soldați grăniceri, apărători ai tronului și patriei.

Făcând în anul 1922 o excursiune prin Maramureș și vizitând și istorica comună Ieud, în a doua biserică „din Deal“, probabil fostă mănăstire, am aflat pe marginea cavității dela piciorul potirului gravată inscripția: „Bălya Mihály 1780“. Se vede că al nostru Balea dăruise în acel an potirul bisericii din satul său național.

Sosind în Sighet am auzit că acolo trăiește în retragere fostul primnotar județan și mai apoi prezident al sedriei orfanale Ioan

Balea. Presupunând că el va fi un descendent alui Mihail, l-am cercetat și rugându-l să-mi comunice eventuale informații despre bărbatul care mă interesa, mi-a împărtășit următoarele amănunte auzite dela părinți și bunici:

Mihail Balea de leud a fost avocat, solgăbirău (pretor) și apoi vicespan (subprefect) al comitatului (județului) Maramureș. Cătră sfârșitul vieții a locuit în leud lângă biserica din Deal. A fost foarte bogat și astfel numai el a putut fi donatorul amintitului potir din această biserică, în 1780. Cu soția sa Kövesligeti Pap Ana n'a avut copii, dar a luat de suflet pe Megyeri Ana, fiica surorii soției sale. Fata era schioapă, chioară și gheboasă și Balea voia s'o mărite cu un frate al său, strămoșul actualului Ioan Balea. Însă acela, om umblat în lume și absolvent al universității din Bologna, n'a voit s'o ia, și astfel fata s'a măritat cu Paul Săpânțanul (Szaplanczai), un cancelarist la administrație, cu care a avut 3 fete și un fiior. Bătrânul Mihail Balea a murit în 1785 lăsând prin testamentul făcut în 1777 din averea sa mare $\frac{4}{5}$ părți copiilor lui Săpânțanul, iar $\frac{1}{5}$ parte acestuia și soției sale.

*

Papa Pius VI în Viena

Intr'o scrisoare adresată din Viena în 26 Martie 1782 de cătră funcționarul Johann Friederich Hoffmann dela agenția transilvană primarului și consiliului orășan din Bistrița, se vorbește despre memoriul așternut de Bistrițeni curții în chestia răscumpărării comunelor militarizate Sântioana și Nușfalău. La sfârșitul scrisorii amintitul samsar al Sașilor bistrițeni raportează despre următorul cunoscut eveniment important:

„Mai departe am onoare să raportez că Vinerea trecută după masă la 3 ore și un sfert a sosit Sanctitatea Sa Papa aci în Viena. El împreună cu Maiestatea sa împăratul ședeau lâng'olaltă într'o trăsură. Locuște în Burg în camerele cari dealtădată serveau ca locuință răpaușatei împărătese. Seara la 8 ore sosi și cardinalul Herzan chemat încoace de Maiestatea Sa împăratul. Până acum însă Sfântul Părinte nu s'a arătat mult publicului, afară că ieri într'o trăsură cu 6 cai și cu o escortă de 4 gardiști nobili maghiari și 4 poloni a mînat la părinții capucini, unde se află cavoul îm-

părătesc. Un călăreț în fruntea escortei ducea crucea. Duminica viitoare Papa va celebra o liturghie solemnă în catedrala Sf. Ștefan, și în scopul acesta se fac diverse transformări la altarele numitei biserici."

E de observat că Papa Pius VI s'a hotărît la acest pas, privit de mulți ca înjositor și umilitor pentru capul bisericii romano-catolice, în speranța că va putea abține pe împăratul Iosif II dela executarea proiectatelor sale reforme bisericești. Cutoatecă călătoria Papei la Viena se făcuse împotriva voinții și dorinței împăratului, acesta totuș îl primi pe înaltul său oaspe cu toate onorurile; știu însă să împiedece ca să fie întimpinat și de preoțime și prelați cu mare alai, ordonând ca, cu excepția acelor prin ale căror localități va trece Papa, ceilalți să stea acasă și să-și vază de lucru în parohiile și diecezele lor. Numai câțiva, și și aceștia chemați expres de Iosif, putură să se prezente capului lor bisericesc. Intre ei a fost și cardinalul Francisc Herzan, ambasador austriac în Roma, plenipotențiar și om de încredere al împăratului Iosif, mai apoi (1800—1804) episcop de Steinamanger (Szombathely).

Papa a sosit în Viena în 22 Martie 1782 și instalat în Burg, își avea patul chiar în camera și în locul unde închise ochii împărăteasa Maria Terezia. El petrecu Paștile în Viena și plecă îndărăt la Roma în 22 Aprilie 1782.

În anul următor 1783 împăratul îi întoarse Papei vizita, și după Carol cel Mare, care în Ajunul Crăciunului din anul 800 a fost proclamat în biserica Sf. Petru ca primul împărat apusan, Iosif a fost al doilea împărat german care a sărbătorit Crăciunul în Roma.

*

Generalul Tige către primarul Bistriței

Cu ocazia când vorbeam la alt loc despre incursiunea din 1717 a Tătarilor în Ardeal, amintisem despre scrisoarea pe care generalul Johann Carol baron de Tige, comandantul trupelor împărătești din Brașov, o adresase primarului de atunci al orașului Bistrița, lui Samuel Bedeus, în chestia starețului mănăstirii Moldovița refugiat la Brașov.

Scrisoarea originală este următoarea :

Wohl Edler Nahmhafter Hochfürsichtiger Herre!

Es wirdt nit unbekandt sein, Herr Johann Ursetyi decanus undt des Kloster Moldovicze Bestelter Jegumen, welcher bej diese unruhigen Zeiten der Kirchen ihre sachen in sicherheit nach Bistritz in verwahrung überbracht. Weilen nun gedachter H. Decanus sich schon einige Zeit alhier aufhaltet unt seine sachen ingleichen neb sich haben angesuchet; als habe hiermit Meinem Insonders liebgeehrte H. Stadt-Richter geziemendt erjnern wollen oberwelnten H. Decani seine dort habende sachen ungehindert verabfolgen laszen auch die guttheit haben seinen leüthen bis an dasz nechste orth etwan Einen mann zu sicherere fortkomen beygeben. Entbitte mich zum angenehmen gegendienst unt beharre lhres vielgeehrtester H stattrichters

Cronstadt 6—7br.
1717.

dinstgeneigtester
de Tige.

Pe românește:

Nobile, Prețuite și Circumspecte Domnule,

Nu-ți va fi necunoscut că Dl Ioan Ursetyi (Ursachi), decanul și egumenul mănăstirii Moldovița, în timpurile aceste neliniștite a adus sculele bisericii în siguranță la Bistrița, spre păstrare. Deoarece amintitul decan de câțva timp pefrece aci (în Brașov) și s'a rugat să-și aibă și sculele sale lângă sine; deaceea îți reamintesc cu tot respectul, preastimate domnule primar, să binevoiești a permite să i-se extrădea fără piedecă sculele pe cari susnumitul decan le are acolo; și pentruca să poată face călătoria în siguranță, să binevoiți a-le da oamenilor săi, până la proxima localitate, un bărbat ca însoțitor.

Gata la contraserviciu rămân al Preaonoratului Domn primar
Brașov 6 Sept. 1717.

cel mai aplecăt serv
de Tige.

LA MORMÂNTUL VICARULUI GRIGORE MOISIL

GAVRIL BICHIGEAN

Aniversarea întemeierii liceului grăniceresc „Gh. Coșbuc” în 4 Octomvrie 1927 a fost mai sărbătorească prin faptul, că cu această ocazie s'a sfințit în grădina bisericii române unite din Năsăud monumentul la mormântul celui dintâiu director al liceului și vicar al Năsăudului, Gregoriu Moisil. Monumentul de piatră frumoasă reliefiză foarte bine în placă de bronz chipul aprigului luptător pentru cultura românilor de pe valea Someșului.

După obicinuita liturghie în ziua de 4 Octomvrie, la care servește Reverendisimul Domn vicar Ioan Născuțiu, cateheții Gheorghe Pteancu, Octavian-Mărcușiu și preotul Gavril Bichigean, în sunetul clopotelor se pornește procesiunea la mormânt, unde în fața profesorilor și elevilor dela toate școalele năsăudene precum și a reprezentanților confesionali și autorităților locale se săvârșește un parastas pentru odihna răposatului și se binecuvântă monumentul. Vorbește apoi din partea bisericii preotul Gavril Bichigean, iar din partea liceului directorul Vasile Bichigean, fiecare în parte arătând roadele multe și mari pe terenul bisericesc și școlar ale vicarului și directorului Grigore Moisil.

Cuvântarea preotului Gavril Bichigean

Ce cuvânt potrivit ca să putem sintetiza vrednicia unui bărbat ales al acestei parohii și al întreg districtului năsăudean, —

cum a fost adormitul în Domnul, Vicarul Grigore Moisil, la mormântul căruia astăzi se binecuvântă un frumos monument de vecinică pomenire, — este cuvântul sf. Scripturi: „sfârșindu-se, ani îndelungați a împlinit”. (Cartea înțel. Solomon IV. 13.)

Da, „ani îndelungați a împlinit”, și întru acești ani mare i-a fost vrednicia, nenumărate roadele muncii, de mult preț binefacerile culturale, cari s’au revărsat asupra parohiei și ținutului Năsăud.

Reprivind într’o ochire cât de grăbită faptele acestui mare preot, vom afla că vicarul Grigore Moisil în adevăr a fost, — tot după cuvântul sf. Scripturi — un bărbat „puternic în faptă și cuvânt”, un luptător aprig pentru câștigarea drepturilor noastre încălcate, un sfătuitor înțelept al preoției și intelectualității de pe valea Someșului, un muncitor zelos și rodnic în fapte.

Activitatea lui culturală se revarsă aproape peste toate deceniile veacului trecut, și în acest timp în viața Românilor Someșeni n’a fost pornire culturală, n’a fost faptă sau hotărîre la care vicarul Grigore Moisil să nu aibă partea leului, luminând mințile, încălzind inimile și îndrumând voințele.

I-a fost tare și nestrămutată credința în dreptatea ce ni se cuvine, și cu îndrăzneală bărbătească, în vremuri vitrege pentru Români, a câștigat lupta culturală ale cărei roade se văd în liceul grăniceresc al cărui întemeietor și director a fost.

Biserica în deosebi e datoră să-i aducă prinosul de recunoștință. Ca paroh al comunelor frunțase Tiha-Bârgăului și Năsăud, și în vrednicia de vicar, neobositu-i zel și l-a îndreptat spre luminarea poporului și ridicarea acestuia la o viață mai religioasă și morală. Preoțimea a aflat într’ânsul îndrumătorul și organizatorul ei.

Stând în fața monumentului frumos care poartă în bronz chipul acelui „bărbat muncitor, — după cum îl numesc V. Șotropa și N. Drăgan în Istoria școalelor năsăudene — zelos și conștiințiu de chemarea lui, hotărît, sincer și iubitor de dreptate”, care a fost Grigore Moisil; nouă urmașilor și slujitorilor altarului Domnului viața lui să ne fie o pildă de a continua și propovădui tradițiile culturale bune și sănătoase, de a fi „statornici în cinstea de lege și neam, în focul credinții statornici”.

Cuvântarea directorului lic. Vasile Bichigean

Onorată Asistență! Un imperativ categoric al conștiinței omenesti impune sărbătorirea oamenilor mari, ajunși eroi ai neamurilor în mijlocul cărora s'au ivit. Și e firesc să fie așa, căci acești supraoameni, croiți după un tipar aparte, storc respectul și venerația semenilor lor prin măreția faptelor, prin belșugul jertfelor aduse și prin rolul covârșitor ce-l au în viața popoarelor. După unii întreagă istoria neamului omenesc n'ar fi decât opera acestor uriași ai omenirii.

Micul nostru ținut de graniță este bogat în figuri alese. În urma concursului norocos al împrejurărilor, sau dacă vrei prin o dispoziție favoritoare a prevedinței D-zeești, în tot timpul graniței și mai ales când vremurile erau mai grele, am avut bărbații ceruți de trebuințele noastre.

Un astfel de cap luminat, intrat în Panteonul graniței noastre, este și fericitul în Domnul Grigore Moșil, fost vicar al Rodnei, președinte al fondurilor grănicerești născudene și director al liceului nostru.

În numele acestui liceu, care a strălucit cu fală și a răspândit cu prisosință lumină în întunecul vremilor vitrege nouă, Românilor de aci, exprim omagiul de pietate și recunoștință umbrei marelui defunct și depun pe mormântul său jerba sentimentelor celor mai delicate ale profesorilor și elevilor acestei școli.

Dați-mi voie, ca în scurt să-mi achit o datorie sfântă ce-mi incumbă ca modest urmaș al ilustrului înaintaș: să schițez activitatea pe terenul școlar a răposatului. Cred necesar acest lucru, mai ales pentru generațiile de elevi de azi, cari nu-și dau seamă cu câtă greutate s'au întemeiat școlile grănicerești, ce jertfe enorme a costat susținerea lor nealterată ca școli românești, cât sbucium și câte nopți de neodihnă, ba chiar ani de temniță a pricinuit apărarea drepturilor românești. Mulți poate nici nu știu că a fost aci regimentul al doilea de graniță românesc, ai cărui soldați simpli și-au lăsat averile câștigate cu sudori de sânge pentru înființarea de școli și burse.

Fericitul defunct face parte din generația de grăniceri cu caracter granitic, cari s'au identificat cu interesele de tot felul ale acestui ținut și pe cari cu drept cuvânt îi putem număra printre

regeneratorii societății românești și întemeietorii edificiului culturii naționale de pe aceste plaiuri.

O jumătate de veac a stat în serviciul bisericii și al școlii românești, timp pe care alți muritori abia au norocul să-l trăiască. Ca paroh al comunii Tiha-Bârgăului și-a îndreptat activitatea neobosită mai ales asupra organizării învățământului popular, a promovării culturii religioso-morale, și asupra dezvoltării și întăririi bunei stări materiale a credincioșilor. A dus o luptă continuă și îndârjită atât cu autoritățile militare cât și cu cele din timpul absolutismului, pentru câștigarea unui loc de biserică și pentru clădirea aceleia. Și în butul tuturor piedecilor puse și a împrejurărilor nefavorabile, i-a reușit să clădească în comuna amintită cea mai frumoasă biserică românească din acel timp în districtul Năsăudului.

Numit vicar în Năsăud în anul 1859 nu numai a avut partea leului în câștigarea și înființarea tuturor instituțiilor culturale grănicerești, ci le-a și condus cu mult tact și devotament într'un timp când bărbații de școală români erau după zisa lui Vergilius: „rari nantes in gurgite vasto“, adevărați titani în haosul și obscurantismul creat pe sama Românilor de guvernele vrășmașe nouă. A cercetat școalele confesionale din toate parohiile vicariatului, vizită care nu se făcuse din vremea vicarului Marian, și a asistat la toate examenele acestor școli, muncă oboșitoare, făcută cu multă pricepere și însoțită de sfaturi binevoitoare pentru toată lumea.

Ca președinte al fondurilor grănicerești năsăudene — alături de învățătorul Vasile Nașcu al cărui nume îl poartă internatul nostru, de președintele de tribunal Ioachim Mureșanu, căpitani Ioan Purceila și George Lica, vicecăpitanul și marele botanist Florian Porcius, fiscalul districtual Ioan Florian, referentul judecătoresc Vasile Buzdug, vicecăpitanii Leontin Luchi și Grigore cav. Botta, locotenentul Petre Tanco, profesorul de școala normală Vasile Petri, prepozitul capitular Macedon Pop și căpitanul suprem Alexandru Bohățiel, nume înscrise cu litere de aur în analele graniței, — a dus luptă eroică pentru apărarea drepturilor grănicerești amenințate de dușmanul cutropitor, și pentru realizarea scopurilor indicate în „Invoirea“ făcută de reprezentanții comunelor grănicerești. În această învoire, piatra din capul unghiului a tuturor așe-

zămintelor noastre culturale mai de seamă, fruntașii grăniceri, — cari în luptele nenumărate ce le purtasera pentru dinastii străine observaseră, că arma care hotărăște soarta popoarelor și care le scoate din moarte la viață, este nu forța fizică ci știința de carte, cultura, — au hotărât ca din fondul numit central școlar să se înființeze un liceu complex cu limba de predare română, apoi un internat, o școală reală, o școală normală cu patru clase, o școală de fetițe și cinci școli primare în comunele: Sângeorz, Telciu, Zagra, Monor și Prundul-Bârgăului.

În timpuri de grea încercare pentru noi, adesea cu primejdia vieții, fericitul în Domnul a întreprins călătorii îndepărtate în afaceri de interes vital pentru ținut, a condus și a făcut parte din o mulțime de delegații trimise la locurile înalte, pentru a cere ajutor împotriva nedreptăților săvârșite și pentru a recâștiga drepturile încălcate.

Numele lui figurează în toate actele și memoriile cari privesc menținerea drepturilor noastre străbune și întemeierea districtului năsăudean. După această luptă a fost încununată cu succes, ținta principală i-a fost introducerea unei administrații bune și corecte, sporirea izvoarelor de venit necesare ridicării și susținerii de școli și ajutorarea tinerimii. Unica răsplată pentru multele jertfe aduse pe altarul culturii românești i-a fost conștiința datoriei împlinite și mulțumirea sufletească, că a putut contribui la sporirea patrimoniului cultural românesc.

Ventilându-se ideea întemeierii unui liceu românesc în Năsăud, defunctul este unul dintre aceia cari lucrează și jertfește totul pentru înfăptuirea acestei idei. După multe peripeții și târăgăneli în sfârșit pela sfârșitul lunii Septemvrie 1863 sosește telegrama mult așteptată dela funcționarul la guvernul sibian, Ioachim Mureșanu, în care telegramă se spunea: „Gymnasium bestättigt, Glück auf mit Gottes Hilfe“. Liceul se deschide la 4 Octomvrie 1863, ziua pe care azi o prăznuim. Dela această dată și până la finele lunii August 1868 Grigore Moisil a fost unul dintre profesorii și cel dintâi director al liceului nostru, deci cel dintâi organizator al acestui institut. Nu numai că a fost director al liceului, ci și mai târziu a luat parte la toate examenele și serbările școlare, și deschidea anul școlar la această instituțiune dând povește utile și în-

drumări părintești tinerimii școlare. Iată motivul puternic pentru care noi și școala noastră suntem datori cu recunoștință și pietate față de primul îndrumător al vieții școlare din institutul nostru.

La 31 August 1868 multiplele-i ocupațiuni și munca prea încordată îl silesc să demisioneze din funcțiunea de director al liceului, fără ca să-i scadă interesul viu pentru mersul regulat și progresarea liceului, deoarece educația și instrucția tinerimii, cu ajutorul religiozității și moralității, înaintarea aceleia în cultură și civilizație formau idealul lui suprem, erau oarecum concrescute cu marele lui suflet.

Mai târziu se clădește din inițiativa lui frumoasa biserică din Năsăud, în preajma căreia ne aflăm acum. Ca președinte onorific și mai pe urmă activ al reuniunii învățătoresți „Mariana”, a muncit cu zel și dragoste pentru îmbunătățirea sorții învățătorilor, pentru clădirea de edificii școlare corespunzătoare și pentru creșterea unei generații de învățători harnici și conștii de chemarea lor. Interesul și dragostea lui față de școlile din ținut se vede mai bine din împrejurarea, că cu ocazia jubileului de o sută de ani dela organizarea școalei primare, jubileu sărbătorit în Năsăud în 22 Noembrie 1884, deși în vârstă de 70 de ani, ia asupra-și sarcina să pregătească în formă de conferință istoria școlilor din Năsăud, pentru a o ceti însuși elevilor, învățătorilor și profesorilor adunați la liceu după serviciul divin. Această conferință publicată în „Școala practică” a lui Vasile Petri, sub titlul: „O pagină din trecutul institutelor de învățământ din Năsăud”, are importanța, că alături de notițele latinești dela pag. 45—55 ale operei: „Poemation de secunda legione Valachica”, alcătuiesc cea dintâiu schiță a istoriei școlilor năsăudene.

Când conferința profesorală hotărî la 6 Martie 1865 să se scrie cronica liceului nostru, această sarcină o luă asupra-și vicarul Moisil. Comisiunea administrativă însă în ședința ținută la 11 Mai 1867 află cu cale, din motive de oportunitate, să nu se publice această cronică în anuarul liceului.

Cade-se deci să ne închinăm cu smerenie în fața mormântului acestui mare grănicer și mare Român, care a fost model de conștiințiozitate în împlinirea datoriilor, tezaur bogat de fapte nobile și mărețe, prototip demn al omului activ, zelos și stăruitor,

om mare născut pentru înfăptuirea lucrurilor mari, în care om s'a întrupat zisa S-tului Augustin: „Magnae res magnos viros desiderant“.

Iar voi, elevilor, cari vă faceți educația și vă puneți baza fericirii voastre viitoare în lăcașul de cultură zămislit și întemeiat în urma luptei duse cu fanatism de fericitul în Domnul și de tovarășii de principii, înscrieți-i numele adânc în sufletele voastre, încunjurându-l de cultul cuvenit oamenilor aleși ai neamului nostru, și urmați-i pilda mult grăitoare, care dovedește că numai munca și cinstea sunt pavăza individului și temelia societății omenești.

Fie-i țărâna ușoară și amintirea vecinică.

CĂRȚI ȘI REVISTE

Sextil Pușcariu: Dacoromania IV p. 2, Cluj 1927, „Ardealul“.

Dr. Victor Bojor: Unirea bisericilor, Gherla 1927, Tip. diec.

Pr. I. Bîrlea: Balade, Colinde, Căntece din Maramureș, vol. I—II, București 1924, Casa școalelor.

Dr. E. Dăianu: Ieremie Valacul, Cluj 1926, „Viața“.

Biblioteca „Semănătorul“ Arad:

Nr. 116 *Al. Lascarov-Moldovanu*: Fabule și Satire.

Nr. 117—118 *Adrian Pascu*: Cuibul tăcerii (Schife și nuvele).

Nr. 119 *Dr. S. Stanca*: Sergentul (Dramă).

Nr. 125—127 *E. Lovinescu*: Figuri ardelene.

Nr. 141 *Tie Flaviu*: Carnetul unui preot dela sate.

Nr. 142—143 *C. Cehan-Racovița*: În cerdacul casei bătrânești.

Nr. 151—152 *Sandru Teleajean*: Moșnenii.

Nr. 166—168 *N. Iorga*: Viața românească în Ardeal.

Nr. 171 *Dimitrie I. Goga*: Școala ardeleană în Muntenia și Moldova.

Nr. 175—177 *E. Lovinescu*: Tacit I.

„Invățătorul“, Cluj, „Dacia“.

„Scântea“, Gherla, Tip. Deac.

„Generația nouă“, Cluj, „Dacia“.